

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTA

DE

ISTORIE
A MOLDOVEI

Nr. **4** (112)
octombrie - decembrie
2017

Chișinău, 2017

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDAȚIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef*)
Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)
Constantin UNGUREANU, dr. conf. univ. (*secretar responsabil*)

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactor: Sergiu BACALOV

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.
Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)
Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)
Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM
Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.
Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.
Gheorghe NEGRU, dr. conf. univ.
Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (SUA)
Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)
Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)
Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)
Igor ȘAROV, dr. conf. univ.
Anatol ȚĂRANU, dr. conf. univ.
Ion VARTA, dr. conf. univ.

- ☐ Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- ☐ Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

© Institutul de Istorie al AȘM

SUMAR

CENTENAR – SFATUL ȚĂRII

Alexandru ZUB, BASARABIA: PRELUDII LA MAREA UNIRE	5
Gheorghe ONIȘORU, RUSIA, ROMÂNIA ȘI BASARABIA ÎNTRE REVOLUȚIA DIN FEBRUARIE ȘI CEA DIN OCTOMBRIE 1917	11
Vitalie CIOBANU, Mihai TAȘCĂ, ORGANIZAREA ȘI DESFĂȘURAREA CONGRESULUI MILITARILOR MOLDOVENI (1917)	16
Ion ȘIȘCANU, LEGITIMITATEA SFATULUI ȚĂRII	36
Ion GIURCĂ, PREZENTA ARMATEI ROMÂNE ÎN BASARABIA LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1918	56
Ion NEGREI, PRELUDIUL CULTURAL AL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA	68
Ion CONSTANTIN, DIPLOMAȚIA ROMÂNĂ ÎN LUPTA PENTRU RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII BASARABIEI CU PATRIA MAMĂ	83
Виктор САВЧЕНКО, СФАТУЛ ЦЭРИЙ, ЦЕНТРАЛЬНАЯ РАДА И РУМЧЕРОД: КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ В ЮЖНОЙ БЕССАРАБИИ (ДЕКАБРЬ 1917 – ФЕВРАЛЬ 1918 ГГ.)	102

DOCUMENTAR

Gheorghe COJOCARU, O PLEDOARIE PENTRU „UNIREA SUFLETEASCĂ” (SF. ANULUI 1918)	108
Ion GUMENĂI, SITUAȚIA ȘI STAREA DE SPIRIT A COMUNITĂȚII ARMENEȘTI ÎN PERIOADA IMEDIAT URMĂTOARE UNIRII	116

RECENZII

VALERIU POPOVSKI, „BIROUL DE ORGANIZARE AL SFATULUI ȚĂRII. REPUBLICA DEMOCRATICĂ MOLDOVENEASCĂ”	124
Maria DANILOV „GHEORGHE ROSETTI-SOLESCU, CORESPONDENȚĂ DIPLOMATICĂ PERSONALĂ ȘI OFICIALĂ (1895-1911)”	130
Eugen-Tudor SCLIFOS ACAD. BLAŽE RISTOVSKI, PROF. BILJANA RISTOVSKA-JOSIFOVSKA, «ПО ПОВОД 100 – ГОНИШНИНАТА ОД БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ И БУКУРЕШКИОТ ДОГОВОР. МАКЕДОНСКИ АЛБУМ: ДОКУМЕНТИ ОД И ЗА МАКЕДОНСКОТО НАУЧНО-ЛИТЕРАТУРНО ДРУГАРСТВО И МАКЕДОНСКАТА КОЛОНИЈА ВО С.-ПЕТЕРБУРГ», SKOPJE, 2014, 304 P.	133
Daniel LAZĂR	

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „CENTENAR SFATUL ȚĂRII”	135
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC REZOLUȚIA CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE „CENTENAR SFATUL ȚĂRII”	142
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „CONGRESUL MILITARILOR MOLDOVENI”	144
Eugen-Tudor SCLIFOS	

CONTENTS

CENTENARY OF SFATUL ȚĂRII

Alexandru ZUB, BESSARABIA: PRELUDES TO THE GREAT UNION	5
Gheorghe ONIȘORU, RUSSIA, ROMANIA AND BESSARABIA BETWEEN THE REVOLUTIONS OF FEBRUARY AND OCTOBER 1917	11
Vitalie CIOBANU, Mihai TAȘCĂ, ORGANIZATION AND HOLDING OF THE CONGRESS OF MOLDAVIAN MILITARIES (1917) ...	16
Ion ȘIȘCANU, THE LEGITIMACY OF SFATUL ȚĂRII	36
Ion GIURCĂ, THE PRESENCE OF THE ROMANIAN ARMY IN BESSARABIA AT THE BEGINNING OF 1918 ...	56
Ion NEGREI, CULTURAL PRELUDE OF THE UNION OF BESSARABIA WITH ROMANIA	68
Ion CONSTANTIN, ROMANIAN DIPLOMACY IN THE STRUGGLE FOR THE INTERNATIONAL RECOGNITION OF THE UNION OF BESSARABIA WITH MOTHERLAND	83
Виктор САВЧЕНКО, SFATUL ȚĂRII, CENTRAL RADA AND RUMCHEROD: CONFLICT OF INTEREST IN THE SOUTH OF BESSARABIA (DECEMBER 1917 – FEBRUARY 1918)	102

DOCUMENTARY

Gheorghe COJOCARU, A PLEADING FOR THE "SOUL UNION" (END OF 1918)	108
Ion GUMENĂI, THE CONDITION AND STATE OF MIND OF THE ARMENIAN COMMUNITY IN THE PERIOD FOLLOWING THE UNION OF BESSARABIA WITH ROMANIA	116

REVIEWS

VALERIU POPOVSKI, „ORGANIZATION OFFICE OF SFATUL ȚĂRII. MOLDOVAN DEMOCRATIC REPUBLIC”	124
Maria DANILOV „GHEORGHE ROSETTI-SOLESCU, PERSONAL AND OFFICIAL DIPLOMATIC CORRESPONDENCE (1895-1911)”	130
Eugen-Tudor SCLIFOS ACĂD. BLAŽE RISTOVSKI, PROF. BILJANA RISTOVSKA-JOSIFOVSKA, „MARKING THE CENTENARY OF THE BALKAN WARS AND THE PEACE TREATY OF BUCHAREST. MACEDONIAN ALBUM: DOCUMENTS FROM AND ABOUT OF MACEDONIAN SCIENTIFIC AND LITERARY SOCIETY AND THE MACEDONIAN COLONY IN ST. PETERSBURG”, SKOPJE, 2014, 304 P.	133
Daniel LAZĂR	

SCIENTIFIC LIFE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE „CENTENARY OF SFATUL ȚĂRII”	135
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC THE RESOLUTION OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE „CENTENARY OF SFATUL ȚĂRII”	142
SCIENTIFIC CONFERENCE „CONGRESS OF MOLDAVIAN MILITARIES”	144
Eugen-Tudor SCLIFOS	

CENTENAR – SFATUL ȚĂRII

Alexandru Zub *

BASARABIA: PRELUDII LA MAREA UNIRE

Even if history is not always understood and interpreted as a linear continuity, with determinations pursued in time and space, it is certain that ideas and events often come in a way that leaves the impression that they are successive series, as the scholar A.D. Xenopol corroborated history as a science of facts in succession. In the series of such successive series falls the idea of Romanian unity.

Considered in this key, the completion of the Romanian state unity in 1918 is the culmination of a large historical series, complex and long-lasting. As shown in the present study, the Unification of 1918 was a process with a long history, on its agitated and sinuous path took place first the Union of the Principalities (1859), then the integration of Dobrogea (1878), and as a culmination of the process, the completion of the Great Union, in 1918, by the vote of Sfatul Țării (The Country Council) on 27 March in Chisinau, by the decision of the General Congress of Bukovina on 28 November, to which, in just three days, on December 1, was added the decision from Alba Iulia of the Transylvanian Romanians for the union with the country.

Keywords: Moldova, Bessarabia, Country Council, General Congress of Bukovina, Transylvania, Great Union.

Se consideră îndeobște că Marea Unire a fost doar un eveniment solemn, petrecut la 1 Decembrie 1918, când deputații români din Transilvania au votat, la Alba Iulia, actul istoric al Unirii cu Țara. În fond, era vorba de un proces care comportă o lungă istorie, pe traseul căreia, agitat și sinuos, a avut loc mai întâi Unirea Principatelor (1859), apoi integrarea Dobrogei (1878), iar ca o culminație a procesului, desăvârșirea Unirii, în 1918, prin votul Sfatului Țării de la Chișinău din 27 martie, prin decizia Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie, la care s-a adăugat, peste numai trei zile, hotărârea deja amintită a românilor ardeleni. Un asemenea proces reclamă atenție din partea istoricului sensibil deopotrivă la evenimentțial și la acumulările insidioase din laboratorul istoriei, acumulări ce implică adesea lunga durată. Unii consideră – cu deplin temei – că nu se poate înțelege Unirea din 1918 fără a evoca momentul când, la 6 mai 1600, Mihai Viteazul ocupa și tronul moldav, realizând astfel prima uniune a principatelor, sub titlul de „domn al Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei”.

* **Alexandru Zub**, academician, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Filiala Iași a Academiei Române.

Din complexul de „țări” ce structurau arealul etnocultural carpato-danubiano-pontic, Moldova a avut, fără îndoială, destinul cel mai vitreg, fiind supusă la presiuni de tot felul, amputată, sfâșiata, părăsită, disputată, după cum spunea Dimitrie Cantemir, înainte de a porni pe calea fără întoarcere a exilului: *Sed infidelis... tot violentas oppressiones terris Moldaviae intulit*, „dar păgânii... au ocupat prin forță pământurile moldave”, pe care Despot vodă și Gheorghe Ștefan, între alții, au voit să le recupereze. La ele se referea savantul domn în textul latin din 1711, motivând decizia de a se alia cu țarul moscovit¹. Rezultatul acelei acțiuni se cunoaște, ca și urmările ei în timp.

Începea, se poate spune, o epocă plină de închietudini și suferințe pentru români, îndeosebi pentru cei din Moldova, mai expuși decât alții la incursiuni de jaf, apoi la drastice amputări teritoriale. Frecvențele războaie ruso-turce au bulversat și stors cvasi-ciclic românitatea est-carpatină, creând o stare de spirit specifică, frustrări și aprehensiuni pe măsură². De aceea, tocmai la est de Carpați au apărut, spre finele secolului XVIII, manifestări de tip palingenetic, în spațiul eclezial, dar și în afara acestuia, evocându-se mari figuri ale trecutului și făcând din istorie o sursă a discursului identitar, în timp ce erudiții ardeleni apelau la argumente de aceeași natură pentru a-și întemeia demersurile regenerative. Bartolomeu Măzăreanu, Leon Lazăr (Asachi) și fiul său Gheorghe aparțin acestei mișcări, în care se regăsesc impulsuri iluministe, alături de respectul pentru tradiție, istorie, cultură națională. În chiar anul când imperiul țărilor se înstăpânea peste Moldova dintre Prut și Nistru, la 1812, G. Asachi scria poemul *La patrie*, ca un răspuns în plan ideatic, spiritual, cerându-le românilor să-și aducă aminte de „mândrul semn” al originii latine, de Dacia, de îndemnurile istoriei, ca de elemente sigure ale rezistenței în fața tăvălugului nivelator³. Costache Negruzzi era convins că fără unire „bine nu vom mai vedea”, în timp ce M. Kogălniceanu scotea revistele *Dacia literară* și *Arhiva românească* pentru a stimula „duhul național” pe teme lingvistice, literare, istorice, duh recunoscutibil și în cursul de istorie deschis la Academia Mihăileană, în care, ca și la F. Aaron, românismul apărea ca o idee salutară⁴ – „Eu privesc ca patria mea – a ținut el să spună – toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”⁵. O idee mai clară despre sensul înalt al unității de neam nu era posibilă. Peste câțiva ani, în plină mișcare pașoptistă, același luminos militant elabora, în refugiul său bucovinean, un „proiect de constituție pentru *România Unită*”, însă a trebuit să înlocuiască sintagma ultimă, din motive lesne de înțeles, cu *Moldova*. Cu toate astea, în *Dorințele partidei naționale* el considera, tot atunci, *Unirea Moldovei cu Țara Românească* drept „cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot

¹ Gh. I. Brătianu, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, Tritonic, București, 2004, p. 13, 215.

² Cf. A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, Iași, 1980; ed. nouă, București, 1997.

³ Gh. Asachi, *La patrie*, 1812, în *Cântare României*, antologie de G. C. Nicolescu, ed. II, București, 1967, p. 67.

⁴ *Apud Gândirea social-politică despre Unire (1859)*, culegere de texte, București, 1966, pp. 26-33.

⁵ M. Kogălniceanu, *Opere*, I, București, 1946, pp. 647-648.

edificiul național⁶. În acest spirit va scoate ziarul *Steaua Dunării*, ca organ al mișcării unioniste⁷, iar pe întâiul domn al Principatelor Unite avea să-l întâmpine, la 5 ianuarie 1859, cu urarea de a fi „omul epocii”, adică inspirat de ideile progresului, de patriotism, de abnegație⁸. I-a fost dat lui Kogălniceanu să se ocupe, ca ministru, de reformele menite a consolida Unirea, apoi de relațiile externe, pe timpul războiului de neatârnnare, când a ținut să spună, în Adunarea Deputaților, la 9 mai 1877, că „suntem o națiune vie”, capabilă a dovedi că are conștiința misiunii sale, ceea ce înseamnă „sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri”⁹. Peste câțiva ani, când la Iași se inaugura statuia lui Ștefan cel Mare, un alt militant a sesizat că din coroana voievodală lipseau două nestemate, pentru așezarea cărora la locul convenit trebuia să se mobilizeze noua generație, tocmai aceea care, la 1871, își asumase fără zgomot un proiect resurecțional.

Deși istoria nu poate fi înțeleasă ca o continuitate lineară, cu determinări lesne de urmărit în timp și spațiu, ideile și evenimentele se încatenează adesea într-un fel ce lasă impresia că e vorba de *serii succesive*, ca în teoria de acum un secol propusă de savantul A. D. Xenopol pentru a fundamenta istoria ca știință a faptelor de succesiune¹⁰. Între alte serii, el identifica una a unității românești, analizată anume pentru a-și convinge confrății că practică o meserie cu temeuri deopotrivă ideatice și „fenomenale”¹¹. În termenii săi, ar fi vorba de o serie care începuse cu mult înainte de 1859 și se va prelungi după momentul când scria *Domnia lui Cuza Vodă* (1903), oarecum și pentru a-și verifica presupuzițiile teoretice¹². Privită în această cheie, desăvârșirea unității noastre de stat constituie momentul culminant al unei mari serii istorice, una complexă și îndelungă, descrisă până la un punct chiar de autorul acelei teorii¹³ și analizată metodologic de alții¹⁴.

Istoricii nu au prea mari dificultăți să admită ideea că România trebuie gândită ca o serie de realități plurale, diferite nu numai de la o epocă la alta, dar și înăuntrul fiecăreia, cu note specifice de care se cuvine a lua seama în analizele propuse¹⁵. Moldova de sub Carpați nu e totuna cu Moldova de pe Nistru, cea mereu expusă la invazii și tocmai de aceea întărită prin cetăți și vegheată cu râvnă defensivă de oamenii domniei¹⁶.

Dezmembrarea statului, se știe, s-a făcut mai întâi de către turci, când au cucerit cetățile de margine, pe care domnii Moldovei, începând chiar cu Ștefan cel

⁶ *Idem*, *Texte social-politice alese*, București, 1967, p. 154.

⁷ *Ibidem*, pp. 184-189.

⁸ *Ibidem*, pp. 217-218.

⁹ *Ibidem*, pp. 316-317.

¹⁰ A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, Paris, 1908; ed. rom., *Teoria istoriei*, București, 1997, pp. 305-321.

¹¹ *Idem*, *Le règne du prince Alexandre Ioan I Couza traité d'après la méthode des séries historiques*, în *Revue de synthèse historique*, VII, 1906, pp. 5-15.

¹² *Idem*, *Scrieri sociale și filozofice*, București, 1967, pp. 348-357.

¹³ *Idem*, *Domnia lui Cuza Vodă*, I, Iași, 1903, prefața.

¹⁴ Z. Lateș, *Seria istorică xenopoliană între teorie și aplicație*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, XVIII, 1981, pp. 519-531.

¹⁵ Cf. K. Hitchins, *The Identity of Romania*, București, 2003, pp. 15-18.

¹⁶ Gh. I. Brătianu, *La Moldavie et ses frontières historiques*, ed. II, București, 1941.

Mare, nu le-au mai putut apăra. Proiectele de recuperare, concepute de unii domni, n-au izbutit și nu aveau cum să reușească în condițiile geopolitice date. A venit apoi dezmembrarea produsă de austrieci, pe seama nordului moldav, la 1775, iar la 1812 anexarea părții de la est de Prut.

Oricine observă atent realitățile, sub unghi demografic, etnic, istoric, își dă seama că nu exista niciun temei legitim de revendicare a Basarabiei la 1812, când țarul Alexandru I s-a înstăpânit asupra Moldovei dintre Nistru și Prut, după ce și-o dorește până la Siret sau chiar până la Carpați¹⁷.

Politica demografică a Rusiei în zonă e tocmai de aceea revelatoare. Ea a înlesnit o penetrație masivă de elemente alogene, determinând schimbări sensibile în plan etnocultural. O statistică din 1862 arăta de pildă că moldovenii reprezentau încă 68,5% din populație, procent ce se va diminua, fără să schimbe însă dramatic raportul dintre majoritatea românească și minoritarii de diverse etnii¹⁸. Românii domină și astăzi numeric, în zona rurală, dar s-au împușinat sensibil la orașe, fenomen ce continuă sub ochii noștri, ca efect al unei politici de stat bine țintite¹⁹.

Studiate în plan demografic, cultural, politic, instituțional, seriile invocate mai sus denotă o anume convergență, cu toate că între un plan și altul se pot sesiza deosebiri sensibile. Demografic, românii au rezistat bine mult timp. Cultural, ei au fost ținuți în inferioritate, fără așezăminte competitive și fără motivații de ordin superior. Politic, ei au rămas marginali până nu demult, pe seama unei strategii care îi avantaja mereu pe alogeni. Sunt probleme pe care studioșii din științele umaniste le-au cercetat destul de intens, mai cu seamă în perioada interbelică și în ultimele două decenii, cu rezultate ce vădesc o bună cunoaștere evolutivă și o clară tendință de sincronizare cu realitățile externe.

Secolul XX a debutat în spațiul românesc cu manifestări jubiliare²⁰, la patru decenii de domnie a regelui Carol, dar și cu mari convulsii sociale, proiecte de reformă, agitații politice. Războaiele balcanice au pus România în situația de a juca rolul mediatorului, în faza ultimă, ceea ce părea să-i asigure o bună poziție în zonă. N-a fost tocmai așa, fiindcă o nouă criză avea să apară curând, tot în Balcani, pentru a cuprinde Europa și o bună parte din restul lumii. În ce-i privește pe români, numai o parte din ei dispuneau de o statalitate proprie, cu o capitală spre care se îndreptau speranțele iredentiste²¹.

La 1914, când lumea era cuprinsă de convulsiile marelui război, tânărul G.I. Brătianu era de părere că „unitatea românească nu s-ar putea împlini decât prin dezmembrarea simultană a Austro-Ungariei și a Rusiei”²². Așa s-a și întâmplat, la finele conflagrației, numai că în ordinea inversă. Războiul și revoluția rusă au grăbit un proces care avea loc de mai multă vreme, discret, după cum reiese din analiza

¹⁷ Cf. P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1920*, Albatros, București, 1993, *passim*.

¹⁸ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie, Droits nationaux et historiques*, București, 1943, pp. 77-78.

¹⁹ Cf. I. Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, București-Chișinău, 2002.

²⁰ A. D. Xenopol, *Națiunea română*, București, 1999, pp. 189-196: Expoziția și ideea unității naționale.

²¹ Cf. S. Neagoe, *Istoria unirii românilor, II. De la Cuza Vodă – Întemeietorul la Ferdinand I Întregitul*, București, 1993.

²² Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie...*, 1943, p. 127 (ed. rom., 2004, p. 123).

factuală a documentelor, începând chiar cu anexarea provinciei, timp de un secol²³. Se întâmpla în Basarabia un fenomen analog cu evoluțiile etnoculturale și politice din alte zone ale imperiului rus și chiar din afara acestuia, îndeosebi la intersecția cu celelalte imperii. În ultimii ani, pe fundalul unor mutații mai ample, mișcările novatoare, uneori cu specific revoluționar, au sporit ca intensitate, impunând un ritm mai intens schimbărilor. Ziarul *Cuvânt moldovenesc* recomanda, la 22 martie 1917, pilda letonilor ca fiind demnă de urmat. Autonomia provinciei era primul deziderat, inclus deja în programul „partidului național moldovenesc”, la 3 aprilie, în timp ce românii din zona Odesei insistau pentru folosirea limbii lor în biserică, iar diverse categorii socio-profesionale (învățători, preoți, militari etc.) căutau forme de a-și apăra interesele specifice²⁴. Veleitățile ucrainene de dominare a zonei nistro-prutene par să fi stimulat voința centrifugală a românilor basarabeni²⁵. Ei și-au proclamat autonomia, apoi independența, iar la 27 martie 1918 unirea cu patria-mamă. Sovietele, reprezentate de C. Rakovsky, n-au recunoscut acest ultim pas, inițiind tot felul de provocări la graniță, în timp ce dinspre vest se încerca, prin guvernul de la Budapesta, condus de Bela Kun, o acțiune *manu militari* contra unității de stat românești²⁶. Se cunosc împrejurările care au permis evitarea aceluia dezastru, consemnat de altfel în tratatul preliminar de pace de la Bufta (20 februarie 1918), tratat nepus în aplicare și depășit iute de evenimente. Pe când la București se mai duceau tratative cu Puterile Centrale, Sfatul Țării vota, la Chișinău, pe 27 martie, unirea Basarabiei cu țara-mamă, gest pe care Regele Ferdinand îl saluta numai decît ca pe o solemnă afirmare a sentimentului național. La 9 aprilie, șeful statului semna decretul de rigoare, urmat de unele măsuri legislative și de acțiuni consensuale pe linia unității de stat.

Tulburător în sine, momentul basarabean al întregirii, înlesnit de criza creată de revoluția rusă, era rezultatul unui proces istoric, cu determinări multiple și complexe, imposibil de analizat momentan. Trebuie spus numai că ceea ce a putut părea efectul unui context internațional s-a înfiripat la conjuncția multor factori, prevalentă fiind dimensiunea internă, democratică, a procesului²⁷. Sfatul Țării a dat expresie, la 27 martie 1918, dorinței colective de unitate, ca premisă a unui nou statut geopolitic. *Hotărârea de Unire*, adoptată la Chișinău, preconiza în același timp o suită de reforme, cele mai radicale la momentul respectiv.

În Bucovina, mișcarea națională a prins contur treptat, precizându-se tot mai mult spre finele războiului, pe fondul crizei extinse din zonă și al marilor mutații geopolitice de pe continent. Ucrainenii au încercat și aici să se impună pe seama majorității românești, dar au fost ținuți la respect, cum se spune, de o divizie trimisă de guvernul român pentru a menține ordinea. La 15/28 noiembrie, Congresul Național, reunit din inițiativa lui I. Flondor, la Cernăuți, proclama unirea necondiționată cu România²⁸. Era încă un pas pe linia desăvârșirii unității statale. Fără să mai

²³ Cf. *ibidem*, 2004, pp. 117-148.

²⁴ *Ibidem*, p. 126.

²⁵ *Ibidem*, pp. 128-129.

²⁶ *Idem*, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, București, 1939, 2001.

²⁷ Cf. V. Enea, *Procesul democratic al Unirii Basarabiei cu România*, în vol. *Românii din afara granițelor țării. 90 de ani de la întregirea Regatului România*, Iași, 2008, pp. 53-59.

²⁸ Gh. I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943, p. 296.

reprezintă o entitate politică, Moldova se refăcea în hotarele ei dinainte de 1775, dar numai pentru a se topi, așa-zicând, în ce avea să fie, de la 1 decembrie 1918, România Mare. Ceea ce multă vreme fusese numai idee, proiect, aspirație devenea, ca prin miracol²⁹, o realitate susceptibilă de controverse, una pe care clasa politică a știut să o impună și la masa tratativelor, în cadrul „sistemului de la Versailles”³⁰.

Consumate la distanță de opt luni, în dramaticul an 1918, cele două momente comportă desigur analogii, fiindcă țin de același proces istoric al unității românești, însă și unele deosebiri, dată fiind apartenența Bucovinei și a Basarabiei la imperii diferite. Ion Nistor, care a scris câte o sinteză pentru fiecare din aceste provincii³¹, a putut sesiza, la timpul său, asemănări și diferențe, urmat de alți specialiști care au adâncit problematica.

Trebuie spus că mai toți istoricii de seamă din corpul academic, de la Xenopol și Iorga la Nistor și Brătianu, de la I. Lupaș la P. Cernovodeanu, s-au ocupat și de Basarabia, în cadrul „chestiunii orientale” sau ca segment organic al Moldovei istorice, segment a cărui dramă se desfășoară încă sub ochii noștri. E un motiv în plus să vedem în solemnitatea de azi și un gest solidar, care obligă la noi inițiative consonante, spre a lumina societatea, îndeosebi clasa politică, despre situația reală a românilor din diasporă. Istoricii de anvergură, s-a putut vedea, au fost totodată și apărători ai cauzei naționale. Moartea lui N. Iorga (1940) nu e străină de acest fapt, ca și aceea a lui Al. Lapedatu, stins după gratii, la Sighet (1954), acolo unde și G. Brătianu a plătit cu viața, la 23 aprilie 1953, refuzul de a retracta ceea ce scrisese despre drepturile noastre naționale și istorice din Basarabia³².

Drama istoriei – strâns legată de aceea a slujitorilor ei, pe calea scrisului, dar și a activismului politic – avea să continue însă în zilele noastre, sesizată adesea și de specialiști notorii din afara arealului românesc³³. Însă istoricii basarabeni înșiși s-au ostenit, în condiții nespuse de vitrege, să repună adevărul în drepturi, ca militanți într-un lung „război identitar”³⁴. Militantismul lor e totodată civic și cognitiv³⁵.

Timpul ce s-a scurs de la gestul unificator, realizat de români în 1918, în jurul statului național extracarpatic, alcătuit cu șase decenii în urmă și ajuns independent la 1878, timpul acesta, plin de semnificații istorice, invită mereu la regândirea duratei românești pe linia ideii naționale și a vicisitudinilor ei³⁶.

Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie, s. IV, t. XXXIII, 2008/2009, București, 2011, p. 87-92.

²⁹ *Ibidem*, p. 298.

³⁰ *Ibidem*, pp. 299-325.

³¹ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991; *Istoria Basarabiei*, București, 1991.

³² M. G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu: enigma morții sale*, București, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 25-33; I. Pruteanu-Isăcescu, *Gheorghe I. Brătianu, martir al cauzei naționale românești*, în *România din afara granițelor țării, Iași-Chișinău: legături istorice*, Iași, 2008, pp. 195-206.

³³ J. Nouzille, *Moldova: istoria tragică a unei regiuni europene*, Chișinău, 2005.

³⁴ A. Petrencu, *În serviciul zeiței Clio*, Chișinău, 2001; I. Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabean*, Chișinău, 2004; I. Varta, *Istoria integrată în versiune comunistă. Radiografia unui război identitar*, Chișinău, 2007.

³⁵ Cf. A. Zub, „Istoria integrată” și drama Basarabiei, în *Convorbiri literare*, CXLII, 4, apr. 2008, pp. 20-23.

³⁶ Cf. N. Iorga, *Conferințe. Ideea unității românești*, ed. Ș. Lemny și R. Rotaru, București, 1987.

Gheorghe Onișoru *

RUSIA, ROMÂNIA ȘI BASARABIA ÎNTRE REVOLUȚIA DIN FEBRUARIE ȘI CEA DIN OCTOMBRIE 1917

The year 1917 will remain in universal history not only by the fact that the last bourgeois revolution in history in Tsarist Russia broke out in February, but also that the victory of the first socialist state was proclaimed on 25 October / 7 November. The Bolshevik Victory in Moscow and Petrograd influenced the development of World War I, including Romania's position as the only ally of the Entente on the Eastern Front.

1917 also meant a moment of national redeeming in Bessarabia, a territory detached from Moldavia in 1812. Under the impact of the Russian revolution in February and the Bolshevik movement, in Chisinau there was a feverish political activity crowned by the convening of the Country Council on November 21st.

Our paper will not only track the events in Bessarabia, but especially the way in which they have influenced the Romanian-Russian relations. If at the beginning of the year Romania and Russia were in alliance, at the end the relations were extremely tense, and the key that caused the escalation of the bilateral conflict must be sought especially in Chisinau.

Therefore, we will try to frame the evolution of the Romanian-Russian relations in the broader framework of the spectacular evolutions on the international stage in 1917, insisting on the situation in Bessarabia and how it determined the evolutions of relations between Bucharest and Kremlin.

Keywords: Bolshevik Revolution, autonomy, First World War, Romanian-Russian relations.

1. Rusia revoluționară

Pe fundalul Primului Război Mondial, în Imperiul țarist avea să se declanșeze, în februarie 1917, ultima mare revoluție burgheză din istorie¹. Rusia oferea terenul propice pentru o schimbare politică majoră², vechiul regim agonizând de mulți ani. În aceste condiții, Guvernul Provizoriu condus de prințul George Lvov, instaurat la 12 / 25 martie 1917, avea o misiune aproape imposibilă. Nici abdicarea ultimului Romanov, Nicolae al II-lea, trei zile mai târziu, nu oferea soluții crizei majore prin care trecea Rusia.

Sigur că Guvernul Provizoriu a încercat să găsească soluții cât mai eficiente și rapide. Amintim aici măsurile privind instaurarea unui regim democratic, dar și pe cele legate de modernizarea societății, un loc major jucându-l anunțarea unei reforme agrare radicale prin confiscarea moșiilor fostului țar și ale bisericii. Efortu-

* **Gheorghe Onișoru**, prof. univ. dr. Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava.

¹ Spațiul restrâns ne obligă să ne rezumăm la doar câteva considerații privind situația din Rusia în timpul cât puterea a fost asumată de Guvernul Provizoriu. Vezi, pe larg, Gh. Onișoru, *Istoria lumii contemporane. De la revoluția bolșevică până în zilele noastre, 1917 - 2015*, Cetatea de Scaun, 2015, pp. 203-207.

² L. Schapiro, *Les révolutions russes de 1917. Les origines du communisme moderne*, Flammarion, 1984. Vezi și R. Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Humanitas, 1998, pp. 82-99.

rile executivului se loveau însă de opoziția Sovietului de la Petrograd, puternic înțărît după revenirea clandestină în Rusia a lui Lenin la 3 / 16 aprilie 1917.

Ajuns în țară cu sprijinul germanilor, care sperau că astfel vor slăbi Rusia, Lenin era adeptul unor măsuri radicale, pe care le-a prezentat chiar a doua zi după întoarcerea în țară, în celebrele *Teze din aprilie*. Astfel, el se pronunța pentru preluarea imediată a puterii de către soviete, încheierea păcii și legiferarea neîntârziată a reformei agrare³. Lozincile lansate de Lenin, de genul *Toată puterea – Sovietelor* sau *Pâine, Pace și Pământ*, au avut ecou imediat în rândul maselor.

În opoziție cu concepția lui Lenin privind războiul, Guvernul Provizoriu avea să decidă declanșarea unei puternice ofensive în Galiția, sub conducerea generalului Brusilov, între 29 iunie și 7 iulie. Rezultatele nu au fost cele așteptate, conducând la tensionarea situației interne. Între 16-18 iulie, bolșevicii au încercat să preia puterea, dar tentativa a eșuat, Lenin fiind obligat să fugă în Finlanda, iar Troțki fiind arestat. Totuși, nici guvernul nu a rezistat decât două zile, la 20 iulie prințul Lvov fiind înlocuit de Kerenski.

Omul forte al noului cabinet era generalul Lev Kornilov, care a încercat și el să răstoarne guvernul, fiind demis de Kerenski la 14 septembrie⁴. Totuși, situația rămânea extrem de tensionată, fapt de care vor profita bolșevicii. La 23 octombrie, Lenin a revenit din Finlanda pentru a participa la ședința secretă la care conducerea comuniștilor a decis declanșarea insurecției armate. Astfel, în noaptea de 6 noiembrie, bolșevicii au preluat controlul la Petrograd și Kronstadt, iar gărziile roșii au ocupat sediul Guvernului Provizoriu, Palatul de Iarnă, cu ajutorul crucișătorului *Aurora*. Premierul Kerenski a reușit să se salveze, ajungând în exil, în timp ce majoritatea populației era preocupată de problemele cotidiene⁵. La 7 noiembrie, cel de-al doilea Congres al Sovietelor din Rusia a marcat preluarea puterii de către Consiliul Comisarilor Poporului.

Lenin, secondat de Troțki și Stalin, a adoptat imediat o serie de măsuri, absolut necesare consolidării noului regim. Astfel, a fost publicat Decretul asupra păcii⁶, cel asupra pământului, au fost naționalizate băncile, nu au fost recunoscute datoriile externe ale Rusiei țariste, au fost confiscate proprietățile bisericilor. Un rol esențial în desfășurarea evenimentelor și consolidarea puterii bolșevicilor l-a avut înființarea, la 20 decembrie 1917, a CEKA (Comisia Extraordinară pentru Combaterea Contrarevoluției).

Însă principala problemă pe care Lenin a abordat-o a rămas cea a păcii. Sub imboldul său decisiv, la 5 decembrie 1917, avea să se încheie armistițiul cu Puterile Centrale de la Brest-Litovsk. Deși până la Tratatul din 3 martie evenimentele au evoluat sinuos, trebuie remarcat faptul că, făcând substanțiale concesii Germaniei, Lenin a câștigat timpul necesar consolidării interne a revoluției. Succesul diplomatic al bolșevicilor⁷ a lăsat România singură pe Frontul de Est.

³ R. Pipes, *op. cit.*, p. 117.

⁴ G. Katkov, *Russia 1917, the Kornilov Affair: Kerensky and the Break-up of the Russian Army*, Longman, 1980.

⁵ Pe larg, R. Pipes, *op. cit.*, pp. 122-143.

⁶ R. Pipes, *op. cit.*, pp. 144-158.

⁷ Pentru preliminariile diplomatice la Tratatul de la Brest-Litovsk, vezi *ibidem*, pp. 159-168; vezi și *Tratatul*, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/bl34.asp

2. Situația din România

În momentul izbucnirii revoluției burgheze din Rusia, România se găsea într-o situație disperată. Teritoriul controlat de autorități se reducea la Moldova dintre Carpați și Prut, iar Iașiul devenise „capitala rezistenței până la capăt”, găzduind Suveranul, Parlamentul și Guvernul. Cu toate acestea, apăruseră și primele speranțe. Armata se refăcea, contribuția corpului francez condus de generalul Henri Berthelot fiind decisivă, iar moralul soldaților – în majoritate covârșitoare țărani – era întreținut de promisiunea că la finele războiului vor primi pământ.

În primăvara anului 1917, influența valului revoluționar rus ajunsese și la Iași, adusă de numeroșii soldați ruși cantonați pe teritoriul României. Un moment delicat pentru autorități l-a constituit sărbătorirea zilei de 1 mai⁸, prilej cu care grupuri masive de soldați și ofițeri s-au deplasat de la Socola, unde erau cantonați, spre centrul orașului. Dincolo de lozincile strigate, cu caracter revoluționar, e demn de reținut faptul că în numele comandamentului revoluționar rus, manifestanții l-au eliberat pe dr. Kristian Rakovski, la acel moment reținut de poliție, subliniind că el este cel care va conduce revoluția, singura soluție prin care putea fi dobândită libertatea popoarelor din Balcani, inclusiv din România.

Cu toate acestea, relațiile dintre guvernul Brătianu și cel condus de prințul Lvov erau bune. Faptul este demonstrat de vizita pe care premierul român, însoțit de generalul Constantin Prezan, o face la Petrograd între 5 și 12 mai 1917. Desigur, subiectul principal l-a constituit colaborarea militară româno-rusă în perspectiva evenimentelor care se profilau pe front.

Întors în țară, Ionel Brătianu a impulsionat dezbaterile în Parlament a modificărilor Constituției care să permită marile reforme: votul universal și reforma agrară. Prin urmare, a fost votată modificarea articolelor 19, 57 și 67 din legea supremă, documentele fiind trimise, la 19 iulie, spre publicare în *Monitorul Oficial*⁹. Pe acest fundal, cu începere de la 24 iulie, au fost obținute marile victorii de la Mărăști și Mărășești, fiind stopată ofensiva germană și stabilizat frontul. Pentru orice eventualitate, guvernul a decis să pună la adăpost de o posibilă cădere în mâna germanilor Tezaurul Băncii Naționale a României, trimițându-l în Rusia sub forma a 188 de casețe încuiate și sigilate¹⁰. Din păcate, timpul a demonstrat că a fost o decizie total neinspirată.

Mai mult, victoriile de la Oituz, Mărăști și Mărășești își pierdeau din importanță în fața victoriei bolșevicilor și a deciziei lui Lenin de a face pace cu orice preț. Încet, dar sigur, România rămânea singură pe Frontul de Est. Pericolul unei contaminări revoluționare a României devenea astfel unul iminent, fapt de care autori-

⁸ Vezi raportul Biroului Informații, Serviciul Siguranței din cadrul marelui cartier general din 19 aprilie / 2 mai 1917; F. Tănăsescu (coord.), *Ideologie și structuri comuniste în România, 1917 - 1918*, INST, București, 1995, doc. 5.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), F. *Președinția Consiliului de Miniștri*, dos. 29/1917, ff. 1-11.

¹⁰ Vezi procesul-verbal de predare din 5 / 18 august 1917, *ibidem*, F. *Colecția Consiliului de Miniștri*, inv. 103, dos. 3/1972, ff.3 9-40. Aceasta era ultima tranșă a tezaurului, alte piese fiind trimise în Rusia la finele lui 1916.

tățile erau pe deplin conștiente¹¹. Este motivul din care, la 9 decembrie, România semna armistițiul de la Focșani cu Puterile Centrale.

Este exact perioada în care au loc incidentele de la Socola, din 8 și 9 decembrie, care au condus la dezarmarea trupelor bolșevice de lângă Iași. Măsura guvernului Brătianu a declanșat reacția imediată și dură a lui Leon Troțki. La 16 decembrie, liderul Armatei Roșii l-a convocat pe ambasadorul României în Rusia, Constantin Diamandi, pentru a protesta și a califica evenimentele drept „incidente criminale”¹². În scurt timp, se va ajunge la ruperea relațiilor diplomatice dintre România și Rusia sovietică, chestiunea Basarabiei fiind motivul principal.

3. Evoluția politică din Basarabia

În primăvara anului 1917, Basarabia se afla în plină efervescență revoluționară, sub impulsul firesc al revoluției ruse, constatându-se și o renaștere a mișcării naționale. Un pas important a fost înființarea la Chișinău, la 30 martie, a Partidului Național Moldovenesc¹³, care, la 3 aprilie, adopta un program în care se vorbea despre apărarea libertăților câștigate deja în urma revoluției ruse, dar și pentru o autonomie cât mai largă a Basarabiei din punct de vedere administrativ, judecătoresc, bisericesc, școlar și economic. Pentru atingerea acestui obiectiv, întreaga legislație internă a provinciei urmă să cadă în sarcina unei diete provinciale (Sfatul Țării), legătura cu Rusia urmând a fi menținută într-o manieră ce trebuie să fie reglementată ulterior. O măsură importantă din noul program o constituia introducerea limbii naționale în administrație, școală și biserică¹⁴.

Principiul autonomiei Basarabiei a fost susținut și la mitingul din 1 mai, de la Odesa, la care au participat 10.000 de soldați moldoveni. În plus, aceștia au solicitat concentrarea trupelor basarabene între Prut și Nistru¹⁵. Astfel, în luna mai au luat ființă 16 cohorte care au constituit nucleul armatei moldovenești, sub comanda locotenentului Gherman Pânteia. Principalul obiectiv era restabilirea și menținerea ordinii în fața trupelor rusești care nu-și mai ascultau conducătorii¹⁶.

Același principiu al autonomiei Basarabiei a fost inclus și în rezoluția adoptată în unanimitate de cei 75 de delegați prezenți la Congresul soldaților și ofițerilor moldoveni de pe frontul românesc, desfășurat la Iași între 10 și 13 octombrie¹⁷. Pentru aceeași idee s-au pronunțat și participanții la Congresul soldaților desfășurat la Odesa, în zilele de 20 și 21 octombrie¹⁸.

Un pas important în organizarea mișcării naționale din Basarabia l-a constituit înființarea Sfatului Țării, a cărui primă ședință a avut loc la Chișinău, la 21 no-

¹¹ Vezi, de exemplu, telegrama trimisă de Ionel Brătianu, la 6 / 19 decembrie 1917, ministrului României la Paris, Victor Antonescu, în care se arată că armatele rusești de pe teritoriul României erau doar bande fără conducători, anarhice, care devastau inclusiv părți din Basarabia; F. Tănăsescu, *op. cit.*, doc. 35.

¹² L. Pădureac, *Relațiile româno-sovietice, 1917-1934*, Chișinău, 2003, pp. 20-21.

¹³ I. Constantin, I. Negrei, *Pantelimon Halippa, apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*, Chișinău, 2013, p. 173, nota 2.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 173-175.

¹⁵ ANIC, F. Ion Pelivan, dos. 260, f. 2.

¹⁶ În curând se va ajunge la 100 de cohorte, fiecare cu câte 100 de soldați, *ibidem*, f. 2.

¹⁷ *Ibidem*, F. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 35/1917, ff. 1-2.

¹⁸ *Ibidem*, F. Ion Pelivan, dos. 260, f. 4.

iembrie 1917¹⁹. Desfășurat la două săptămâni după preluarea puterii de către bolșevici în Rusia, evenimentul a fost puternic marcat de sentimentul național, lucrările fiind deschise prin intonarea de către corul catedralei a cântecelor *Deșteaptă-te, române!* și *Pe-al nostru steag e scris unire*. Totuși, principiul autonomiei Basarabiei a fost tema principală, chiar președintele ales al Sfatului Țării, Ion Inculeț, vorbind despre „o Republică Democratică, fiind o parte a Republicii Mari rusești, federative și democratice”.

Această primă etapă a deșteptării naționale poate fi considerată încheiată la 2 / 15 decembrie 1917, atunci când Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească, avându-l în frunte pe Ion Inculeț, condusă de un guvern – Consiliul Directorilor Generali²⁰. Declarația adoptată cu acest prilej²¹ vorbește despre faptul că noua republică va fi parte din cea Federativă Democratică Rusească, fiind egală în drepturi cu celelalte părți componente. Totodată era anunțat un ambițios program de reforme care includea votul universal și reforma agrară.

4. Ruperea relațiilor dintre România și Rusia

Radicalizarea mișcării naționale din Basarabia și trecerea de la etapa autonomiei la cea a independenței avea să contribuie decisiv la ruperea relațiilor dintre România și Rusia sovietică. La 4 ianuarie 1918, președintele Consiliului Directorilor Generali, P. Erhan, a solicitat guvernului de la Iași să trimită urgent „un regiment ardelenesc”, care „să stea la dispoziția Directoratului Republicii Moldovenești”²². Imediat, în replică, la 6 ianuarie, RUMCEROD de la Odesa (Comitetul Executiv al Sovietelor de deputați ai soldaților, muncitorilor și țăranilor de pe Frontul Românesc, al Flotei Mării Negre și ai Regiunii militare Odesa) a decis arestarea membrilor Sfatului Țării și ai guvernului de la Chișinău, determinând o nouă intervenție a lui Erhan către guvernul român²³. Astfel, la 6 ianuarie, Consiliul de Miniștri de la Iași a aprobat ca „1.000 de ardeleni cu arme și mitraliere, ce vin din război să se oprească la gara cea mai apropiată de Chișinău, de unde se vor trimite pentru paza depozitelor”²⁴. În plus, la 8 ianuarie, premierul Brătianu a decis ca Divizia 11, condusă de generalul Ernest Broșteanu, să treacă Prutul²⁵.

Mișcarea trupelor românești a avut efect, iar unitățile dezorganizate rusești s-au retras dincolo de Nistru. Atitudinea lui Brătianu a produs însă, evident, ecouri la Petrograd: la ordinul direct al lui Lenin, ambasadorul României în Rusia, Constantin Diamandi, a fost arestat la 13 ianuarie 1918. A urmat, la 26 ianuarie, ruperea relațiilor diplomatice dintre Rusia și România, dublată de blocarea tezaurului trimis la Moscova, declarat „intangibil pentru oligarhia română”²⁶. Se intra într-o nouă etapă a relațiilor dintre România și Rusia sovietică. Decizia luată la Chișinău la 27 martie / 9 aprilie 1918, de unire cu Țara, a contribuit semnificativ la deteriorarea gravă a acestor raporturi.

¹⁹ Vezi procesul-verbal al ședinței, *Ibidem*, F. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 37/1917, ff. 1-32.

²⁰ M. Bruhis, *Rusia, România și Basarabia. 1812. 1918. 1924. 1940*, Chișinău, 1992, p. 186.

²¹ I. Constantin, I. Negrei, *op. cit.*, pp. 185-187.

²² ANIC, F. *Ion Pelivan*, dos. 363, f. 1.

²³ L. Pădureac, *op. cit.*, p. 23.

²⁴ ANIC, F. *Ion Pelivan*, dos. 363, f. 1.

²⁵ L. Pădureac, *op. cit.*, p. 24.

²⁶ *Ibidem*.

Vitalie Ciobanu *, Mihai Tașcă **

ORGANIZAREA ȘI DESFĂȘURAREA CONGRESULUI MILITARILOR MOLDOVENI (1917)

The paper presents one of the main events of 1917 in Bessarabia. It describes the efforts for the organization of the Moldavian Military Congress, which was held in Chisinau on October 20-27. It analyzes the actions and petitions that Moldavian soldiers took in order to organize the congress, the involvement of military organizations in Odessa, Chisinau, Sevastopol, Novoghiorghevsk, Iasi, Nikolaev, etc., and of personalities, such as Gherman Pântea, Vasile Cijevski, Anton Crihan, in the preparation and in the course of the military meeting; it analyzes and publishes the main resolutions which were adopted during the Congress. For the first time, based on archive documents, it estimates in an argued way the number of delegates which attended the Congress. It describes the role of the Congress in Bessarabia's declaration of autonomy and in the organization of the Sfatul Tarii, the ruling organ of Bessarabia.

Keywords: Bessarabia, Moldavian Military Congress, military meeting, Country Council, autonomy of Bessarabia.

1. Situația din Basarabia. Convocarea Congresului militarilor moldoveni

Pe parcursul anului 1917, ideea autonomiei Basarabiei și a formării unei instituții de autoconducere a ținutului, renăscută imediat după căderea imperiului și abdicarea țarului Nicolae al II-lea, la 2 februarie 1917, a ajuns să fie susținută de majoritatea asociațiilor profesionale și partidelor politice naționale. În procesul de eliberare națională alături de învățători, studenți, cler, țărani, cooperatori etc., s-au încadrat și militarii basarabeni. Majoritatea se aflau departe de teritoriul Basarabiei, fie pe fronturile Primului Război Mondial, fie în garnizoanele din spatele lui¹.

Amintim că, în acea perioadă, Basarabia devenise spate al frontului Primului Război Mondial, aici aflându-se sute, chiar mii de militari ruși, care s-au dedat la abuzuri și jafuri. În condițiile în care Rusia se descompunea sub ideile și acțiunile bolșevicilor, care deveneau dominante în societate, situația din Basarabia era tot mai gravă. Doar o forță bine organizată ar fi putut proteja populația din provincie de acest pericol, impulsionând mișcarea de renaștere națională.

Congresele clerului, învățătorilor, cooperabilor etc., desfășurate în primăvara și vara anului 1917, au adoptat o serie de decizii prin care formulau obiectivele spre care ar fi trebuit să tindă Basarabia: autonomia locală, introducerea limbii române în școală și biserică, formarea unităților naționale, reforma agrară etc. Însă niciun do-

* **Vitalie Ciobanu**, doctor în istorie, conferențiar cercetător, Centrul de Cultură și Istorie Militară, Ministerul Apărării al Republicii Moldova.

** **Mihai Tașcă**, doctor în istorie, conferențiar cercetător, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM.

¹ Pentru o cronică a evenimentelor din Basarabia în anii 1917-1918, vezi M. Adauge, E. Danu, V. Popovschi, *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*, Civitas, Chișinău, 1998.

cument adoptat nu a pus problema tranșant – ce cale trebuie să urmeze provincia. În aceste condiții, cei care și-au asumat responsabilitatea pentru *destinul* Basarabiei, cei care au înțeles că e nevoie de acțiuni concrete, urgente și eficiente, au fost anume militarii.

Pentru prima dată, ideea convocării unui congres al militarilor moldoveni, care să lucreze pentru soluționarea problemelor enunțate mai sus, a fost discutată la ședința din 19 iunie 1917 a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana Odesa. La congres, se menționa în cadrul acelei ședințe, urmau să participe reprezentanți ai tuturor militarilor moldoveni, care să ia o decizie privind crearea unui organ de autoconducere a Basarabiei².

În paralel cu acțiunile militarilor din Odesa, în iulie 1917, Comitetul ostașilor basarabeni de pe Frontul Român a publicat un manifest intitulat *Zece porunci ale neamului moldovenesc*, principalele teze incluse în acest text enunțând ideea națională. Conform uneia din ele, basarabenii trebuiau să se salute între ei cu lozinca: *Trăiască Basarabia Autonomă*³.

Printr-o înțelegere comună a reprezentanților comitetelor naționale ostășești⁴ din Odesa, Chișinău, Sevastopol și Iași, s-a decis convocarea Congresului militarilor moldoveni la Chișinău, pentru ziua de 20 octombrie 1917⁵. Hotărâri similare au fost adoptate și în cadrul altor comitete ale ostașilor basarabeni.

Decizia privind organizarea acestui congres militar și modul în care s-a desfășurat au fost descrise de mai mulți autori, martori și participanți nemijlociți la evenimentele respective, unii dintre ei încercând să-și sublinieze contribuția personală la realizările naționale din anii 1917-1918.

Organizarea congresului militarilor moldoveni s-a desfășurat în câteva etape. La 20 septembrie 1917, la Odesa⁶, a avut loc o ședință comună a comitetelor moldovenești ale regimentelor, companiilor, bateriilor, comitetelor de pe corăbii, reprezentanților flotei Mării Negre, unităților militare moldovenești din garnizoana Odesa. Ședința, prezidată de Vasile Matveev⁷, a pus în discuție mai multe probleme;

² Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), F. 727, inv. 2, dos. 8, ff. 16-17v.

³ *Cuvânt Moldovenesc*, 13 iulie 1917.

⁴ Militarii basarabeni s-au organizat în comitete militare naționale în majoritatea unităților militare ale armatei ruse, ele reprezentând un element al luptei de eliberare națională. Începând cu aprilie 1917, basarabenii din unitățile militare de pe front și din spatele acestuia au creat structuri constituite pe baze etnice. Asemenea structuri ale militarilor moldoveni au fost create în principalele centre unde erau concentrați: Chișinău, Bender, Iași, Roman, Odesa, Sevastopol, Kiev, Novo-Gheorghievsk, Ekaterinoslav, Herson, Voznesensk etc.

⁵ Gh. V. Andronachi, *Albumul Basarabiei*, Chișinău, 1933, p. 129.

⁶ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, ff. 169-169v. *Proces-verbal nr. 53*, al ședinței extraordinare din 20 septembrie 1917 a comitetelor unite moldovenești regimentare, de companie, de baterie, a Comitetului Executiv Moldovenesc, a reprezentanților soldaților Flotei Mării Negre și altor unități moldovenești ale garnizoanei Odesa, care a avut loc sub președinția praporgicului Vasile Matveev și a secretarului, voluntarul Toma Cecati.

⁷ Vasile Matveev, praporgic, delegat la Congresul militarilor moldoveni din partea Regimentului 40 Infanterie Rezervă.

în cadrul ei, praporgicul Ion Păscăluță⁸ a lansat îndemnul de a organiza un congres militar.

Astfel, la 22 septembrie 1917, căpitanul Emanoil Catelly⁹, președinte interimar al Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana Odesa, a eliberat voluntarului Ștefan Holban¹⁰ o instrucțiune în baza căreia era delegat la Marele Cartier General al comandantului suprem și la Ministerul de Război¹¹. În baza altui mandat¹², semnat la 27 septembrie 1917 de președintele aceleiași asociații a moldovenilor, Ștefan Holban și Ion Păscăluță, au fost delegați la Marele Cartier General pentru a înainta personal comandantului suprem mai multe cerințe, inclusiv cea de a autoriza convocarea, la Chișinău, a congresului militarilor moldoveni¹³.

Gherman Pântea considera că organizarea congresului militar s-a stabilit la 29 septembrie, când Comitetul Executiv Central Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor a aprobat convocarea congresului militar. Din procesul-verbal nr. 31 al respectivei structuri, putem deduce că organizarea congresului militarilor basarabeni a fost susținută de toți cei prezenți¹⁴.

Punctul 3 din ordinea de zi a ședinței se referea la congresul reprezentanților organizațiilor militare moldovenești. Praporșcicul (sublocotenentul) Ion Păscăluță a menționat în acest context că are date că la congres ar putea veni peste 2.000 de

⁸ Ion Păscăluță, născut la 7 ianuarie 1980, în com. Florești, jud. Sorocea, unul dintre organizatorii Congresului militarilor moldoveni de la Chișinău. Membru al delegației basarabenilor la generalul Șcerbaciiov (comandantul trupelor ruse de pe Frontul Român), cu misiunea de a obține autorizarea creării unităților militare naționale.

⁹ Emanoil Catelly, căpitan, organizator al Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor din or. Odesa.

¹⁰ Ștefan Holban, născut la 1 august 1886, în com. Cărpineni, jud. Lăpușna. Fost secretar al Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana Odesa și al Congresului militarilor moldoveni din 20-27 octombrie 1917. Voluntar, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Comitetul Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor din or. Odesa. Membru și secretar al Biroului de organizare a Sfatului Țării. Membru al delegației basarabenilor la guvernul Kerenski, pentru a obține autorizarea creării unităților militare naționale. Deputat în Sfatul Țării și în Parlamentul României.

¹¹ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, f. 168.

¹² În instrucțiune se menționa: „...delegându-vă la Cartierul General, vă împuternicim și vă rugăm din suflet să insistați energic pentru a obține și soluționarea următoarelor chestiuni: Autorizarea și susținerea convocării Congresului militarilor moldoveni în or. Chișinău; completarea Regimentului 40 Infanterie Rezervă exclusiv cu moldoveni și cu originari din Basarabia; Redenumirea Regimentului 40 Infanterie Rezervă în «Regimentul I Moldovenesc Rezervă»; Redenumirea Bateriei 129 Artilerie Ușoară de poziție pentru tragere asupra flotei aeriene a Divizionului 5 Artilerie Rezervă, completate exclusiv cu moldoveni, în «Bateria I Aeriană Moldovenească Ștefan cel Mare»; Redenumirea Bateriei 145 Artilerie Ușoară de poziție pentru tragere asupra flotei aeriene a Divizionului 5 Artilerie Rezervă, formate exclusiv din moldoveni, în «Bateria II Aeriană Moldovenească Basarab». Vezi: ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, f. 170.

¹³ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, f. 170.

¹⁴ G. Pântea, *Unirea Basarabiei, acte și documente cu ocazia împlinirii a 25 ani de la săvârșirea marelui act istoric*, Odesa, 1943, p. 43; ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 16, ff. 22-24.

delegați. În urma unor dezbateri, comitetul a creat o comisie pentru a soluționa în mod particular și urgent problema detașării delegaților la Cartierul General. În comisie au fost aleși: colonelul Nicolae Furtună, locotenentul Anatolie Popa, sublocotenentul Gherman Pânteă, ostașul Artemie și delegații de la Odesa – praporșcicul Ion Păscăluță și voluntarul Ștefan Holban.

Comisia a propus comitetului următoarea rezoluție, care a fost adoptată unanim: „Ținând cont de votul soldaților și ofițerilor moldoveni din tranșee și din spatele frontului, care au cerut ca la congresul soldaților și ofițerilor moldoveni din or. Chișinău să se vorbească despre situația curentă și să se facă schimb de opinii cu privire la Adunarea Constituantă, pentru a putea crea organe ce să lupte împotriva dezertărilor, cu efecte atât de grave asupra stării generale și, în special, asupra familiilor ce au rămas acasă fără supraveghere, s-a hotărât să se ceară comandantului suprem permisiunea și sprijinul în convocarea congresului soldaților, marinarilor și ofițerilor moldoveni, cu reprezentanți a câte 1 ofițer și 2 soldați din partea a 250 de persoane și 1 ofițer și 1 soldat din partea unităților cu mai puțin de 100 de persoane, precum și din partea statelor-majore și altor instituții.

Ținând cont de gravitatea momentului, congresul va fi convocat la 20 octombrie 1917 în or. Chișinău”¹⁵.

Militarii moldoveni doreau să evite desfășurarea conspirativă a acestui congres și insistau să obțină autorizarea lui legală. În acest scop, praporșcicul Ion Păscăluță, voluntarul Ștefan Holban și locotenentul Anatolie Popa au fost delegați, pentru 1 octombrie, la Marele Cartier General, pentru a prezenta acolo cerințele basarabenilor și a obține de la oficialii ruși aprobarea acestora.

La 30 septembrie, Comitetul Executiv Central Moldovenesc îi delega la Marele Cartier General de la Moghiliov¹⁶ pe militarii Anatolie Popa¹⁷, Ion Păscăluță și Ștefan Holban cu, practic, aceleași indicații ale Comitetului Executiv Moldovenesc din Odesa. Delegaților li se cerea să depună toate eforturile posibile pentru a soluționa problemele de interes pentru Basarabia. În cercurile politice din capitala Rusiei se discuta intens despre dorința de autonomie a basarabenilor și despre pericolul ce îl poate implica mișcarea militarilor moldoveni. Oficialii ruși – influențați de organizațiile antinaționale din Basarabia ce defăimau prin propaganda lor asociațiile naționale – au refuzat categoric să aprobe cererea delegației moldovenești, invo-

¹⁵ Pentru a aproba instrucțiunea, s-a creat o comisie în care au fost aleși: praporșcicul Nicolae Secară, voluntarul Bătcă și Anton Rugină – cu 17 voturi și 2 abțineri; Anton Crihan – unanim; Ion Dascăl – unanim. Comisia trebuia să întocmească un raport ce urma să fie aprobat la ulterioara ședință ordinară. Vezi: ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 16, f. 23.

¹⁶ Ștefan Holban, *Evenimentele premergătoare Congresului ostașilor moldoveni 1917*, în *Patrimoniu*, nr. 1, 1991, p. 12. Marele Cartier General al lui Kerenski se afla la Moghiliov, gubernia Jitomir, Bielorusia, unde fusese transferat la 8 august 1915, având ca scop coordonarea acțiunilor armatei în timpul Primului Război Mondial. După revoluția din februarie 1917 comandanți supremi au fost, pe rând, generalii: Mihail Alekseev, Aleksei Brusilov, Lavr Kornilov. În septembrie 1917, după arestarea lui Kornilov, funcția a fost preluată de Alexandr Kerenski, până la rebeliunea bolșevicilor, când Kerenski l-a numit în această funcție pe Nicolai Duhonin.

¹⁷ Andrei Popa, subofițer inferior, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul 60 Infanterie Zamoșk.

când o serie de motive și argumente nefondate.

Ștefan Holban menționează în amintirile sale că cel care le-ar fi dat ideea de a organiza congresul pe proprie răspundere a fost generalul Nikolai Duhonin¹⁸ care se afla la Moghiliiov¹⁹. Generalul, șef al Statului-Major, a primit în audiență delegația basarabenilor, dar, salutând intenția acestora, le-a explicat că nu este în drept să aprobe convocarea congresului. După aceste discuții²⁰, delegația a expediat, pe răspundere personală, chiar din oficiul respectivului comandament, următoarea telegramă: „Tuturor... tuturor... tuturor... Comandanților și președinților comitetelor districtelor militare, fronturilor, armatelor, companiilor și detașamentelor speciale.

Cu aprobarea Guvernului Provizoriu, pe ziua de 20 octombrie se convoacă la Chișinău, guvernământul Basarabiei, Congresul general al ostașilor moldoveni din întreaga Rusie. Rugăm dați concurs pentru a se alege și trimite la această dată câte doi soldați și câte un ofițer de la fiecare 240 de ostași moldoveni. În unitățile, unde numărul acestora va fi sub cifra indicată, se vor grupa pe brigăzi, divizii, corpuri de armată, pentru ca toți ostașii moldoveni să fie reprezentați.

Delegații vor fi prevăzuți cu delegațiuni în scris și bani pentru hrană pe 5 zile. Delegații Comitetului central al ostașilor moldoveni, praporșcic Ion Păscăluță, Ștefan Holban²¹.

Conform autorului, textul fusese scris de Ion Păscăluță, iar Ștefan Holban, care l-a expediat personal, ar fi adăugat la final ultimele rânduri: „Delegații Comitetului central al ostașilor moldoveni, Ion Păscăluță, Ștefan Holban²²”.

În legătură cu reacția unora la inițiativa militarilor, Gherman Pântea scria în amintirile sale că „neamurile de tot soiul au început a se agita la întruniri, atrăgând atențiunea forurilor supreme revoluționare, asupra proiectului ce reprezintă mișcarea militară moldovenească prin hotărârile care le ia²³”.

La 7 octombrie, Comitetul Executiv Central Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor a discutat, într-o ședință secretă, despre refuzul categoric al Marelui Cartier General rus de a autoriza convocarea adunării militarilor moldoveni. Sfidând această decizie, membrii comitetului au hotărât să organizeze congresul fără a avea permisiunea autorităților ruse. Pentru a realiza hotărârea luată, comitetul a expediat comandanților tuturor unităților militare o

¹⁸ Generalul Nicolai Duhonin a fost numit în funcția de șef al Marelui Cartier General al armatei ruse la 10 septembrie 1917. La 25 octombrie, în timpul rebeliunii bolșevicilor, le-a cerut acestora să înceteze acțiunile orientate împotriva guvernului. La 29 octombrie Kerenki l-a numit în funcția de comandant suprem, o dată cu plecarea lui la Peterburg. A fost ucis de bolșevici la 20 noiembrie 1917, în timp ce preda funcția reprezentantului acestora.

¹⁹ A. Bobeica, *Sfatul Țării, standard al renașterii naționale*, Universitas, Chișinău, 1993, p. 57. Ștefan Holban, *Evenimentele...*, pp. 12-13.

²⁰ Ștefan Holban menționa în amintirile sale că telegrama a fost scrisă pe pervazul unei ferestre de la oficiul poștal din marele cartier general, care se afla în clădirea gării din Moghiliiov. Ștefan. Holban, *Evenimentele...*, p. 13.

²¹ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 38, ff. 1-1v.

²² Gh. V. Andronachi, *op. cit.*, pp. 127-128.

²³ G. Pântea, *Unirea Basarabiei...*, pp. 43-44.

telegramă cu următorul text: „Comandanților de armată, de corp de armată și de divizii.

În baza autorizației nr. 378764 a comandamentului suprem (generalisim) și a președintelui Consiliului de Miniștri Kerenski, Congresul Ostașilor Moldoveni s-a aprobat pentru data de 20 octombrie 1917, în or. Chișinău.

Rugăm dispozițiunea dumneavoastră pentru delegarea a câte doi soldați și a unui ofițer de la fiecare companie de moldoveni, eliberându-le delegațiile respective și diurna pentru 10 zile”²⁴.

Telegramele ce informau cu privire la convocarea congresului și necesitatea delegării reprezentanților aveau, de la caz la caz, conținut diferit, dar prezentau aceleași idei. Ele au fost trimise către unități, statele-majore ale armatelor, corpuri și divizii de armată, unele fiind adresate nominal, unor asociații sau unor persoane concrete²⁵. Respectând disciplina militară și marcați de anarhia și haosul din fostul imperiu, comandanții de unități nu au pus la îndoială conținutul telegramelor și au executat cerințele enunțate.

La ședința din 13 octombrie 1917 a Comitetului Executiv Central Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor, Gherman Pântea a anunțat că au început deja să sosească delegați la congresul militar, specificând că îl îngrijorează faptul că unii dintre ei nu dețin foi de delegație și mandate, iar unora nu li s-a eliberat nici măcar diurna pentru întreținere pe timpul desfășurării congresului. Ion Buzdugan a propus ca data oficială a sosirii delegaților să fie considerată 18 octombrie, chiar și în cazurile în care aceștia ajunseseră mai devreme. La aceeași ședință, a fost luată decizia de a organiza, la 14 octombrie, încă o întâlnire plenară a reprezentanților tuturor comitetelor militare ale basarabenilor. S-a acceptat propunerea de a crea o comisie de verificare a mandatelor, ce urma să stabilească veridicitatea actelor pe care le prezentau delegații²⁶.

În zilele de 10-14 octombrie²⁷, militarii moldoveni de pe Frontul Român, la o ședință organizată la Iași cu participarea a 75 de delegați de la diferite unități și

²⁴ G. Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenesti în actul Unirii Basarabiei*, Chișinău, 1932, p. 28.

²⁵ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, ff. 254, 274.

²⁶ Președintele comitetului a anunțat că deja au început să sosească delegații la Congresul militar moldovenesc, stabilit pentru 20 octombrie 1917, și că unii dintre ei nu au primit niciun fel de indicații și nici chiar mandate și nu se știe din ce mijloace intenționează să se întrețină militarii veniți, mai ales că până la deschiderea congresului rămânea o săptămână întreagă. Ion Buzdugan, recunoscând caracterul anormal al situației celor sosiți la congres înainte de termen, a propus a stabili drept zi a venirii membrilor și, respectiv calculare a cuantumului cheltuielilor de deplasare ce li se cuvin din partea unităților, ziua de 18 octombrie. Președintele comitetului, Gherman Pântea, susținând propunerea lui Buzdugan, a sugerat ca cei sosiți din unitățile din spatele frontului să fie considerați drept sosiți înainte de termen, și responsabili de propria alimentație, până în momentul deschiderii cantinei comune, iar de cei sosiți de pe front Comitetul trebuie să aibă grijă imediat, prin instituirea unei pensiuni și a unei cantine. Vezi: ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, f. 144.

²⁷ Congresul de la Iași a discutat 10 chestiuni, adoptând tot atâtea rezoluții, una dintre care se referea la autonomia Basarabiei. Vezi: ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 3, ff. 15-16. Pentru mersul lucrărilor și rezoluțiile adoptate, vezi P. Cazacu, *Moldova de la Nistru. 1812-1918, Viața Românească*, Iași, 1924, pp. 214-216.

formațiuni militare, au adoptat mai multe rezoluții cu caracter național, alegând în paralel și delegații ce urmau să plece la congresul de la Chișinău.

La ședința comună din 14 octombrie 1917 a tuturor comitetelor militare moldovenești din garnizoana Odesa s-au discutat rezultatele deplasării delegației la marele cartier general al armatei ruse și la Ministerul de Război, pentru a obține autorizarea convocării congresului militarilor moldoveni.

Ședința din 17 octombrie a comitetului militar din Chișinău a fost consacrată, în mare parte, unor aspecte practice legate de organizarea congresului. Militarul Petru Dascăl²⁸ a propus alegerea unei comisii pentru administrarea lucrărilor congresului și cazarea delegaților sosiți la adunare²⁹.

Gherman Pântea susține în amintirile sale că Guvernul de la Petrograd a aflat despre convocarea congresului și a dat ordin atât organelor administrative, cât și celor revoluționare să oprească organizarea acestuia și a poruncit arestarea celor care semnaseră telegrama.

Data fiind această situație, la 19 octombrie a avut loc o ședință extraordinară a Comitetului Executiv Central Moldovenesc³⁰, la care au participat și reprezentanți din alte garnizoane, în total 50 de persoane.

Ion Păscăluță a prezentat raportul de activitate al comisiei de organizare a congresului. În cadrul dezbaterilor, s-a pus și problema amânării acestuia, știindu-se că o parte din delegați ar fi putut să nu ajungă la timp la congres sau, în general, să nu vină, deoarece primiseră telegrame din partea Marelui Cartier General precum că forul nu era autorizat de autoritățile centrale. Locotenentul Valentin Prahnițchi³¹ a propus în acest context trimiterea unei telegrame către Marele Cartier General și președintele Consiliului de Miniștri, Kerenski, pentru a cere explicații

²⁸ Pistolarul Petru Dascăl a fost delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul 75 Infanterie Rezervă.

²⁹ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 6, f. 48. Procesul-verbal nr. 38 al Ședinței plenare a Comitetului Executiv Central Moldovenesc din 17 octombrie anul 1917. Ședința a fost deschisă de vicepreședintele comitetului, soldatul Braga, la ora 5 după-amiază. A fost anunțată ordinea de zi ce includea mai multe subiecte. Privitor la raportul despre necesitatea de a alege o comisie de administrare a activității Congresului și a repartiza delegații sosiți, Comitetul a hotărât: a alege comisia. Audiind un raport cu privire la chestiunea formării unităților de cavalerie, comitetul a hotărât: a-i detașa pentru ajutor pe praporșcicul Secară și militarul Mârlean, oferindu-li-se mandate și alocându-li-se 25 ruble pentru deplasare în orașul Odesa, ca să susțină demersul privind autorizarea formării unor escadroane independente.

³⁰ Procesul-verbal nr. 39, al ședinței extraordinare a Comitetului Executiv Central Moldovenesc din 19 octombrie 1917. Ședința este deschisă de președintele comitetului, sublocotenentul Gherman Pântea, la ora 5 și 40 minute seara. Din motiv că ședința din 19 octombrie a fost convocată extraordinar, pentru discutarea chestiunilor cu privire la Congresul moldovenilor, care se va deschide la 20 octombrie, președintele comitetului, Pântea, a propus adunării ca la ședință să poată participa și oaspeții de onoare, sosiți la Congresul militar moldovenesc ca delegați din partea diferitor unități și fronturi. Propunerea președintelui a fost aprobată de adunare și la ședință au participat peste 50 de persoane (oaspeți), cu drept de vot consultativ. Vezi: ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 9, f. 179.

³¹ Valentin Prahnițchi, locotenent, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Comitetul Executiv Moldovenesc al Marinarilor, Soldaților și Ofițerilor din or. Sevastopol.

suplimentare privind telegramele expediate în unități și pe front³².

Una dintre propunerile exprimate a fost ca lucrările congresului să înceapă pe 21 octombrie, pentru a facilita ajungerea la timp a tuturor delegaților. Aceste inițiative nu au fost susținute de președintele Gherman Pântea și de reprezentantul asociației militarilor din Odesa, Vasile Țanțu³³, care au insistat ca congresul să fie deschis în ziua următoare, specificând că locurile la hotel erau deja rezervate, și că o bună parte din delegați ajunseseră deja. Organizatorii încercau să facă tot posibilul pentru a nu pierde momentul oportun, pentru ca eforturile deja depuse să nu fi fost degeaba. Cu privire la fixarea zilei și orei de deschidere a congresului, după lungi discuții s-a hotărât: congresul se va deschide la 20 octombrie, ora 1 după-amiază³⁴.

La ședință a fost stabilit regulamentul congresului, detalii privind rapoartele ce urmau să fie ținute de deputați, limita de timp a discursurilor etc. Participanților la congres li s-a asigurat transportul gratuit cu tramvaiul în raza or. Chișinău pe întreaga perioadă a congresului, în baza unui acord la care s-a ajuns cu societatea belgiană ce administra la acel moment transportul feroviar din Chișinău³⁵.

2. Unele remarci cu privire la numărul delegaților participanți la Congresul militarilor moldoveni

Un subiect discutat în contradictoriu în literatura de specialitate, în memoriile participanților direcți la eveniment, dar și în presa periodică este numărul delegaților prezenți la Congresul militarilor moldoveni. Interesul sporit față de numărul delegaților, care, într-o anumită măsură, legitimează congresul și deciziile adoptate, a generat un fel de competiție, așa încât în scrierile respective s-a operat cu cifre diferite, unele variind față de altele la jumătate. Cifra minimă invocată este de 500, iar cea maximă de 1.000 de delegați.

Totodată, fiind un congres al militarilor, evident, majoritatea autorilor au fost de părerea că la întrunire au participat doar militari. Însă o altă idee care circulă este că la congres au participat și delegați civili din partea comitetelor profesionale ale basarabenilor, dar și reprezentanți ai minorităților etnice.

În fine, s-a discutat cu referire la numărul de delegați participanți la ședințele din fiecare zi.

Istoricul Valeriu Popovschi, în valoroasa sa lucrare *Biroul de organizare a Sfatului Țării. 27 octombrie - 21 noiembrie 1917*, în urma unei cercetări profunde, grupa autorii în funcție de cifra prezentată drept număr al delegaților participanți la congres. În lucrarea menționată, autorul constată că în literatura de specialitate s-a ope-

³² ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 9, f. 179.

³³ Vasile Țanțu, născut la 1 martie 1882, în s. Horodiște, jud. Chișinău, praporșcic, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Comitetul Executiv al Sfatului de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor Moldoveni-Basarabeni de pe Frontul Român. Președinte al Biroului de organizare a Sfatului Țării, activând în comisia militară și cea de organizare. Deputat în Sfatul Țării.

³⁴ Ion Păscăluță, pentru a-i încuraja pe cei de față, a prezentat adunării acțiunile delegației trimise la Marele Cartier General să solicite autorizarea pentru deschiderea Congresului Militarilor Moldoveni în ziua de 20 octombrie; din afirmațiile lui se putea deduce că Congresul ar fi fost autorizat. Vezi: ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 9, f. 179.

³⁵ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 9, f. 179.

rat cu cifre de 500, 600, 700, 800, 900, 989 și 1.000 de delegați/participanți la congres.

Amintim că Ion Păscăluță a anunțat la ședința din 29 septembrie că se așteaptă venirea a circa 2.000 de delegați. Adăugăm însă că dacă se executa întocmai telegrama expediată de Ion Păscăluță și Ștefan Holban de la Marele Cartier General rus de a delega un ofițer și doi soldați din partea a 250 de soldați și un ofițer și un soldat din partea unităților cu mai puțin de 100 de persoane, ținând cont că, potrivit unor surse ale anului 1917, în armata rusă erau încorporați de la 250.000 la 300.000 de militari originari din Basarabia – numărul delegaților trebuia să fie mult mai mare.

Să examinăm cifrele prezentate de autori și în ce măsură datele lor au suport real.

Numărul de 500 de delegați a fost prezentat de unii autori care au participat direct la lucrările congresului sau au fost contemporani ai evenimentului. Printre aceștia se numără Dimitrie Bogos, Ștefan Ciobanu, Gherman Pântea, Onisifor Ghibu³⁶. Căpitanul Gheorghe Andronachi și deputatul în Sfatul Țării Vasile Harea³⁷ indicau cifra de 600 de delegați.

Aceste date sunt confirmate de Mihail Minciună, care, în calitate de corespondent al ziarului *Soldatul Moldovan* la acest congres, în raportul său publicat în numărul 8 din 4 noiembrie al ziarului menționează că în prima zi au fost prezenți „peste 500 de trimiși”, iar în cea de-a doua zi a lucrărilor, că „toată vremea sosesc trimișii ostașilor moldoveni de pe fronturi și numărul lor trece de 600”.

Cel care a salutat congresul chiar în prima zi, în calitate de locțiitor al Comisarului Basarabiei, Ion Inculeț, a optat pentru cifra de 700 de participanți³⁸, număr susținut și de viitorul deputat în Sfatul Țării Ștefan Holban³⁹.

Numărul de 800 de deputați a fost lansat de redactorii unui manuscris cu privire la istoriei Basarabiei din 1918, dar și de praporșcicul Dumitru Mârza, participant nemijlocit la eveniment, de Pan Halippa în amintirile sale de mai târziu, de Eugen Holban, fiul lui Ștefan Holban⁴⁰, dar și de autori contemporani⁴¹.

³⁶ D. Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*, Chișinău, 1924, p. 67; Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Universitas, Chișinău, 1993, p. 53; G. Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenesti în actul Unirii Basarabiei*, Chișinău, 1932, p. 30-31; O. Ghibu, *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*, Sibiu, 1925, p. 13; *Idem*, *Cu gândul la Basarabia*, Arad, 1926, p. 127; *Idem*, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri*, pp. 401, 402, 424;

³⁷ Gh. V. Andronachi, *Albumul Basarabiei*, Chișinău, 1933, p. 129; V. Harea, *Mărturia unei generații*, manuscris dactilografiat aflat la Filiala Iași a Arhivelor Naționale ale României, F. Vasile Harea, dos. 38f, p. 2384.

³⁸ Ion Inculeț, *O revoluție trăită*, Universitas, 1994, p. 101; Eugen Șt. Holban, *Ostașii Moldovei. Monumente istorice (1917-1918)*, p. 38; *Idem*, *Pentru restabilirea adevărului istoric*, p. 10 etc.

³⁹ Ștefan Holban, *Evenimentele premergătoare...*, p. 15.

⁴⁰ *Basarabia sub dominația rusească (1812-1917)*, manuscris dactilografiat aflat la ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 1, f. 62; D. Mârza, *Amintiri cu date istorice asupra pregătirii Unirii Basarabiei cu Patria Mamă, organizarea și activitatea Sfatului Țării al Basarabiei, organizarea unităților din fosta Republică Moldovenească*, manuscris dactilografiat aflat la ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 98, f. 5; P. Halippa, manuscrisul unei lucrări neterminate, Arhivele Naționale ale României (în continuare: ANIC), F. Pan Halippa, dos. 99, f. 1; *Regele Ferdinand I și Unirea Basarabiei*, Chișinău, 1939, pp. 58, 60; Eugen Șt. Holban, *Ostașii Moldovei...*, p. 38; *Idem*, *Pentru restabilirea adevărului istoric*, p. 10 etc.

⁴¹ *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*, ediție îngrijită de I. Negrei și D. Poștarencu,

Ion Pelivan, Ion Nistor și Elena Alistar sunt printre autorii care au susținut că la congres au participat 900 de delegați⁴², cifră invocată și de unii dintre contemporani⁴³.

Unii autori au operat cu un număr exact de 989 de participanți⁴⁴, numărul, la fel, preluat de autori contemporani⁴⁵. O lucrare ce apare la opt ani de la congres, anunță numărul de 1.000 de delegați⁴⁶.

În fine, o idee originală a fost înaintată de căpitanul Gheorghe Andronachi, care preciza că la congres au participat peste 600 de delegați, ofițeri și soldați moldoveni de pe toate fronturile, inclusiv un număr de aproximativ 500 de delegați din diferite instituții profesionale⁴⁷, după cum le numește autorul.

Așadar, care este cifra reală a participanților?

Precizăm, mai întâi, că cea mai mare parte din documentele privitoare la Congresul militarilor moldoveni se păstrează la Arhiva Națională a Republicii Moldova⁴⁸, dar și la arhivele din București. În dosarele de la Arhiva Națională, ordonate, probabil, de Comisia pentru organizarea congresului, se păstrează:

Prut Internațional, Chișinău, 2004, p. 139; M. Tașcă, *Un document inedit scris de Dumitru Mârza, deputat în Sfatul Țării, ce reflectă evenimentele din Basarabia din anii 1917–1918*, în *Transilvania*, serie nouă (Sibiu), nr. 3-4, 2008, p. 63; D. Dragnev, I. Varta, *Istoria românilor. Epoca modernă. Curs de lecții*, Chișinău, 2000, p. 194; L. Pădureac, *Relațiile româno-sovietice (1917-1934)*, Chișinău, 2003, p. 19; Gh. E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Civitas, Chișinău, p. 30; *Idem*, *Constituirea Sfatului Țării. O abordare istorică și istoriografică*, în *Transilvania*, serie nouă, nr. 3-4, 2008, p. 17; M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 560; *Istoria României*, compendiu, coord. de I.-A. Pop, I. Bolovan, Cluj-Napoca, 2004, pp. 527–528 (vezi și ediția a doua, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, 2007, pp. 527–528); I.-A. Pop, I. Bolovan (coord.), *Istoria ilustrată a României*, București, 2009, p. 407; J. Nouzille, *Moldova. Istoria tragică a unei regiuni europene*, trad. din franceză de C. Ghibu, Chișinău, 2005, p. 111 etc.

⁴² E. Alistar, *Fizionomia socială și politică a Sfatului Țării*, în *Viața Basarabiei*, nr. 4-5, 1933, p. 44 și în *Cugetul*, nr. 1, 2006, p. 6; I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 415.

⁴³ I. Colesnic, *Vasile Țanțu*, în *Basarabia necunoscută*, vol. 2, Chișinău, 1997, p. 162; D. Suciu, *Monarhia și făurirea României Mari (1866-1918)*, București, 1997, p. 195; S. Neagoe, *Istoria unirii românilor*, București, 1993, p. 255; K. Hitchens, *România (1866-1947)*, ediția treia, revăzută și adăugită, traducere din limba engleză de G. G. Potra și D. Răzdolescu, București, 2004, p. 313 etc.

⁴⁴ *Cartea Unirii. 1918-1928*, București, 1929, p. 54; A. Boldur, *Basarabia și relațiile româno-ruse. Chestiunea Basarabiei și dreptul internațional*, București, 1927, p. 30; *Idem*, *Basarabia românească*, p. 129; *Idem*, *Istoria Basarabiei*, ediția a doua, îngrijită de V. Frunză, București, 1992, p. 499; I. Pelivan, *L'Union de la Bessarabie à la mère-patrie – La Roumanie*, București, f. a., p. 28; *Idem*, *Chronology in the Most Important Events of the Life of Bessarabia*, p. 14.

⁴⁵ I. Scurtu et al., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, p. 107; I. Scurtu et al., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, ediția a doua, revăzută și adăugită, p. 82; *Idem*, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, ediția a treia, revăzută și adăugită, p. 126; *Aspects des relations russo-roumaines. Rétrospectives et orientations*, Paris, 1967, p. 69; C. King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, trad. din engleză de D. Stanciu, Chișinău, 2002, p. 32 etc.

⁴⁶ C. Uhlig, *Die Bessarabische Frage*, Breslau, 1926, p. 57 etc.

⁴⁷ Gh. V. Andronachi, *op. cit.*, p. 129. Cercetătorul V. N. Ciobanu susține că numărul civililor a fost de 300: V. N. Ciobanu, *Militarii basarabeni 1917-1918. Studiu și documente*, Chișinău, 2010, p. 69.

⁴⁸ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 39, dos. 40, dos. 43 ș.a.; ANIC, F. *Pan Halippa*, F. Ion Pelivan etc.

- a) mandate și legitimații ale delegaților;
- b) adeverințe eliberate delegaților, care confirmau participarea la congres;
- c) adeverințe eliberate de președintele Comitetului pentru organizarea congresului, adresate comandanților de unități, prin care se solicita să li se achite delegaților diurna regulamentară.
- d) foi de însoțire ale delegaților.

În rezultatul cercetării acestor documente, facem următoarele precizări:

Cu referire la datele/cifrele enunțate de contemporanii evenimentului, credem că ele sunt diferite din motivul că, pe de o parte, nu toți delegații au venit în prima zi a congresului (în urma cercetării materialelor de arhivă, am stabilit că o parte dintre delegați, din diferite motive, au sosit la Chișinău cu întârziere, în zilele de 21-22 și chiar 23 octombrie), alți delegați au plecat mai devreme de închiderea oficială a lucrărilor (dacă judecăm după numărul de zile stabilite în delegație pentru a se afla la congres, pentru unii delegați, termenul de aflare în Chișinău expira pe data de 25 octombrie, așa că aceștia au fost nevoiți să revină în unități). În fine, unii autori, cunoscând că sala Casei Eparhiale are 1.000 de locuri, au apreciat numărul celor prezenți în sală într-un anumit moment, în funcție de percepția avută privind numărul de persoane aflate în sală.

Totodată, s-a lansat ideea care, credem, trebuie acceptată, că unii delegați, venind în Chișinău, fie până la începerea congresului, fie în perioada activității lui, au mers acasă, ca să-și vadă părinții, nevestele și copiii, așa încât, în aceste circumstanțe, stabilirea numărului exact a fost problematic. Tocmai din aceste considerente autorii participanți la eveniment au enunțat cifra văzută de ei într-un moment dat, în funcție de cât de multe persoane erau în sală. Autorii contemporani însă au preluat datele prezentate de la alți autori.

Mandatele delegaților au fost verificate minuțios, după cum ne arată și începutul reportajului lui Mihail Minciună publicat în ziarul *Soldatul Moldovan* șase zile după deschiderea lucrărilor congresului: „Aici [Casa Eparhială], cei puși de comitetul ostășesc, încă o dată i-au mai strecurat pe toți la intrarea în curte și le-a cercetat documentele. Toată vremea ostașii păstrau cea mai mare liniște și rânduială”⁴⁹.

Numărul delegaților pe care-l vom prezenta mai jos a fost stabilit după câteva surse.

Prima sursă au fost mandatele sau legitimațiile delegaților. În urma telegramei expediată de delegația moldovenească de la Marele Cartier General rus și a celei expediate la 7 octombrie, în unități au avut loc adunări ale moldovenilor, la care au fost aleși delegați la congres. Lor li s-au eliberat mandate sau legitimații, semnate de comandantul și adjutantul unității sau, după caz, de președintele și secretarul comitetului unității respective. Majoritatea mandatelor sau legitimațiilor erau tipizate, scrise pe formulare sau foi cu antet ale companiei, regimentului, diviziei ce le-au eliberat. Altele, deși au respectat forma și terminologia unui document militar oficial, au fost scrise de mână. Sosind la Chișinău, delegații și-au prezentat mandatele comitetului/comisiei pentru organizarea congresului.

Prima verificare a actelor a avut loc la sediul Comitetului Executiv Central Moldovenesc, unde delegații au venit pentru a-și raporta sosirea și a primi reparti-

⁴⁹ *Soldatul Moldovan*, nr. 7, 26 octombrie 1917.

zarea pentru cazare. Comisia pentru organizarea congresului a făcut mențiuni pe aceste mandate, trecând un număr de ordine, și, în mai multe cazuri, data prezentații. Astfel, pe mandatele și legitimațiile identificate se găsesc mențiuni, de obicei făcute cu cerneală neagră, – numere în ordine crescândă de la 1 la 608. Altui mandat identificat de noi, fără număr, i-am atribuit nr. 609⁵⁰. Din alte surse am constatat prezența la congres a căpitanului Gheorghe Andronachi, în fruntea unei delegații de 19 persoane, delegați de Regimentul 185 Infanterie⁵¹.

Cu referire la cifra enunțată precizăm că:

a) Unui număr de șapte delegați comisia le-a atribuit câte două mandate.

b) Alte 48 de mandate din numărul celor numerotate de la 1-608 (nr. 22, 24, 31, 47, 57, 58, 60, 94, 102, 108-110, 120-122, 131-134, 201, 211, 235, 269, 330, 378, 399, 405, 424-425, 427, 433-434, 471-472, 480, 512, 522, 542, 547, 555, 592, 595, 600, 601-603, 605-606) nu au fost identificate. Întrucât acestora le-au fost conferite numere, bănuim, ele, fie au fost păstrate de titulari, fie s-au pierdut. S-ar putea ca printre mandatele lipsă să fie și dintre cei care au sosit la Chișinău mai devreme, așa încât până la începerea lucrărilor să fi mers pe la casele lor, iar la revenire, întrucât congresul era în toi, nu au depus mandatul la comisia respectivă. Ideea este confirmată de reportajul lui Mihail Minciună, care menționa că a doua zi „toată vremea sosesc trimișii ostașilor moldoveni de pe fronturi și numărul lor trece de 600”.

c) Pe opt mandate ale delegaților a fost indicat același număr de ordine ca și cel deținut de alți delegați. Așadar, în baza mandatelor și legitimațiilor identificate și cercetate, invocăm prima cifră reală de delegați la Congresul militarilor moldoveni – cea de 628 de delegați.

S-au folosit și alte surse pentru a identifica delegații la congres:

I) Astfel, numele unui delegat, mandatul căruia nu a fost identificat, a fost stabilit după adevărata eliberată participantului de președintele Comitetului pentru organizarea congresului, adresată comandantului unității prin care se solicita să i se elibereze delegatului diurna regulamentară, conform normelor stabilite pe Ministerul de Război.

II) Alți 18 delegați au fost identificați în baza unei liste întocmite de comisia pentru congres chiar în prima zi a lucrărilor⁵²; acești delegați nu figurează în alte liste.

III) 13 persoane au fost identificate din procesele-verbale și reportajele de la congres. De exemplu, numele lui Gherman Pântea, unul dintre organizatorii principali ai congresului, Ion Buzdugan, Nicolae Grosu, Anton Rugină, vorbitori la congres etc. pe care nu i-am întâlnit în niciuna din liste și nici nu aveau mandat.

Așadar, în baza documentelor studiate, vom accepta că la congres au participat 680 de delegați, printre care și opt civili, astfel confirmându-se ipoteza lui Gheorghe Andronachi că la congres au participat și civili, numărul cărora însă este mult mai mic decât cel invocat de autor.

Vom recunoaște însă că numărul real al delegaților a fost mai mare.

⁵⁰ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 40, f. 20.

⁵¹ ANIC, F. *Ion Pelivan*, dos. 469, ff. 9-9v.

⁵² ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 43, ff. 63-83.

3. Desfășurarea Congresului militarilor moldoveni

Ordinea de zi a fost publicată, cu 2 zile înainte de deschiderea lucrărilor congresului, la 18 octombrie 1917, în ziarul *Svobodnaia Bessarabia*⁵³. Subiectele care urmau a fi discutate, 14 la număr, au fost următoarele: 1) Alegerea prezidiului; 2) Urări; 3) Darea de seamă despre Comitetul Central; 4) Autonomia Basarabiei; 5) Naționalizarea (înmoldovenirea) oștilor; 6) Basarabia și ocârmuirea ei; 7) Treaba pământului; 8) Despre cele ce se petrec acum și despre alegerile în Adunarea Întemeietoare; 9) Lucrul luminării; 10) Naționalizarea (înmoldovenirea) școlilor și dregătoriilor din Basarabia; 11) Despre moldovenii de peste Nistru; 12) Alegerile împuterniciților din partea moldovenilor – câte unul în Sfatul Republicii, în Ocârmuirea tuturor Oștilor și în Ministerul de Război; 13) Alegerea celor trei împuterniciți în Sfatul Noroadelor; 14) Fondul (banii) național⁵⁴.

Lucrările congresului au fost reflectate în mai multe articole în ziare și memorii ale participanților, scrise la scurt timp de la eveniment. Documentele de arhivă păstrează stenograma congresului, semnată de președinte, rotmistrul Vasile Cijevski⁵⁵. Documentele oficiale redau, în cea mai mare parte, mersul lucrărilor, pe când memoriile sunt uneori subiective.

Congresul militarilor moldoveni, numit și Primul congres al militarilor moldoveni, și-a ținut lucrările în zilele de 20-27 octombrie 1917, în incinta Sălii Eparhiale, rebotezată ulterior Palatul Unirii. În istoriografie, păreri privind durata congresului sunt împărțite, unii autori considerând că forul militarilor moldoveni și-a încheiat lucrările o dată cu epuizarea programului stabilit. La 26-27 octombrie, congresul deja alesese deputații pentru Sfatul Țării. Conform procesului-verbal, congresul a fost declarat închis în ziua de 26 octombrie. Ședința din data de 27 nu mai era, tehnic, condusă de prezidiul congresului, ci de președintele biroului de organizare a Sfatului Țării, Vasile Țanțu.

Interesul și așteptările față de congres erau foarte mari. În ziua deschiderii, redacția celui mai popular ziar din Basarabia, *Cuvânt Moldovenesc*, a adresat un apel ostașilor veniți la congres, în care, printre altele, se spunea: „Țara s-a trezit din somnul ei de robie și-și caută drumul spre slobozenie și dreptate. Se hotărăște soarta noroadelor de mai multă vreme și voi, floarea neamului moldovenesc, sunteți chemați să hotărâți drepturile și interesele lui”⁵⁶.

La 20 octombrie 1917, în dimineața deschiderii congresului, reprezentanții comitetelor militare din Odesa și din Iași s-au întrunit la hotelul *Londra*, pentru a stabili un plan comun de acțiuni pentru ședințele congresului și a dejuca intențiile forțelor conservatoare și antinaționale⁵⁷. Ceilalți delegați au început să se adune încă de la primele ore ale dimineții în incinta Casei Guberniale, rebotezată „Palatul Libertății”, odată cu instalarea aici a Comitetul Executiv Central⁵⁸.

⁵³ *Svobodnaia Bessarabia*, nr. 141, 18 octombrie 1917.

⁵⁴ ANIC, F. Ion Pelivan, dos. 356. Din arhiva Ion Pelivan. Procese-verbale ale Congresului militar moldovenesc ce a avut loc la 20-27 octombrie 1917, în Chișinău.

⁵⁵ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, ff. 1-7.

⁵⁶ *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 91, 20 octombrie 1917.

⁵⁷ D. Bogos, *op. cit.*, p. 99.

⁵⁸ *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 91, 20 octombrie 1917.

Delegații au pornit în marș, la ora 14.20, pe strada Aleksandrovskaja, spre Sala Eparhială, purtând steaguri naționale și însoțiți de o orchestră militară⁵⁹.

Lucrările congresului au fost deschise la ora 15.00, prin intonarea melodiei *Marsilieza*⁶⁰. Gherman Pântea a felicitat congresul din partea Comitetului Executiv Central Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor, dorindu-i muncă rodnică și unire și propunând să se treacă la alegerea prezidiului. După îndelungi dezbateri, a fost acceptată următoarea componență: președinte, rotmistrul Vasile Cijevski⁶¹; ajutoari: sublocotenentii Ion Păscăluță și Gherman Pântea și soldatul Braga; secretari: voluntarul Ștefan Holban, sublocotenentul Gheorghe Năstase⁶², marinarul Dumitru Plătică⁶³, Anton Rugină, soldații Dumitru Lungu⁶⁴ și Vasile Buga⁶⁵.

Congresul a fost salutat de reprezentanții puterii locale, ai partidelor, organizațiilor obștești și naționale, de pe front și din spatele frontului. În general, toți oratorii exprimă urări de bine și însuflețire congresului și-i doresc activitate prodigioasă. În cuvântările de pe loc se subliniază consensul, caracterul organizat și unitatea tuturor militarilor moldoveni.

Printre primii vorbitori, care au și dat tonul ședinței, s-au numărat delegații militari: Vasile Țanțu, Nicolae Secară⁶⁶, Andrei Scobioală⁶⁷, Grigore Cazaciu⁶⁸, Anton Crihan⁶⁹, Alexandru Moraru, Emanoil Catelly, Constantin Osoianu⁷⁰, Vasile

⁵⁹ G. Pântea, *Unirea Basarabiei...*, pp. 43-47

⁶⁰ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, p. 1.

⁶¹ Vasile Cijevski, originar din s. Zăim, jud. Tighina. Președinte al Congresului militarilor moldoveni. Membru al Biroului de organizare a Sfatului Țării. A activat în cadrul comisiei militare a Biroului. Fost comisar militar al Basarabiei. Șef al Statului-Major al Comisariatului militar din Basarabia. Deputat în Sfatul Țării.

⁶² Gheorghe Năstase, sublocotenent, președinte al Comitetului Executiv al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor Moldoveni-Basarabeni de pe Frontul Român, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către același comitet. Deputat în Sfatul Țării.

⁶³ Dumitru Plătică, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Comitetul Executiv Moldovenesc al Sfatului de Deputați ai Marinarilor, Soldaților și Ofițerilor din or. Sevastopol.

⁶⁴ Dumitru Lungu, pușcaș, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul 21 Pușcași.

⁶⁵ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, p. 1.

⁶⁶ Nicolae Secară, născut la 9 mai 1894, în com. Rudi, jud. Soroca. A participat la organizarea comitetelor moldovenești din Odesa și de pe Frontul Român. Unul dintre organizatorii Congresului militarilor moldoveni de la Chișinău. Deputat în Sfatul Țării. Fost subsecretar de stat al Republicii Moldovenești la Ministerul de Război și la Ministerul de Externe.

⁶⁷ Andrei Scobioală, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul 134 Infanterie Feodosia.

⁶⁸ Grigore Cazaciu, praporșcic, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Comitetul Executiv al Sfatului de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor Moldoveni-Basarabeni de pe Frontul Român. Deputat în Sfatul Țării.

⁶⁹ Anton Crihan, născut la 10 iulie 1893, în com. Sângerei, jud. Bălți. Fost organizator și comandant al cohortelor moldovenești, în 1917. Deputat în Sfatul Țării. În anul 1918, subsecretar de stat al agriculturii în Republica Moldovenească. A făcut parte din delegația română la Conferința româno-rusă de la Viena.

⁷⁰ Constantin Osoianu, praporșcic, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Comitetul Moldovenesc al Regimentului 40 Infanterie Rezervă. Deputat în Sfatul Țării.

Matveev⁷¹, Ion Codreanu, membru al Comitetul Executiv al Sovietului Gubernial al Deputaților Țărani din Basarabia⁷², Ion Păscăluță etc., majoritatea celor adunați în prima jumătate a zilei în hotelul *Londra* pentru a pune la punct tactica și agenda forului⁷³. Din procesul-verbal al congresului, observăm că la ședința de deschidere au prezentat mesaje de salut și asociațiile obștești, partidele politice etc.⁷⁴.

Astfel, ajutorul comisarului Basarabiei Ion Inculeț a rostit un înflăcărat cuvânt de salut, pe care l-a încheiat cu lozinca *Trăiască Basarabia Autonomă*. Pan Halippa, vorbind în numele redacției *Cuvânt Moldovenesc*, s-a referit la „jugul străin” și „dezbinarea care ne-o aduce vrăjmașul”, precum și la momentul istoric în care basarabenii s-au adunat în sfârșit împreună pentru a hotărî soarta ținutului.

Au luat cuvântul reprezentanți ai comunității armenesi⁷⁵, evreiesți⁷⁶, precum și ai diferitor comitete nemilitare, printre care comitetul țăranilor din Basarabia, societatea moldovenilor, reprezentanți ai învățătorilor, cooperatorilor, Partidului Național Moldovenesc etc.

Inspectorul cohortelor moldovenesti, Anton Crihan, a subliniat că „astăzi nu mai este suflare moldovenească, care să nu dorească autonomia Basarabiei, ca văzduhul, ca soarele și ca viața”⁷⁷.

Reprezentantul moldovenilor transnistreni, Toma Jalbă⁷⁸, chema congresul să nu uite în acel moment istoric de moldovenii transnistreni. Spunea că ei sunt ruși prin râul Nistru de Basarabia și că, dacă ceva le va afecta renașterea națională și unirea cu frații lor basarabeni, ei vor săpa o nouă albie, mai la stânga de locul în care se află acum, și vor schimba cursul râului Nistru. În *Plângere de peste Nistru*, textul prezentat de acesta, se menționa: „Dar eu acuma vă întreb pe dumneavoastră, fraților: frații mei și neamurile mele care suntem moldoveni dintr-un sânge, cui ne lăsați pe noi moldovenii, cei ce suntem, ruși din coasta Basarabiei și trăim pe celălalt mal al Nistrului? [...] Frații noștri, nu ne lăsați, nu ne lepădați, nu ne uitați! Iar dacă ne veți uita, malul Nistrului îl vom săpa și vom îndrepta apa pe dincolo de pământul nostru căci mai bine să-și schimbe râul mersul, decât să rămânem noi moldovenii despărțiți unul de altul”⁷⁹.

⁷¹ Vasile Matveev, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul 40 Infanterie Rezervă.

⁷² Ion Codreanu, născut în com. Ștefănești, jud. Soroca. Promotor al ideii de eliberare a Basarabiei. Deputat în Sfatul Țării.

⁷³ D. Bogos, *op. cit.*, p. 100.

⁷⁴ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, ff. 2-8. Procesul-verbal al primului Congres Militar Moldovenesc din toată Rusia desfășurat în or. Chișinău în perioada 20-27 octombrie 1917.

⁷⁵ La Chișinău a fost organizat un comitet al armenilor basarabeni, denumit *Nacoba*, care, ulterior, a format și un detașament militar de voluntari.

⁷⁶ G. Pântea, *op. cit.*, p. 48.

⁷⁷ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, p. 2.

⁷⁸ Toma Jalbă, născut la 6 octombrie 1891, în Transnistria. Luptător pentru cauza și idea națională. Bombardier, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Divizionul 1 Independent de Artilerie Grea Cernomorsk. Deputat în Sfatul Țării. Fost membru în Comisiunea județeană de expropriere și împroprietărire.

⁷⁹ G. Pântea, *op. cit.*, pp. 49-50.

Pe parcursul primei zile au fost citite mai multe telegrame de salut venite în adresa congresului. Ședința primei zile a luat sfârșit la ora 21.00.

Ședința din 21 octombrie, care a început la ora 10.00, a fost prezidată de președintele congresului, rotmistrul Vasile Cijevski⁸⁰. Gherman Pântea a prezentat un raport despre activitatea Comitetului Executiv Central din Chișinău, pe care îl conducea, descriind dificultățile cu care se confruntase această organizație pe parcursul constituirii și activității ei.

Următorul orator a fost chiar președintele congresului, rotmistrul Vasile Cijevski, care a comparat adunarea basarabenilor cu Congresul popoarelor de la Kiev⁸¹, argumentând necesitatea autonomiei și explicând celor prezenți esența ei. Apoi, raportorul a explicat sensul noțiunilor de autonomie și de federație, referindu-se la necesitatea acestora pentru o viață prosperă a popoarelor.

La autodeterminare s-a referit și deputatul Teofil Ioncu, care a completat cele relatate de V. Cijevski despre Congresul popoarelor de la Kiev, îndemnând la declararea independenței totale a ținutului față de Rusia și propunând deschis crearea unei instituții de conducere a ținutului, ce urma să pună în practică idea de autodeterminare națională⁸².

Delegatul Ion Buzdugan a prezentat în detalii formele posibile de autonomie, a explicat semnificația lor în viața popoarelor, specificând că cea mai potrivită formă de conducere pentru Basarabia ar fi modelul de republică. Ștefan Holban, după un excurs asupra istoriei ținutului, a argumentat legitimitatea și dreptul istoric al basarabenilor la o autonomie largă, referindu-se și la ilegalitățile ocupației și politicii dublicitare a vechii Rusii⁸³.

După o pauză, delegații au prezentat câteva rezoluții referitoare la problema autonomiei ținutului. Apoi, s-a pus la vot declararea autonomiei Basarabiei, care s-a adoptat unanim. Rezoluția Congresului militarilor moldoveni din 21 octombrie 1917 a statuat următoarele: „Despre autonomia Basarabiei. Având în vedere cultura națională a neamului moldovenesc și trecutul său și plecând de la principiul revoluției, că fiecare norod are dreptul singur să hotărască de soarta sa, Congresul în dorința de a uni neamul moldovenesc și a-i hotărî drepturile lui naționale și propășirea lui economică și culturală a hotărât:

Să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei.

Pentru apărarea drepturilor și intereselor autonomiei Basarabiei, pe lângă stăpânirea vremelnică să fie un împuțernicit al neamului moldovenesc”.

⁸⁰ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, f. 2.

⁸¹ D. Bogos, *La răspântie...*, 1998, p. 100. Congresul popoarelor de la Kiev, după cum subliniază unii autori, a avut un rol important în evoluția ideii de autonomie a popoarelor din Rusia. Congresul și-a ținut lucrările la 6-15 septembrie 1917. La acest forum au fost delegați și 6 reprezentanți din Basarabia. Vasile Cijevski a fost ales vicepreședinte al Congresului de la Kiev, care a salutat congresul împreună cu Teofil Ioncu și Vladimir Cazacliu. Vezi: D. Th. Pârvu, *Problema Basarabiei, în lumina principiilor actelor juridice internaționale*, Editura Bibliotecii Metropolitane București, București, 2013, p. 216; I. Incuțel, *O revoluție trăită*, Universitas, Chișinău 1994, pp. 97-98.

⁸² ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, f. 3.

⁸³ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, ff. 2-8. Procesul-verbal al primului Congres Militar Moldovenesc din toată Rusia desfășurat în or. Chișinău în perioada 20-27 octombrie 1917.

Acest moment a constituit, de fapt, apogeul congresului militarilor basarabeni. Actul istoric a fost întâmpinat cu un entuziasm greu de descris, în sală răsuna un „ura” nesfârșit, întrerupt de strigătele „ trăiască Basarabia liberă și autonomă”.

Ziua de 22 octombrie a fost una de duminică, așa ca delegații au asistat la slujba duminicală de la catedrală.

Ședința a început la ora 15.00 și s-a discutat despre naționalizarea unităților militare.

Nicolae Furtună, la acel moment comandant al Regimentului 1 Moldovenesc, a prezentat Congresului un raport detaliat despre crearea armatei naționale. Raportul susținea că trebuie create cât mai urgent unități militare moldovenești proprii, pentru toate tipurile de arme, că în aceste unități, toate cadrele de comandă trebuie să fie de proveniență moldovenească.

Anton Crihan, organizatorul și inspectorul cohortelor militare create în Basarabia, începând cu luna august 1917⁸⁴, a raportat congresului despre aceste unități milițienești, formate în exclusivitate din militari basarabeni, specificând că ele au fost primele unități militare naționale create în ținut, cu scopul de a restabili ordinea și a proteja populația de anarhia ce domina teritoriul dintre Prut și Nistru. Raportul argumenta și el necesitatea naționalizării unităților militare moldovenești. A mai spus că în aceste unități toți ar trebui să fie egali și uniți într-o singură familie, că numai asemenea unități militare vor putea institui și susține ordinea în Basarabia. Anton Crihan a cerut ca în Basarabia să fie transferați și cavaleriștii moldoveni din orașul Novogheorghievsk și din alte localități din Rusia, unde se creau deja unități naționale. Locotenentul Valentin Prohnițchi a propus să fie create două regiamente a câte 15.000 de persoane⁸⁵. Subofițerul inferior Damian Negruță⁸⁶ a subliniat că autonomia nu poate fi realizată fără o armată națională.

Până la ora 20.00, când s-au încheiat lucrările ședinței, au urmat mai multe alocuțiuni și dezbateri, în rezultat fiind propuse și depuse la secretariat câteva rezoluții.

În cadrul ședinței din 23 octombrie, deschisă la ora 10.00 și prezidată de Gherman Pântea, a fost citită rezoluția finală privind organizarea unităților militare naționale, care a și fost votată unanim. Deopotrivă cu această rezoluție a fost citită și decizia cu privire la detașamentele moldovenești de miliție de intervenție rapidă (cohorte), în care se enunța că, pentru a se opune terorii și anarhiei și a menține ordinea în Basarabia pe durata demobilizării, primul Congres militar moldovenesc din toată Rusia a hotărât: Să majoreze până la 100, a câte 100 de oameni în fiecare, numărul deja existent al detașamentelor basarabene de miliție de intervenție rapidă (cohorte), destinate acestui scop⁸⁷.

În aceeași ședință a fost discutată crearea unui Sfat Suprem de administrare

⁸⁴ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, f. 3v.

⁸⁵ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, f. 3v.

⁸⁶ Damian Negruță, subofițer inferior, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul 13 Infanterie Belozersk.

⁸⁷ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, ff. 2-8. Procesul-verbal al primului Congres Militar Moldovenesc din toată Rusia desfășurat în or. Chișinău în perioada 20-27 octombrie 1917.

a Basarabiei. Raportorul Ion Buzdugan a arătat că Basarabia, după alipirea la Rusia, s-a bucurat de drepturi autonome, ulterior reduse de vechiul guvern. El menționa că era necesar și la acel moment un consiliu care să administreze toate afacerile Basarabiei, dar acesta trebuia creat de popor și propunea să fie numit Sfatul Țării (Sfatul Ținutal al Basarabiei).

Ion Buzdugan a propus ca această instituție să fie compusă din 100 de deputați, repartizați în modul următor: 30 de membri din partea congresului militar, 30 – din partea țăranilor, 10 persoane din partea partidelor și organizațiilor moldovenești, iar din partea altor naționalități ale Basarabiei – 30 de persoane. Vasile Țanțu a propus ca în Sfatul Țării să fie aleși 120 de deputați, dintre care 40 de persoane din partea congresului militar, accentuând că trebuie alese persoane demne și cunoscute, înaintate explicit de reprezentanții fronturilor, districtelor, asociațiilor etc. Însă majoritatea celor prezenți au optat pentru alegerea deputaților pe județe și au cerut crearea neîntârziată a Sfatului Țării. Au mai luat cuvântul și alți oratori, care cerea crearea neîntârziată în Basarabia a Sfatului Țării. O parte din oratori susțineau propunerea de a desemna candidații în legislativ pe județe. A fost prezentată și a treia propunere, de a desemna candidații pe fronturi, districte militare, organizații și pe județe în același timp. Organizarea instituției de conducere a Basarabiei a fost votată unanim, urmând să aibă în componența sa 120 de delegați.

Primul Congres al militarilor moldoveni din toată Rusia a hotărât cu privire la Sfatul Țării: „Să se formeze de urgență Sfatul Țării, care să coordoneze toate afacerile Basarabiei autonome. A constitui Sfatul Țării din 120 de membri, după cum urmează: 44 – din partea Congresului militar, care să fie aleși imediat; 30 – din partea țăranilor moldoveni; 10 – din partea partidelor și organizațiilor moldovenești și 36 din partea altor naționalități ale Basarabiei, conform raportului 70% – moldoveni și 30% – de alte naționalități. Totodată, a oferi – suplimentar la cele 120 – 10 locuri moldovenilor transnistreni, dacă aceștia acceptă să le ocupe”⁸⁸.

După o pauză de 4 ore, s-a discutat un subiect cu rezonanțe sociale profunde: chestiunea agrară și cea a colonizării. A prezentat un raport reprezentantul Comitetului Executiv al Sfatului Gubernial al Deputaților Țăranilor, Pantelimon Erhan⁸⁹. Acesta a vorbit despre problema agrară și colonizare, descriind toate ororile pe care a trebuit să le îndure țăranimea în vechile condiții funciare. Printre vorbitori s-au mai numărat Ion Buzdugan, Valentin Prahnițchi, Gheorghe Năstase etc. În urma

⁸⁸ Pentru un scurt istoric al activității Sfatului Țării, vezi M. Tașcă, *Basarabia – pământ românesc. Antologie*, vol. I, Serebia, Chișinău, 2017, pp. 7-37, ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, ff. 2-8. Procesul-verbal al primului Congres Militar Moldovenesc din toată Rusia desfășurat în or. Chișinău în perioada 20-27 octombrie 1917.

⁸⁹ Pantelimon Erhan, născut la 27 iulie 1884, în s. Tănătari, jud. Bender, delegat la Congresul militarilor moldoveni de Comitetul Executiv al Sfatului Gubernial al Deputaților Țărani. Absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău, licențiat al Facultății de Litere de la Universitatea din Petrograd. Fost profesor titular, fost asistent universitar. În 1917 a organizat Societatea Basarabenilor din Petrograd. În Basarabia a predat limba română la cursurile pentru profesorii și învățătorii basarabeni. Deputat în Sfatul Țării. Primul director general al guvernului Republicii Democratice Moldovenești, fost ministru al învățământului. Deputat și senator în parlamentul românesc.

dezbaterilor, congresul a adoptat o hotărâre potrivit căreia pământul urma să se distribuie „celor care îl vor lucra cu brațele lor”. În aceeași zi, congresul a discutat și despre situația curentă din Rusia, precum și despre atitudinea ce urma să fie luată față de Adunarea Constituantă⁹⁰.

În data de 24 octombrie, după adoptarea acestor rezoluții, o parte din delegați au cerut insistent să se revină la discutarea componenței Sfatului Țării. În următoarele ședințe s-au discutat celelalte subiecte de pe ordinea de zi a congresului. Rezoluția privind moldovenii de peste Nistru a fost susținută de majoritatea deputaților, și s-a hotărât ca transnistrenilor să li se ofere zece locuri în viitorul for legislativ. A fost votată și cererea, adresată Radei Ucrainene, de a oferi moldovenilor din Ucraina autonomie culturală.

A mai fost discutată și chestiunea organizării școlilor naționale. Școlile de stat urmau să fie trecute în subordinea zemstvei guberniale. Se cereau măsuri concrete pentru naționalizarea instituțiilor de învățământ, învățătorii și profesorii fiind îndemnați să se implice pe scară cât mai largă în procesul de naționalizare a școlii și predare a cursurilor în limba română⁹¹. Subiectele despre luminarea culturală și organizarea școlilor moldovenești pentru ostași, organizarea de biblioteci, naționalizarea școlilor din Basarabia au fost discutate într-un singur bloc.

Ședința din 25 octombrie a început cu viitorul regulament de alegere a deputaților în instituția legislativă. Discuția a fost însă întreruptă de comisarul gubernial, care a anunțat că a primit informații „neplăcute” de la Petrograd, legate, probabil, de începerea loviturii de stat bolșevice. Totodată, comisarul gubernial îndemna ca deputații să nu se împrăstie înainte de clarificarea situației. Gherman Pântea a preluat conducerea ședinței și a propus alegerea câtorva membri în calitate de reprezentanți în comitetul revoluționar din Chișinău. Situația era într-adevăr incertă. Descompunerea imperiului și războiul intern favorizaseră lupta de eliberare națională și luarea de hotărâri concrete, care au fost transpuse în realitate după congresul militarilor⁹². La ședințele ulterioare s-a discutat despre criteriile de repartizare a mandatelor de deputat⁹³.

Congresul a ales și o comisie de lichidare, pentru implementarea deciziilor votate și adoptate la congres. La 26 octombrie, ora 18.00, lucrările congresului au fost declarate închise.

La 27 octombrie, ședințele au căpătat un caracter tehnic. Era vorba deja despre organizarea alegerilor pentru Sfatul Țării. Lucrările au fost prezidate de președintele Comisiei Electorale, Vasile Țanțu. Pentru fiecare mandat de deputat au candidat mai mulți delegați, iar mandatul a revenit candidatului care a obținut mai multe voturi⁹⁴.

⁹⁰ ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 18, ff. 2-8. Procesul-verbal al primului Congres Militar Moldovenesc din toată Rusia desfășurat în or. Chișinău în perioada 20-27 octombrie 1917.

⁹¹ H. Dăscălescu, *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru limba, școala și cultura națională*, Chișinău, 1938, pp. 71-72.

⁹² P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1924*, Iași, 1924, p. 231.

⁹³ Dumitru Vataavu, subofițer superior, delegat la Congresul militarilor moldoveni de către Regimentul de Gardă Volân.

⁹⁴ În acest context, precizăm că toți delegații aleși deputați în Sfatul Țării, și care la 27 martie 1918 aveau mandat, au votat Declarația de unire a Basarabiei cu România.

Așa cum a stabilit Rezoluția privind crearea Sfatului Țării, congresul a ales 32 de delegați, câte patru deputați de la fiecare din cele opt județe ale Basarabiei. Celelalte 12 locuri de deputat au fost repartizate în felul următor: Comitetului militar de la Odesa – patru locuri, Comitetului Executiv Central din Chișinău și celui de pe Frontul Român – câte trei locuri și câte un loc comitetelor de la Sevastopol și Novogheorghievsk.

În ultima zi, congresul a ales un birou de organizare a Sfatului Țării⁹⁵, compus din cinci persoane: Vasile Țanțu, Ion Buzdugan, Zamfir Munteanu, Nicolae Suruceanu și Grigore Turcuman. Biroul urma scop să reglementeze principiul și criteriile de reprezentare în legislativ, să stabilească programul primelor ședințe ale Sfatului Țării. Tot în sarcina acestei instituții a fost pusă și alegerea sediului viitorului parlament⁹⁶.

4. Concluzii

În condițiile în care societatea civilă din Basarabia, redeșteptată după revoluția democratică de la Petrograd din februarie 1917 și descompunerea Imperiului Rus, își cerea tot mai insistent drepturile naționale ce i se cuveneau, implicarea și susținerea militarilor a fost una importantă.

Acțiunile militarilor au impulsionat tentativele timide ale societății civile, care nu reușea să reglementeze raporturile juridice dintre provincie și centru, să stabilească statutul juridic al Basarabiei în noile condiții, să creeze un organ legislativ al Basarabiei ce urma să hotărască destinul provinciei dintre Prut și Nistru.

Congresul militarilor moldoveni din toamna anului 1917 a preluat inițiativa și și-a asumat răspunderea pentru destinul provinciei, declarând la 21 octombrie autonomia politică și teritorială a Basarabiei, iar la 23 octombrie a pus bazele organului legislativ Sfatul Țării.

⁹⁵ V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie - 21 noiembrie 1917), studiu și documente*, Pontos, Chișinău, 2013, pp. 140-149; ANRM, F. 727, inv. 2, dos. 3, ff. 19-33; dos. 20, ff. 1-31; dos. 41, ff. 1-5; dos. 92, ff. 1-20; dos. 99, ff. 25-34; *Procese-verbale ale Congresului Militar-Moldovenesc*, în *Arhivele Basarabiei*, nr. 2-3, 1936, pp. 121-131.

⁹⁶ V. Popovschi, *op. cit.*, p. 7; Gh. E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar...*, pp. 25-30; *Idem*, *Constituirea Sfatului Țării. O abordare istorică și istoriografică*.

Ion Şişcanu *

LEGITIMITATEA SFATULUI ŢĂRII

Political legitimacy is a principle according to which a system of government/political power is exercised on the basis of a right granted by those who are governed/citizens, derived from legalized agreements. During the Russian Revolution of 1917, the process of de-legitimizing the Czarist regime came to an end. None of the governmental institutions which were created in Russia during February / March - October / November 1917 had a full legitimacy, in accordance with the contemporary meaning of this notion. The Soviets (councils) represented a manifestation of the spontaneous mass movement. During the Revolution, the captive nations that inhabited the European part of the Russian Empire, while pursuing the goal of self-determination, have created their own revolutionary organs as supreme legislative institutions on national territories, with the responsibility to govern the people and the territories in question, until the formation of constituent assemblies. The Country Council was the expression of the revolutionary situation which had spread throughout Bessarabia after the tsar's overthrow. Its legitimacy was originating from the democracy installed in Russia and, consequently, in Bessarabia. Its powers were granted by the masses, especially the soldiers – most of them were descendants of the Bessarabian peasantry. Its credibility and "unrepresentativeness" were similar to those of other organs created on the territories where people fought for self-determination (Finland, Ukraine, Belarus, the Baltic States) and its revolutionary legitimacy was much more realistic than that of the Petrograd Soviet or Lenin's Council of People's Commissars.

Keywords: Russian Revolution, Russian Empire, Bessarabia, Country Council, legitimacy, self-determination.

O dată cu trecerea de la guvernământul direct la cel reprezentativ, se pune explicit problema legitimităţii, datorită distincţiei dintre titularul real al legitimităţii (guvernaţii) şi cel formal (aleşii), introdusă de aceste regimuri. Formele legitimităţii au evoluat de la ceea ce se poate numi legitimitate supranaturală, întemeiată pe ideea naturii divine a monarhului, la legitimitatea civilă, fundamentată pe ideea consensului şi a suveranităţii populare, principii de sorginte raţionalistă, consacrate politic de Revoluţia franceză¹.

Esenţa legitimităţii politice constă în ideea că un sistem de guvernare, o putere politică se exercită pe baza unui drept conferit de guvernaţi, de cetăţeni, pe baza unor înţelegeri legiferate. Prin acestea, cetăţenii recunosc dreptul de guvernare al puterii politice. Cu cât o putere politică este mai legitimă, cu atât autoritatea ei politică este mai mare.

Termenul de legitimitate provine din latinescul *legitimus* („conform cu legea”) şi a fost utilizat pe larg în sociologia weberiană. După Max Weber, legitimita-

* Ion Şişcanu, prof. univ., doctor habilitat în istorie, Institutul de Istorie al AŞM.

¹ Vezi V. Nazare, *Legitimitate, popularitate şi eficienţă politică*,
<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/123-124/art11-nazare.html>

tea constituie baza unor diferențe extrem de reale în modul de exercitare a puterii. În cazul oricărei puteri se remarcă o nevoie, deseori fătîșă, de a se autojustifica². În studiul său *Political Man*, S. M. Lipset spune: „Legitimitatea presupune capacitatea sistemului [politic] de a genera și menține credința că instituțiile politice existente sunt cele mai potrivite pentru societate”³.

De-a lungul istoriei, s-au înregistrat trei forme de manifestare a legitimității politice: *tradițională/divină*, *carismatică* și *rațională*. *Legitimitatea tradițională* sau *divină* era bazată pe credința în sanctitatea tradițiilor și în legitimitatea celor care le exercită⁴, de regulă monarhul. Acest tip de legitimitate a corespuns antichității și societății medievale, precum și unei părți a epocii moderne, sub forma monarhiilor constituționale, când puterea în ansamblul ei sau cel puțin o parte a acesteia, cea deținută de monarh, avea caracter divin. Dreptul de a conduce se transmitea prin naștere, deci ereditar, din tată în fiu, sau prin numire directă de către un fost conducător. În cazul acestei forme de structură a puterii, oamenii se supun unei persoane, nu unui set de reguli, cum se întâmplă în cazul legitimității rațional-legale, și îi datorează ascultare pentru că „așa trebuie să fie”⁵. O asemenea formă de legitimitate a puterii nu are în vedere acceptul, voința maselor. Puterea se exercită fără consultarea acestora. Guvernarea este impusă prin forță și prin justificare divină: orice ridicare împotriva puterii este privită ca sinonimă cu ridicarea contra divinității. În această situație, legitimitatea puterii se face prin apel la divinitate, ea fiind exterioară omului, societății.

Legitimitatea carismatică se bazează pe devotamentul față de calități excepționale ale unei persoane, precum sanctitatea sau eroismul. Acest tip de legitimitate a puterii face apel la persoana carismatică a conducătorului. Acesta, sub diferite forme (*duce*, *führer*, conducător, căpitan, mare lider), prin calitățile sale naturale excepționale, se impune maselor care îl acceptă, legitimând astfel puterea. În această situație, legitimarea puterii se face cu concursul și adeziunea maselor. Calitățile morale, volitive, politice, intelectuale ale conducătorului au rolul decisiv în legitimitatea politică. În realitate, nu este vorba de o legitimitate a guvernului, a autorităților, ci de o manipulare a maselor, de forță de persuasiune și instinct de dominare, pe care conducătorul le manifestă în raport cu cei guvernați. La aceasta trebuie să adăugăm și calitățile strict personale ale liderului – frumusețea fizică, calitatea prezenței, gesticulația, stilul exprimării, căldura și atracția pe care o emană, sinceritatea, cinstea, modestia, toate acestea contribuind în mare măsură la explicarea impunerii și dominării. Specificul legitimității carismatice poate fi ilustrat prin exemplele istorice ale lui Cicero, Napoleon, Cuza, Charles de Gaulle, J. F. Kennedy⁶. Elementul central aici este dominația prin carismă a domnitorului ales, a șefului de partid. Puterea nu presupune, în mod necesar, frica sau promovarea coerciției, pen-

² Oxford. *Dicționar de politică*, coordonat de I. McLean, Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 247.

³ *Ibidem*, p. 248.

⁴ M. Weber, *Economy and Society*, University of California Press, 1978, p. 215.

⁵ Max Weber și cele 3 tipuri pure ale dominației legitime, <https://istoriastazi.wordpress.com/2013/08/18/max-weber-si-cele-3-tipuri-pure-ale-dominatiei-legitime-partea-1-legitimitatea-traditionala/>

⁶ *Legitimitatea carismatică*, <https://www.coursehero.com/file/p6vqd0e/>

tru că oamenii pot respecta anumite norme, dacă acestea sunt promovate de un conducător pe care aleg să îl urmeze, pentru că se regăsesc în valorile promovate de el.

Legitimitatea rațională sau rațional-legală este bazată pe credința în „valabilitatea unui statut legal și a unei competențe efective, întemeiate pe reguli rațional elaborate”⁷, căreia îi corespunde dominația rațional-legală, exercitată de „omul de stat” modern. Este, de fapt, tipul de legitimitate promovat de statul de drept și de democrația modernă. Max Weber, în lucrarea *Economie și societate*, face o descriere detaliată a acestui tip de legitimitate, pornind de la cinci principii care stau la baza acestui sistem. Primul principiu, al legitimității raționale, se bazează pe ideea că „orice normă legală poate fi stabilită prin acord comun sau poate fi impusă, cu pretenția de a fi respectată cel puțin de membrii organizației”. Aceste reguli alcătuiesc ceea ce Weber numește corpul legislativ al unui sistem și ele sunt aplicate la cazuri particulare. Într-un sistem bazat pe legitimitatea rațional-legală, autoritatea nu depinde de caracteristici personale, precum în cadrul celorlalte tipuri ideale. Ea nu se transmite ca un drept din naștere, ci printr-o poziție formală, cetățenii se supun autorității doar în calitatea de membru al organizației și nu datorează supunere persoanei care deține autoritatea, ci doar legii. Cel care deține autoritatea este și el subiect al acestui „ordin impersonal”, așa cum îl numește Weber, și își orientează acțiunile în conformitate cu cerințele stabilite prin lege. Liderului îi este datorată ascultarea doar prin prisma unei sfere foarte bine definite de către sistemul de legi, el exercitându-și autoritatea doar în limitele stabilite de lege⁸.

Legitimitatea devine generatoare de încredere socială și ordine necesară. Cum remarcă Jeffrey C. Isaac, democrația, ca „set complex de idealuri și posibilități”, trebuie să facă față mereu „provocărilor legate de legitimitatea sa”, care nu rezolvă însă toate problemele, acest regim fiind mereu „amenințat de propriile deficiențe”⁹. Nu există o legitimitate absolută și niciun regim politic nu este legitim pentru toată populația, nici în toate domeniile, nici pentru totdeauna și, probabil că foarte puține sunt total ilegitime. Legitimitatea nu reușește niciodată unanimitatea, aceasta fiind o intenție absurdă a regimurilor totalitare.

* * *

În timpul revoluției din 1917 din Rusia, se încheia procesul de delegitimare a regimului țarist. Perioada de după abdicarea țarului a fost dominată atât de confuzie, cât și de entuziasm. Căderea monarhiei a fost percepută ca o liberalizare fără precedent. Dincolo de nevoile imediate, atmosfera era dominată de respingerea oricărei forme de autoritate. La 1/14 martie 1917, în cadrul ședinței largite a Comitetului Provizoriu al Dumei de Stat, condus de Mihail Rodzeanko, fost ofițer al țarului, monarhist și moșier bogat, la care au participat și membrii Comitetului Central al Partidului Constituțional Democratic („cadeții”), a fost acceptată componența Guvernului Provizoriu. La 15 martie, conducerea acestuia a fost preluată pentru mai multe luni de prințul G. E. Lvov, un liberal progresist. Sovietele, emanații ale

⁷ M. Weber, *Politica, o vocație și o profesie*, Anima, București, 1992, p. 9.

⁸ Max Weber și cele trei tipuri pure ale dominației legitime. Partea a III-a. *Legitimitatea rațional-legală*, <https://istoriastazi.wordpress.com/2013/08/25/Bucuresti>

⁹ J. C. Isaac, în *Democrația în vremuri întunecate*, Polirom, Iași, 2000, p. 127.

voinţei populare, nu îndrăzneau iniţial să contrazică Guvernul Provizoriu, în ciuda pasivităţii acestuia şi a continuării războiului. Astfel, puterea se afla în mâinile unui guvern provizoriu condus de politicieni liberali, în primul rând din Partidul Constituţional Democratic, care reprezenta burghezia liberală. Însă acest guvern a trebuit să trateze cu sovietele, care, de la începutul lunii martie, se formaseră în principalele oraşe ale ţării, apoi apăruseră şi în zonele rurale, în aprilie şi mai.

Nicio instituţie a puterii, creată în Rusia în perioada februarie/martie - octombrie/noiembrie 1917, nu avea o legitimitate deplină în semnificaţia actuală a legitimităţii. Legitimitatea noilor forme de putere – Guvernul Provizoriu şi/sau sovietele – urma să fie examinată, aprobată sau respinsă de către Adunarea Constituantă, ce trebuia să fie aleasă pe bază de vot universal, egal, direct şi secret. Până atunci însă în Rusia se desfăşura bătălia politică dintre cele două forme de putere.

Având în vedere că Sfatul Ţării a fost un soviet¹⁰, format în aceeaşi manieră ca şi alte soviete (consilii) de nivel ţinutal din Rusia, vom prezenta, rezumativ, natura sovietelor din cadrul Revoluţiei Ruse şi gradul de legitimitate a acestora în 1917, şi vom încerca o abordare comparativă a unor soviete (consilii) din diferite ţinuturi naţionale ale Imperiului Rus, similare cu Sfatul Ţării: create în aceeaşi perioadă, aproape în acelaşi fel, urmărind scopuri apropiate, reprezentând interesele naţionale ale popoarelor respective, şi „legitimându-se” cam în acelaşi mod. Este vorba de Rada Centrală a Ucrainei, Marea Radă a Bielorusiei, Tariba Lituaniei, Sovietul Naţional Provizoriu al Estoniei şi Sovietul Naţional Provizoriu Leton. În acest context prezintă interes şi „legitimitatea” Sovietului din Petrograd, dar şi a guvernului bolşevic condus de Lenin.

Deşi au apărut încă în timpul revoluţiei din 1905, sovietele s-au afirmat în număr mare în 1917, în situaţia complicată, generată de răsturnarea autocraţiei. Deseori întâlnim aserţiunea că „Zilele din Februarie” au fost o „revoluţie fără vărsare de sânge”, având un caracter paşnic¹¹. Orlando Figes, în lucrarea *Revoluţia Rusă. 1891-1924*, susţine că aceasta a fost o legendă liberală. Liderii democraţi din 1917 aveau nevoie de ea ca să-şi legitimeze puterea fragilă. De fapt, gloatele au ucis mai mulţi oameni în februarie decât în timpul loviturii de stat bolşevice din octombrie. În oraşele Helsingfors (Helsinki) şi Kronstadt, Revoluţia din Februarie a fost deosebit de violentă, sute de ofiţeri de marină fiind ucişi cu sălbăticie de către marinari. Conform cifrelor oficiale ale Guvernului Provizoriu, 1.443 de persoane au fost ucise sau rănite numai în Petrograd¹².

Tocmai în acest context s-au organizat şi afirmat sovietele. În Petrograd şi în provincie, mai ales în oraşe, au început să se organizeze soviete ale muncitorilor şi soldaţilor, aleşi, desigur, nu prin vot universal, direct, secret şi egal, ci la mitinguri spontane la fabrici şi uzine, cu participarea personajelor politice de toate nuanţele.

Organizarea sovietelor soldaţilor (având în vedere că titulatura de soldaţi se atribuia şi ofiţerilor care intrau în componenţa acestor soviete) ca organe locale de

¹⁰ Soviet (rus. *sovem*) – consiliu, sfat de muncitori, de militari sau de ţărani în timpul revoluţiilor ruse din 1905 şi, în principal, din 1917.

¹¹ *Timpu*, 3 august 2013.

¹² O. Figes, *Revoluţia Rusă. 1891-1924*, Polirom, Iaşi, 2016, pp. 308-309.

putere politică poate părea oarecum ciudată, deoarece armata trebuia să fie în afara politicii. Dar revoluția a avut loc în timp de război, când o mare parte a bărbaților din Rusia era înrolată în rândurile armatei. Într-un fel sau altul, sovietele deputaților soldaților au fost organizate peste tot. În unele locuri, deputații soldaților erau aleși la mitingurile spontane de pe stradă ale unor grupuri de soldați; în altele, de exemplu în trupele Districtului Militar Kiev, în cadrul adunărilor soldaților și ofițerilor unităților militare, în conformitate cu normele prevăzute în ordinul comandantului districtului din primele zile de revoluție. În cele mai multe locuri, dar nu peste tot, sovietele deputaților soldaților s-au contopit cu sovietele deputaților muncitorilor și au constituit Sovietele Deputaților Muncitorilor și Soldaților. În alte locuri, de exemplu, la Kiev, sovietele deputaților soldaților reprezentau organizații separate¹³.

Autoritățile militare au încercat să dirijeze activitatea sovietelor deputaților soldaților către anumite limite legale și să supună unor regulamente alegerile reprezentanților în soviete. Acestea au fost ordinele generalului Alexei Brusilov, comandantul Frontului de Sud-Vest, generalului Mihail Alexeev, comandantul suprem al forțelor armate ruse, Alexandr Gucikov, ministrul de război din guvernul provizoriu. Însă eforturile lor au rămas fără succes nu doar din cauza lipsei de coerență între aceste ordine care, de multe ori, doar generau confuzii, dar, în principal, pentru că situația din teren în prima perioadă a revoluției era atât de complexă încât nu se încadra în limitele legale în vigoare¹⁴.

Ulterior, dar tot în cadrul improvizațiilor revoluționare, s-au organizat și sovietele deputaților țăranilor, care, inițial, activau separat, dar având legături cu sovietele deputaților muncitorilor și soldaților.

În 1917, în afară de sovietele de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, pe teren erau formate soviete ale deputaților militarilor, cazacilor, marinarilor, ofițerilor, țăranilor fără pământ, studenților, intelectualilor, iar în țările baltice, chiar și ale deputaților pastorilor¹⁵. În majoritatea cazurilor, sovietele erau create pe principiul profesional, uneori pe principiul apartenenței la o stare socială, ceea ce a determinat natura particulară a alegerilor în aceste organizații. La alegeri participau reprezentanții respectivei stări sociale (clase) sau ai grupului profesional. Până la unirea sovietelor în 1918, în deplină conformitate cu tradițiile seculare ale stărilor sociale din Rusia, congresele deputaților țăranilor s-au desfășurat separat de congresele deputaților muncitorilor și soldaților.

Normele de reprezentare la alegerile în cadrul acestor structuri eterogene au fost, de asemenea, foarte diferite. Astfel, la primele alegeri pentru Sovietul din Petrograd, în 1917, au fost aleși câte un delegat de la 1.000 de muncitori și câte unul de la o campanie (*пота*) de ostași (adică, aproximativ de la 100 de persoane). În diferite regiuni, normele de reprezentare erau stabilite arbitrar: în regiunea Rominsk, de exemplu, au fost aleși între 3 și 10 deputați din fiecare sat, în regiunea Podbujsk – 3 deputați de la 1.000 de alegători, în regiunea Pupovsk – un deputat de la 10 gospodării¹⁶.

¹³ К. М. Обручев, *Советы и Советская власть в России*, <https://ru.wikisource.org/wiki>

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ С. Г. Пушкарев, *Воспоминания историка. 1905-1945*, în *Посев*, nr. 3, 1999, p. 28.

¹⁶ О. И. Чистяков, *Конституция РСФСР 1918 г.*, ИКД „Зерцало-М”, Moscova, 2003, p. 126.

În general, se poate constata că, în 1917, în procesul de formare a sovietelor, muncitorii, soldații, țărani și alte grupuri sociale reproduceau experiența istorică cunoscută a alegerilor, adânc înrădăcinată în conștiința populației, în forma pe care o considera ea corectă, adică s-au bazat pe reprezentativitatea neuniversală, indirectă și inegală.

Sovietele, care la început se formau cu acordul Guvernului Provizoriu, iar apoi în opoziție cu acesta, ulterior captate de bolșevici, au fost o manifestare a mișcării spontane de masă. Această forță nu se baza pe vreo ideologie de partid. Conform estimărilor istoricilor, în 1917 numărul de membri ai tuturor partidelor politice din toată Rusia era de aproximativ 1,2% din populația țării. Sovietele deputaților (muncitorilor, soldaților și țăranilor) s-au format nu ca organizații de partid care reprezentau anumite clase, ci ca structuri corporative, reprezentând anumite stări sociale, caste, în care pluripartitismul, prezent la început, a dispărut treptat.

De aceea, la nivel de autoadministrare, sovietele au fost anume un tip tradițional, caracteristic civilizației agrare, un tip de democrație militară, meșteșugărească, țărănească al societății preindustriale. În Rusia, sovietele au crescut tocmai din concepția țărănească privind forma ideală a puterii.

* * *

Marele Război a stimulat tendințele liberale ale intelectualilor și a trezit speranța în vremuri mai bune în rândurile celor săraci. Problemele de ordin social prevaluau în centrul Rusiei, dar valurile demagogiei sociale și ale anarhiei se răspândeau în toate colțurile imperiului. În același timp, avea loc și un proces paralel de emancipare și organizare națională pe bază de autonomie. Spre deosebire de centrul Rusiei, unde revoluția avea un caracter social, în alte regiuni ea se dedubla, având ca efect lupta dintre tendințele sociale și cele naționale. Pe măsura îndepărtării de Centru, influența bolșevicilor slăbea și aspirațiile naționale se reliefa cu mai multă vigoare¹⁷.

La 7/20 martie 1917 a avut loc alegerea Radei Centrale Ucrainene, care a declarat că reprezenta interesele populației din Ucraina. Startul legitimării Radei s-a produs la Congresul Național din întreaga Ucraină (*Всеукраїнський національний съезд*) din 6-8/19-21 aprilie 1917, întrunit la Kiev, la care au participat aproximativ 900 de deputați, reprezentând diferite organizații politice, sociale, cultural-educative și profesionale ucrainene. Congresul a discutat aspecte legate de autonomia național-teritorială a Ucrainei, a aprobat decizia privind crearea puterii regionale (ucrainene), a elaborat proiectul statutului autonom al acesteia și a ales 118 membri ai Radei Centrale Ucrainene.

Printre membrii Radei existau două opinii privind viitorul Ucrainei. Adepții independenței (*самостийники*) pledau pentru proclamarea neîntârziată a independenței. *Autonomiștii* vedeau Ucraina drept republică autonomă în cadrul unei federații cu Rusia¹⁸. Ca peste tot, în Ucraina un rol important în mișcarea națională l-au avut militarii. Congresul I al militarilor ucraineni din 5-8/18-21 mai, la care au participat peste 700 de delegați de pe toate fronturile și din toate districtele militare ale Rusiei a cerut declararea urgentă a autonomiei național-teritoriale. La 10/23 iu-

¹⁷ A. V. Boldur, *Basarabia și relațiile româno-ruse*, Timpul, Chișinău, 2017, p. 41.

¹⁸ В. Ф. Солдатенко, *Українська революція. Історичний нарис*, Либідь, Kiev, 1999, p. 134.

nie 1917, Rada a adoptat *Primul Universal*¹⁹, prin care a proclamat autonomia național-teritorială a Ucrainei în componența Rusiei democratice. Rada și-a asumat responsabilitatea guvernării până la convocarea Adunării Constituante și alegerea Seimului²⁰. La 16/29 iunie, Rada a format Secretariatul General, în calitate de organ executiv care, la rândul său, a adoptat o declarație prin care Rada Centrală era proclamată „instituție supremă legislativă a întregului popor ucrainean organizat”²¹. La 7/20 noiembrie 1917, a fost adoptat un al *Treilea Universal*, care proclama formarea Republicii Populare Ucrainene în componența Rusiei ca federație a popoarelor libere și egale²², iar la 9/22 ianuarie 1918, după dizolvarea de către bolșevici a Adunării Constituante a întregii Rusii și în situația în care trupele sovietice din Harkov declanșaseră ofensiva asupra Kievului, a adoptat cel de-al *Patrulea Universal*, proclamând independența Republicii Populare Ucrainene și cerând executivului să demareze tratative de pace cu statele blocului austro-german²³. La 29 aprilie 1918, Rada Centrală a adoptat Constituția RPU, care stabilea că Ucraina era republică parlamentară²⁴.

Prin urmare, în condițiile anilor 1917-1918, Rada Ucraineană, ca și sovietele din centrul Imperiului Rus, nu a fost și nici nu putea fi aleasă de tot poporul, și nu a fost creată printr-un eventual decret al unei instituții legale. Ea a apărut în procesul de desfășurare a revoluției și de organizare a puterii revoluționare. În istoriografia sovietică, Rada Centrală Ucraineană este etichetată drept „organ comun al partidelor mic-burgeze și naționaliste care dirijau mișcarea națională ucraineană pe calea burghezo-naționalistă”²⁵.

Aproape în același fel s-au format și instituțiile puterii din Bielorusia. În vara anului 1917, forțele naționale bielorusă au convocat Congresul I al organizațiilor naționale, la care s-a convenit asupra autonomiei Bielorusiei în cadrul republicii democratice ruse. Congresul a format Rada Centrală care, în octombrie 1917, a fost transformată în Marea Radă a Bielorusiei, în componența căreia intrau reprezentanții diferitor organizații politice, militare, țărănești, culturale etc. La prima ședință, Marea Radă și-a asumat sarcina guvernării Bielorusiei și a declarat că reprezintă tot poporul ținutului. Marea Radă se considera o structură funcționând la un nivel superior claselor și își propunea să unească diverse grupuri sociale din ținut utilizând platforma națională²⁶. Cei mai radicali membri ai Marii Rade cereau ruperea relațiilor cu Rusia și proclamarea statului bielorus independent, însă majoritatea moderată considera necesară rămânerea în componența Rusiei democratice, cu

¹⁹ Universalele Radei Centrale a Ucrainei – declarații cu conținut de program politic general, emise de Rada Centrală a Ucrainei, instituția legislativă supremă a Republicii Populare Ucrainene în anii 1917-1918.

²⁰ М. В. Соколова, *Великодержавность против национализма: Временное правительство и Украинская центральная рада (февраль-октябрь 1917)*, <http://hist.msu.ru/Labs/UkrBel/sokolova.htm>.

²¹ *Ibidem*.

²² *Универсалы Центральной рады Украины*, <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/337265>.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Конституция Украинской народной республики 1918 года*, <http://ycpp.pf/konstitutsiya-ussr/2-konstitutsiya-ukrainskoj-narodnoj-respubliki-1918-goda.html>

²⁵ *Хронос, Украинская народная республика*, http://www.hrono.ru/organ/ukaz_u/ru19170100.php

²⁶ *Правительства в изгнании — Белорусская Народная Республика*, <http://www.geopolitics.ru/2014/02/pravitelstva-v-izgnanii-belorusskaya-narodnaya-respublika/>

statut de autonomie. La 21 februarie 1918, Comitetul executiv al acestei instituții a adresat poporului bielorus *Prima Gramotă* (*Уставная грамота*)²⁷ prin care Marea Radă era proclamată autoritate provizorie a puterii în ținut până la deschiderea Adunării Constituante a Bielorusiei și a format guvernul – Secretariatul Poporului²⁸.

La 3 martie 1918, a fost semnat Tratatul de Pace de la Brest-Litovsk, conform căruia cea mai mare parte a teritoriului populat de bieloruși a trecut sub controlul Germaniei. Acest fapt a contribuit la consolidarea mișcării naționale bielorusă și a intensificat tendința spre independență. În acest context, la 9 martie, Comitetul executiv al Marii Rade a adoptat a *Doua Gramotă*, prin care Bielorusia era proclamată Republica Populară Bielorusă (RPB)²⁹. La 25 martie același an, la Minsk, Rada a adoptat a *Treia Gramotă*, care proclama independența Republicii Populare Bielorusă³⁰. Având în vedere că la 29 august 1918 Lenin a semnat decretul Consiliului Comisarilor Poporului (CCP) prin care Rusia Sovietică denunța tratatele privind împărțirile Poloniei, teritoriul bielorus rămânea în componența statului polonez restabilit recent³¹.

Primul Război Mondial și Revoluția Rusă au creat condiții favorabile și pentru popoarele baltice, consolidând dispoziția firească a acestora spre autonomie și independență. După ce, în vara lui 1917, în condițiile prezenței trupelor germane, în Lituania a fost creat Sovietul ținutului (*Krasto Tariba*), elitele intelectuale lituaniene, conduse de Antanas Smetona, au organizat, în septembrie 1917, la Vilnius, *Conferința națională* cu participarea multor lideri de opinie lituanieni, cu diferite convingeri politice și niveluri de instruire, reprezentând diverse categorii sociale: intelectuali, preoți, moșieri, agricultori etc.³². Participanții la conferință au pledat pentru formarea statului lituanian democratic și independent, forma finală a orânduirii de stat urmând să fie stabilită de Adunarea Constituantă. În acest scop, *Conferința* a ales Sovietul Lituaniei (*Lietuvas Tariba*), în componența căruia au intrat reprezentanții principalelor organizații politice din ținut și persoane care nu erau membri ai vreunui partid³³.

La 11 decembrie 1917, în contextul loviturii de stat bolșevice de la Petrograd și al anarhiei declanșate în spațiul fostului Imperiu Rus, *Tariba* a adoptat o rezoluție potrivit căreia Lituania devenea un stat independent, cu capitala în orașul Vilnius³⁴. La 16 februarie, *Tariba* Lituaniei a adoptat, cu vot unanim, și a publicat *Declarația*

²⁷ *Уставная грамота* - declarație cu conținut de program politic general, emisă de Rada RPB, instituția legislativă supremă a Republicii Populare Bielorusă în anii 1917-1918.

²⁸ *1-я Уставная Грамота к народам Белоруссии*, <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoriyi-prava-belarusi/kanstyutsyy-nae-prava-belarusi/akty-belaruskay-narodnay-respubliki/1-ya-ustavnaya-gramota-k-narodam-belorussii/>

²⁹ *Правительства в изгнании – Белорусская Народная Республика* <http://www.geopolitics.ru/2014/02/pravitelstva-v-izgnanii-belorusskaya-narodnaya-respublika/>

³⁰ <https://euroradio.fm/ru/25-voprosov-i-otvetov-iz-istorii-bnr>

³¹ *Ibidem*.

³² *Литовская Республика в 1918-1940 гг. Литовская государственность: из прошлого в будущее*. <http://valstybingumas.lt/RU/saltiniu-apzvalga/LR-1918-1940-saltiniai/Pages/default.aspx>

³³ *Ibidem*.

³⁴ S. Miloiu et al., *Istoria Lituaniei*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, p. 165.

de Independență a Lituaniei. „Sovietul (Tariba) Lituaniei, se arăta în *Declarația de Independență*, ca singur reprezentant al națiunii lituaniene, în conformitate cu dreptul unanim recunoscut la autodeterminare națională, proclamă restaurarea statului independent al Lituaniei, stat care va avea la bază principiile democrației, își va stabili capitala la Vilnius și nu va mai recunoaște niciuna dintre legăturile din trecut încheiate cu alte națiuni. Sovietul Lituaniei susține că apariția statului lituanian, la fel ca și natura relațiilor acestuia cu celelalte state, vor fi definite de către Adunarea Constituantă (*Steigiamasis saeimas*), care va fi convocată cât mai curând posibil și care va fi aleasă pe baze democratice de către toți locuitorii țării”³⁵.

În Estonia, principală forță care lupta pentru autonomie și, ulterior, pentru independență a fost Frontul Național. La 8 aprilie 1917, diverse asociații și militarii estonieni au organizat la Petrograd o demonstrație numeroasă în susținerea autodeterminării Estoniei. Demonstrația și-a atins scopul și, la 12 aprilie, guvernul provizoriu al Rusiei a semnat legea *Cu privire la autonomia Estoniei*³⁶. A fost format *Sovietul Național Provizoriu* care, la 15 aprilie, s-a proclamat instituție supremă a puterii în Estonia și a luptat pentru obținerea independenței. În condițiile războiului, când trupele sovietice se retrăgeau, iar cele germane înaintau pe teritoriul Estoniei, Comitetul Național Provizoriu a ales *Comitetul Salvării* care, având sarcina de a asigura securitatea în ținut, a elaborat textul *Declarației de Independență*, iar la 24 februarie 1918, a declarat Estonia republică democratică și independentă³⁷.

Și în Letonia evenimentele se derulau în aceeași direcție și aproape în același mod. În septembrie 1917, la Riga, ocupată de trupele germane, diverse organizații politice au format coaliția *Blocul democratic (Demokratiskais bloks)*, iar la începutul lunii decembrie, organizațiile naționale letone au format *Sovietul Național Provizoriu Leton (Latviesu Pagaidu Nacionala Padome)* care, la 2 decembrie, a adoptat *Declarația de autodeterminare* a Letoniei³⁸. În ședința din 28-31 ianuarie 1918, ținută la Petrograd, Sovietul Național Provizoriu Leton a pus problema independenței statului leton. La 17 noiembrie 1918, Sovietul Provizoriu, împreună cu Blocul Democratic, au format parlamentul provizoriu – *Sovietul Popular al Letoniei (Tautas padome)* care, în ziua următoare, a declarat Letonia republică democratică și independentă, imediat recunoscută de Germania³⁹.

Așadar, națiunile captive din partea europeană a Imperiului Rus, în condițiile desfășurării revoluției, urmărind scopul autodeterminării naționale, și-au creat organe revoluționare, care s-au proclamat instituții supreme legislative pe teritoriul național, asumându-și responsabilitatea guvernării popoarelor și teritoriilor respective până la întrunirea adunărilor constituante. Doar Adunarea Constituantă din întreaga Rusie (pentru proiectata federație de republici democratice și cu aceleași drepturi) și adunările constituante ale fiecărei republici care își formase structuri revoluționare

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Эстония „Вехи истории”, Посольство Эстонии в Тбилиси, <http://tbilisi.vm.ee/rus/estonija/istorija/aid-623>

³⁷ Эстония „Вехи истории”, Посольство Эстонии в Тбилиси, <http://tbilisi.vm.ee/rus/estonija/istorija/aid-623>

³⁸ Латвийская Республика 1918-1940, http://lnvm.lv/ru/?page_id=667

³⁹ *Ibidem*.

proprii, în percepţia organizaţiilor revoluţionare din centru, dar şi din periferiile naţionale, formate din reprezentanţi aleşi de cetăţeni, în baza votului universal, egal, direct şi secret, urmau să voteze constituţiile respective şi, în consecinţă, să recunoască puterea juridică a vreunor instituţii concrete. Până atunci însă, structurile create erau produse ale activităţii revoluţionare, focalizate pe autodeterminarea naţională a respectivelor popoare, şi utilizau, în funcţie de modificarea situaţiei politice, diverse forme şi mijloace revoluţionare pentru a atinge scopul urmărit.

* * *

Practica parlamentară, adoptată în Rusia la începutul secolului XX, era efectuată de două camere: camera inferioară – Duma de Stat, organ reprezentativ, ales pe o bază nedemocratică, a censului, şi camera superioară – Consiliul de Stat, o parte din membrii căreia era aleasă de către populaţie, de asemenea nu pe bază de sufragiu universal, altă parte fiind desemnată de ţar din rândurile demnitarilor şi birocratilor vechi, în retragere, care ar fi putut fi şi au şi fost o frână în desfăşurarea reformelor menite să schimbe radical modul de viaţă în Rusia. Era limpede că aceste organe de stat – Consiliul de Stat şi Duma de Stat, – în vâltoarea revoluţiei, când, în realitate, se năruiau pilonii de bază ai orânduirii ţariste, nu mai erau viabile, nu mai puteau reprezenta dorinţele şi aspiraţiile poporului şi nu puteau fi colaboratorii noilor structuri ale puterii, în ciuda faptului că noua putere însăşi, în condiţiile revoluţiei, se formase în cadrul Dumei de Stat⁴⁰.

În această situaţie, experienţa revoluţionară a sugerat necesitatea creării unei instituţii mai democratice pentru colaborarea cu Guvernul Provizoriu şi pentru a-i acorda asistenţă eficientă în procesul de reformare a Rusiei. Aceasta a devenit Sovietul Deputaţilor Muncitorilor din Petrograd, membrii căruia au fost aleşi la mitingurile spontane ale reprezentanţilor fabricilor din capitală şi din împrejurimi, aici fiind incluşi şi reprezentanţi ai democraţiei revoluţionare, cele mai vizibile şi cunoscute figuri ale revoluţiei, care s-au dovedit a fi prezenţi atunci în oraşul de pe Neva. Predecesorul Sovietului din Petrograd a fost grupul de lucru al Comitetului Militar-Industrial Central (CMIC), organizat de menşevici în noiembrie 1915. Acest grup, împreună cu membrii fracţiunii menşevicilor din Duma de Stat, cu reprezentanţi ai altor partide socialiste, fruntaşi ai asociaţiilor profesionale, cooperative şi altor organizaţii a format Comitetul executiv provizoriu al Sovietului de deputaţi ai muncitorilor – organ având misiunea să convoace adunarea de constituire a Sovietului de deputaţi ai muncitorilor. În componenţa lui au intrat K. A. Gvozdev, B. O. Bogdanov (menşevici, liderii grupului de lucru al CMIC), N. S. Ciheidze, M. I. Skobelev (deputaţi ai fracţiunii menşevice în Duma de Stat), N. Yu. Kapelinski, C. S. Grinevici (menşevici internaţionalişti), N. D. Sokolov (social-democrat), G. M. Ehrlich (Bund). Din rândurile membrilor acestui soviet, Al. Kereniski a intrat în Guvernul Provizoriu, informând abia ulterior Sovietul cu privire la decizia sa, care a fost aprobată de către Sovietul din Petrograd⁴¹. În Comitetul executiv provizoriu nu fuseseră incluşi bolşevici. Comitetul executiv central a în-demnat muncitorii să aleagă deputaţi în Sovietul din Petrograd (câte un deputat la

⁴⁰ К.М. Обручев, *Советы и Советская власть в России*, <https://ru.wikisource.org/wiki>

⁴¹ К.М. Обручев, *op. cit.*, <https://ru.wikisource.org/wiki>

1.000 de lucrători, dar nu mai puțin de un deputat la fiecare fabrică), iar soldații, participanți la revoluție, să aleagă câte un reprezentant de la fiecare campanie⁴². Apelul a fost tipărit într-o formă improvizată a ziarului *Izvestia*, singurul care a apărut în ziua respectivă, fiind distribuit pe străzi⁴³.

Prima ședință (de constituire) a Sovietului din Petrograd a avut loc în palatul Tavricheski, la 27 februarie/12 martie, la ora 9 seara, și s-a încheiat în noaptea de 28 februarie. Atunci a fost aleasă prima componentă permanentă a Comitetului executiv și adoptată o declarație prin care se invita „toată populația capitalei să se adune imediat în jurul Sovietului, să constituie comitetele locale în zone și să preia controlul asupra tuturor activităților locale. Toate forțele împreună vom lupta pentru eliminarea completă a guvernului vechi și convocarea Adunării Constituante, aleasă prin vot universal egal, direct și secret”⁴⁴.

În ciuda denumirii comitetului, la prima ședință haotică a Sovietului printre cei 50 de delegați votanți și 200 de observatori din Palatul Tavricheski erau puțini muncitori. Locurile destinate lor erau în cea mai mare parte ocupate de intelectuali socialiști. Ședința a fost prezidată de Sokolov, în cadrul ei fiind instituit un comitet executiv format din șase menșevici, doi bolșevici, doi eseri și cinci intelectuali neafiliați politic. Nu era atât o structură democratică, cât una autoproclamată, compusă din diferitele facțiuni socialiste, și apoi impusă Sovietului. A doua zi, în timp ce 600 de deputați ai Sovietului erau aleși de muncitorii și soldații din Petrograd, comitetului executiv i-au mai fost adăugați câte doi reprezentanți din fiecare dintre partidele socialiste importante – trudovicii, socialiștii populari, eserii, Bundul, menșevicii, grupul Mejraionka și bolșevicii. Efectul a fost întărirea aripii de dreapta, care se opunea cel mai viguros preluării puterii. Vocea muncitorilor nu s-a făcut auzită. Nu a existat nici măcar un singur delegat al fabricilor în executivul Sovietului – cu alte cuvinte, într-un organ care pretindea că reprezintă clasa muncitoare⁴⁵.

Organizați în plutoane și companii, soldații se aflau într-o poziție mult mai bună decât muncitorii ca să-și aleagă delegații în Soviet. În plus, s-a dovedit adesea că au fost și plutoane de vreo doisprezece soldați care și-au trimis reprezentanți, aflați pe picior de egalitate cu delegații unor fabrici cu câteva mii de muncitori. Nu exista aproape niciun control asupra procedurilor de votare. În seara de 28 februarie, când a avut loc prima ședință comună a Sovietului în Sala Ekaterina, din cei 3.000 de delegați, peste două treimi erau militari – și asta într-un oraș unde numărul muncitorilor era de trei-patru ori mai mare decât cel al soldaților. „O adunare de masă! Oricine dorește se ridică și spune orice vrea”, așa a descris un delegat prima ședință. Nu exista o ordine de zi oficială sau stenograme ale deciziilor luate de Soviet. Fiecare decizie era luată ca urmare a dezbaterilor deschise, cu vorbitori care țineau discursuri simultan în diferite colțuri ale sălii, iar rezoluțiile erau adoptate prin aclamații generale, cam ca la o adunare sătească. Pentru că un astfel de organism era incapabil de vreo activitate constructivă, a căpătat în curând un rol pur

⁴² *Ibidem*.

⁴³ O. Figes, *op. cit.*, p. 311.

⁴⁴ K. M., Обручев, *op. cit.*, <https://ru.wikisource.org/wiki>

⁴⁵ O. Figes, *op. cit.*, p. 312.

simbolic, în timp ce deciziile reale erau luate de către comitetul executiv şi în şedinţele delegaţilor partidului socialist, căruia îi aparţinea majoritatea membrilor. Muncitorii şi soldaţii care făcuseră revoluţia îşi pierduseră de fapt vocea politică în favoarea intelectualităţii socialiste, care susţinea că vorbeşte în numele lor⁴⁶. În felul acesta a fost format şi şi-a început activitatea Sovietul de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd (*Петроградский Совет*) – fără vreo autoritate prealabilă, cu de la sine putere, în primele zile ale revoluţiei, pretinzând la autoritatea supremă nu numai în Petrograd, ci şi în întreaga Rusie. Sovietul din Petrograd reprezenta „o adunătură haotică a delegaţilor de la fabricile şi regimentele din capitală, care nu avea legitimitate democratică, iar puterea reală a Sovietului se explica prin haosul care domina în oraş şi sentimentul de frică încercat de reprezentanţii Guvernului Provizoriu în faţa mulţimii”⁴⁷. În mediul participanţilor în soviet se observa ura de clasă, furia revoluţionară şi aversiunea pentru front (în rândurile soldaţilor).

Şi Consiliul Comisarilor Poporului, constituit de bolşevici, a fost o instituţie revoluţionară care ar fi trebuit să fie validată sau refuzată de Adunarea Constituantă a întregii Rusii. La 27 octombrie / 9 noiembrie 1917, Congresul al II-lea al sovietelor de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor din întreaga Rusie a hotărât: „În scopul administrării ţării, de acum înainte, până la convocarea Adunării Constituante, să fie format Guvernul muncitoresc şi ţărănesc provizoriu (subl. n.), care se va numi Consiliul Comisarilor Poporului”⁴⁸. *Conform decretului, până la deschiderea Adunării Constituante, controlul activităţii Consiliului Comisarilor Poporului şi dreptul destituirii comisarilor aparţinea Congresului deputaţilor muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor din întreaga Rusie şi Comitetului executiv central al acestuia*. Dar, concomitent, bolşevicii, majoritari la Congresul al II-lea, au aplicat mica lovitura de stat, adoptând şi decretul *Cu privire la puterea deplină a sovietelor*, care prevedea că „de acum înainte, toată puterea aparţine Sovietelor”⁴⁹. Comisarii fostului Guvern Provizoriu erau înlăturaţi, iar preşedinţii sovietelor urmau să ţină legătura directă cu CCP, condus de Lenin. Când, în cele din urmă, la 5/18 ianuarie 1918, la Petrograd, şi-a deschis lucrările Adunarea Constituantă, în cadrul căreia bolşevicii aveau numai 175 de locuri sau mai puţin de 25% din numărul total al deputaţilor, aceştia au recurs la stratagema prin aplicarea căreia va fi pus capăt dezvoltării revoluţiei pe calea democratică. Deoarece Adunarea Constituantă a respins, prin vot, propunerea bolşevicilor privind dezbaterea *Declaraţiei drepturilor poporului muncitor şi exploatat*, adepţii lui Lenin au calificat acest vot drept „nerecunoaştere a revoluţiei din octombrie şi a republicii sovietelor”, ceea ce ar fi echivalat cu, afirma decretul, renunţarea la puterea deplină a sovietelor în avantajul parlamentarismului burghez şi al Adunării Constituante. Aceasta, în convingerea bolşevicilor, reprezenta un pas înapoi şi falimentul revoluţiei muncitoreşti ţărăneşti din octombrie. De aceea, Co-

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Петроградский совет рабочих и солдатских депутатов*, <http://www.maria-online.com/electronics/article.php>

⁴⁸ *Декрет II Всероссийского Съезда Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов. Об учреждении Совета Народных Комиссаров*, <http://istmat.info/node/27645>

⁴⁹ *Декрет II Всероссийского Съезда Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов. О полноте власти Советов*, <http://istmat.info/node/27654>

mitetul executiv al sovietelor bolșevizate a declarat dizolvată Adunarea Constituantă⁵⁰. În felul acesta a fost realizată și marea lovitură de stat a bolșevicilor, cunoscută în *Istoria PCUS ca Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*. De acum încolo se instaurează dictatura partidului unic – condus de Lenin, care nu mai avea nevoie de legitimitatea democratică, pe care, eventual, ar fi primit-o de la Adunarea Constituantă.

Despre „legitimitatea” guvernului bolșevic și „susținerea” acestuia de către majoritatea populației din Rusia – țărănimea – luăm cunoștință și din următorul caz istoric. La 27 noiembrie 1917, și-a început lucrările Congresul al II-lea al Sovietelor de deputați ai țăranilor din întreaga Rusie. La congres s-a prezentat și Lenin, insistând să ia cuvântul în calitate de președinte al CCP. Congresul nu i-a dat această posibilitate, deoarece încă nu hotărâse chestiunea recunoașterii guvernului sovietic ca putere legală⁵¹. Atunci Lenin a solicitat să i se ofere cuvânt în calitate de membru al fracțiunii bolșevice la Congres și a declarat că va demisiona din funcția de președinte al CCP dacă Congresul va acorda vot de neîncredere CCP. Lenin, desigur, conta pe un rezultat favorabil al votului. Însă calculul său a fost greșit. Cu 360 de voturi împotrivă, Congresul a acordat vot de neîncredere guvernului sovietic și a hotărât să insiste pentru convocarea Adunării Constituante⁵². Bineînțeles că Lenin n-a demisionat.

Acapararea puterii de către bolșevici prin lovitură de stat a influențat decisiv viziunea și comportamentul organizațiilor revoluționare de la periferiile naționale ale fostului Imperiu Rus, cauzând reconsiderarea obiectivelor mișcărilor naționale și metodelor de dobândire a acestora.

* * *

Problema legitimității Sfatului Țării a fost pusă din momentul creării parlamentului basarabean. Acesta a fost violent atacat de bolșevicii de la Moscova și de cei locali, fiind caracterizat drept organ al exploataților, care făcea jocul lor, apărându-le interesele. De partea cealaltă, el a fost învinuit de maximalism și bolșevism. Pavel Miliukov, fondatorul și liderul Partidului Constituțional Democratic din Rusia, care, după revoluția din februarie, a devenit ministru de externe în Guvernul Provizoriu condus de A. Kerenski, susținea că Sfatul Țării nu reprezenta poporul basarabean și că ar fi fost ales la congresul militarilor moldoveni din întreaga Rusie, într-un mod incorect⁵³. Memoriul *Uniunii marilor proprietari* în care se solicita unirea Basarabiei cu România, semnat de Pantelimon Sinadino, și trimis regelui Ferdinand la începutul lunii martie 1918, vorbea de „așa-zisul” Sfatul Țării, pe care îl caracteriza drept o instituție arbitrară, aleasă de soldații maximaliști și care nu lua în considerare categoriile burgheze și intelectuale ale provinciei⁵⁴. În 1919, la Paris,

⁵⁰ Декрет о роспуске Учредительного собрания, принятый в заседании Центрального Исполнительного Комитета 6 января 1918 года. <http://istmat.info/node/28336>

⁵¹ Ю. Г. Фельштинский, *Крушение мировой революции – Брестский мир*, <http://www.litmir.me/br/?b=110737&p=32>

⁵² *Ibidem*.

⁵³ O. Țicu, *Dosarul Centenarului (V): Sfatul Țării în polemica dintre Ioan Pelivan și Pavel Miliukov*, în *Timpu*, 18 decembrie 2017.

⁵⁴ P. Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul omul politic, legenda*, ediția a II-a, Editura Militară, București, 2016, p. 234.

unde își ținea lucrările conferința de pace, Al. Krupenski, Al. Schmidt și alții, în calitate de „delegație” trimisă de „Comitetul de salvare a Basarabiei de sub jugul românesc”, răspândeau falsuri despre Sfatul Țării, declarându-l „organ creat de o adunare de soldați bolșevici și prin eliminarea tuturor elementelor burgheze a devenit un soviet anarhist”, susținut de cabinetul de la București pentru a întreține dezordinea „necesară guvernului român pentru a-și justifica prezența în Basarabia”⁵⁵.

Ulterior, istoria Sfatului Țării a beneficiat de o bibliografie numeroasă. Multe din lucrările privind această instituție abordează, în măsură mai mare sau mai mică, și problema privind legitimitatea parlamentului basarabean. Este vorba de lucrările apărute în perioada sovietică și cele publicate începând cu sfârșitul anilor 1980. În toate lucrările editate în URSS, Sfatul Țării era apreciat drept „creatură a României burghezo-moșierești, organ nelegitim, care reprezenta interesele României agresoare și a imperialiștilor celor două tabere beligerante în Primului Război Mondial”⁵⁶. În anii 90 ai secolului trecut, concomitent cu apariția unui șir de lucrări importante privind formarea și activitatea Sfatului Țării, scrise în baza surselor de arhivă și a bibliografiei interzise în spațiul sovietic până de curând⁵⁷, au ieșit de sub tipar și publicații în care legitimitatea Sfatului Țării este pusă la îndoială.

Contestarea recentă a legitimității Sfatului Țării de către unii autori se reduce la următoarele: delegații la congresul ostașilor moldoveni din 20 octombrie 1917 nu au fost aleși de nimeni și au primit invitații personale din partea organizatorilor congresului; reprezentativitatea militarilor moldoveni la congres a fost incompletă, de aceea hotărârile lui au fost nelegitime⁵⁸; liderii Sfatului Țării erau autoprocamați, nefiind aleși și recunoscuți de popor⁵⁹; Sfatul Țării nu ar fi fost ales de toată populația cu drept de vot, de aceea a fost nelegitim⁶⁰; Sfatul Țării nu a fost reprezentativ; la conducerea Sfatului Țării s-au aflat moșieri; minoritățile naționale și țărănimea au fost insuficient reprezentate în Sfatul Țării etc.

⁵⁵ I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *Ioan Pelivan: părinte al mișcării naționale din Basarabia*, Biblioteca Bucureștilor, București, 2011, p. 148.

⁵⁶ Detaliat despre aceasta vezi: V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie - 21 noiembrie 1917)*; *Republica Democratică Moldovenească: (Formarea și evoluția - 1917-1918)*, volum îngrijit de Gh. E. Cojocaru, Editura Academiei Române, București, 2017.

⁵⁷ Gh. E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Civitas, Chișinău, 1998; *Idem, Constituirea Sfatului Țării. O abordare istorică și istoriografică*, în *Transilvania, serie nouă*, tomul VI, nr. 5-6; V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie - 21 noiembrie 1917), Studii și documente*, Pontos, Chișinău, 2013; I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. 1917-1918, Preludii, premise și realizări*, Chișinău 1998; *Idem, Sfatul Țării Documente: vol. 1, Procesele verbale ale ședințelor în plen*, studiu introductiv, note și comentarii de același autor, Știința, Chișinău, 2016; A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *Ioan Pelivan: părinte al mișcării naționale din Basarabia*, Biblioteca Bucureștilor, București, 2011 etc.

⁵⁸ S. Nazaria, V. Stepaniuc, *Problema basarabeană în istoriografie, 1917-1947: de la apariție la Tratatul de la Paris (1917-1947)*, Chișinău, s. n., 2010, pp. 13-14; *Istoria Moldovei, Vol. III, Moldova în perioada contemporană (1917 - începutul sec. al XXI-lea)*, Asociația istoricilor și politologilor „Pro-Moldova”, Chișinău, 2017, p. 8..

⁵⁹ S. Nazaria, V. Stepaniuc, *Problema basarabeană în istoriografie, 1917-1947...*, Chișinău, s. n., 2010, p. 28.

⁶⁰ *Ibidem*.

* * *

Sfatul (Sovietul) Țării, ca și Sovietul din Petrograd, Rada Centrală a Ucrainei, Marea Radă a Bielorusiei, Tariba Lituaniei, asemenea și altor instituții de acest fel, a apărut în condițiile Revoluției Ruse, apreciate la 2 aprilie 1917 de ziarul *Cuvânt moldovenesc* ca „vremuri de prefacere, când se clădește din nou viața întregii împărății rusești și când se hotărăște soarta tuturor popoarelor care trăiesc în ea”⁶¹.

În Basarabia, mișcarea națională a luat amploare aproape în același timp cu Revoluția din Rusia. În perioada imediat următoare, la Chișinău, Odesa, Petrograd, Kiev, în alte localități și pe Frontul Român, la inițiativa intelectualilor și militarilor moldoveni, majoritatea proveniți din familii de țărani, au fost puse bazele mai multor formațiuni politice, obștești și militare, care și-au propus să lupte pentru dobândirea drepturilor politice și naționale.

În fruntea mișcării de eliberare națională s-a situat Partidul Național Moldovenesc (PNM), format la sfârșitul lunii martie - începutul lunii aprilie 1917, la Chișinău, care a conștientizat misiunea mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni, declarând că „până când nu vom ajunge să fim stăpâni pe țara noastră, până când alții ne vor povățui în viața obștească, până atunci noi nu suntem vrednici de mărețul nostru trecut. Noi trebuie să ajungem a fi stăpâni și pe părțile acestea, locuite de noi și pe soarta noastră”⁶². PNM își propunea în programul său să lupte ca „toate legile care privesc viața din lăuntru a Basarabiei, să le întocmească Dieta provincială (*Sfatul Țării*), potrivit obiceiurilor vechi și nevoilor de acum ale țării”⁶³.

Prin urmare, un partid politic – Partidul Național Moldovenesc, – care se angaja „să adune toată suflarea moldovenească și să o ducă la izbândirea sfintelor noastre drepturi, de care am fost lipsiți până acum”, a lansat ideea creării Sfatului Țării, nu cineva care „nu reprezenta poporul basarabean”, după cum afirma Miliukov sau „o adunare de soldați bolșevici”, după cum calomniau Krupenski și Schmidt.

Curând, chestiunea privind constituirea *Dietei provinciale* a fost preluată și de alte grupuri de persoane. La 20 iulie 1917, alegerea unui *organ suprem al ținutului* a fost obiectul discuției în cadrul întrunirii reprezentanților mai multor formațiuni politice și obștești la Chișinău. Participanții la adunarea prezidată de comisarul interimar Vladimir Cristi au protestat împotriva pretențiilor teritoriale ale Ucrainei și au adoptat o rezoluție în care au recunoscut dreptul Basarabiei la autonomie teritorial-politică „în care să fie asigurate drepturi egale tuturor naționalităților”. Reuniunea a susținut propunerea lui Vladimir Hertza, un înflăcărat luptător pentru drepturile naționale ale românilor basarabeni, de a înființa „un organ ținutal al puterii politice” în baza unei largi reprezentări naționale. În acest scop s-a decis constituirea unei comisii în sarcina căreia a fost pusă examinarea chestiunii referitoare la organul „ținutal”⁶⁴. Din aprilie până în octombrie 1917, în Basarabia au avut loc două congrese ale cooperabililor, trei congrese ale țăranilor, două congrese ale preoților și mirenților, două congrese ale cadrelor didactice, mai multe congrese ale

⁶¹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918, Documente*, Hyperion, Chișinău, 1995, p. 24.

⁶² *Ibidem*, p. 24.

⁶³ *Ibidem*, p. 26.

⁶⁴ Gh. E. Cojocaru, *op. cit.*, pp. 23-24.

militarilor de pe toate fronturile, apoi congresele naționalităților minoritare, adunările zemstvelor, consfătuiri ale partidelor și ale proprietarilor. La toate aceste întruniri s-au discutat chestiunile privind obținerea autonomiei Basarabiei și alegerea Sfatului Țării. Deci, nu era vorba doar de un singur congres al militarilor care ar fi decis acest lucru⁶⁵.

Între 20 și 27 octombrie 1917, în Sala Eparhială din Chișinău, cel mai prestigios local din capitala provinciei, și-a ținut lucrările congresul ostașilor moldoveni – unul dintre cele mai impresionante evenimente politice din cadrul mișcării de renaștere națională declanșate între Prut și Nistru după căderea țarismului. Cei peste 800 de delegați sosiți la congres⁶⁶ reprezentau pe cei circa 250.000 de soldați, marinari și ofițeri moldoveni, înrolați în fosta armată țaristă și aflați în garnizoanele din Basarabia, Ucraina și Rusia sau mobilizați pe front. După dezbateri fervente timp de o săptămână, congresul a adoptat mai multe hotărâri, între care cea privind autonomia Basarabiei, despre naționalizarea oștirilor moldovenești, despre cohortele moldovenești, despre Sfatul Țării și altele⁶⁷. Foarte importantă, în opinia noastră, a fost prima rezoluție a congresului, care a evaluat activitatea Guvernului Provizoriu, evidențiind că „ocârmuirea centrală de la Petrograd doar împiedică propășirea culturală a națiilor și îmbunătățirea stării lor economice”⁶⁸. În aceste împrejurări, Congresul a hotărât „să se recunoască că forma cea mai potrivită a ocârmuirii Rusiei este republica federativă democratică”⁶⁹. Prin urmare, de acum și până la proclamarea independenței Basarabiei față de Rusia, despre această formă de guvernământ – *republică federativă democratică* – se va discuta în cadrul mișcării de emancipare și eliberare națională din Basarabia, crearea căreia va fi sabotată de bolșevici.

În ceea ce privește locul Basarabiei în cadrul acestei federații, delegații au stabilit că „având în vedere cultura națională a neamului moldovenesc și trecutul său, și plecând de la principiul revoluției că fiecare norod are dreptul singur să-și hotărască soarta sa [...] congresul a hotărât să declare autonoma teritorială și politică a Basarabiei”, iar „pentru ocârmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp să se alcătuiască Sfatul Țării”⁷⁰. La 23 octombrie, congresul cerea constituirea cât mai grabnică a Sfatului Țării ca organ suprem de conducere a Basarabiei⁷¹. În rezoluția congresului cu privire la organizarea Sfatului Țării s-a menționat foarte precis caracterul provizoriu al acestei instituții, care urma să activeze numai până la convocarea Adunării Constituante Basarabene⁷², iar autoritatea acestui organ de stat suprem, reprezentativ, urma să se extindă asupra întregii societăți și a tuturor instituțiilor existente atunci, „până la alcătuirea Adunării Întemeietoare Basarabene”: „Toate așezămintele administrative din Basarabia se supun pe deplin Sfatului Țării. Îndată ce se va înființa Sfatul Țării, toate comitetele din Basarabia capătă un caracter curat

⁶⁵ O. Țicu, *op. cit.*

⁶⁶ V. Popovschi, *op. cit.*, p. 21.

⁶⁷ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918...*, pp. 56-57.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 56, p. 11.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ V. Popovschi, *op. cit.*, p. 17.

⁷² *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918...*, p. 57.

profesional și și n-au dreptul de a se amesteca în treburile publice”⁷³. Este important să insistăm asupra acestui fapt, îndeamnă istoricul Ion Țurcanu, deoarece, deși este cunoscut de multă vreme, cei care pun la îndoială cu orice preț legitimitatea Sfatului Țării caută să inducă ideea că decizia congresului militarilor moldoveni a fost una oarecare, așa cum erau adoptate pe atunci cu nemiluita de către cele mai variate organizații revoluționare și că, prin urmare, Sfatului Țării nu trebuie să i se acorde o atenție mai mare decât oricărei formațiuni politice din acea vreme⁷⁴.

Convocat, printr-o coincidență, în zilele când în capitala fostului imperiu avea loc o lovitură de stat bolșevică, observă Gheorghe E. Cojocaru, care a finalizat cu instaurarea uneia dintre cele mai sângeroase dictaturi din istoria umanității, congresul de la Chișinău al militarilor moldoveni a trasat o cale înscrisă în albia dezvoltării democratice, cu totul opusă evenimentelor de la Petrograd⁷⁵.

În scopul creării parlamentului basarabean, la ultima ședință a congresului, la 27 octombrie 1917, a fost ales, din rândurile militarilor, *Biroul de organizare a Sfatului Țării*, compus din 53 de membri, având cancelarie și ștampilă proprie⁷⁶. La 6 noiembrie, Biroul a examinat și aprobat *Schema repartizării locurilor de deputat* în Sfatul Țării, conform căreia 105 (70%) locuri au fost repartizate românilor basarabeni, iar 45 (30%) de locuri – minorităților naționale: 15 – ucrainenilor, 13 – evreilor, 7 – rușilor, 3 – bulgarilor, 2 – găgăuzilor, 2 – germanilor, 1 – armenilor și 1 grecilor⁷⁷. Schema lua în calcul și principiul reprezentării politice, sociale, profesionale, confesionale a deputaților, aceștia reprezentând cele mai diverse categorii ale populației (militarii, cărora li s-au repartizat cele mai multe locuri – 44, funcționari, studenți, învățători, preoți, țărani etc.), diferite partide, instituții, organizații, asociații, uniuni și chiar soviete ce activau atunci în provincie⁷⁸. Prin modul de repartizare a locurilor de deputat se punea baza autorității Sfatului Țării ca instituție legislativă a Basarabiei.

Concomitent, respectând legislația în vigoare, la 7 noiembrie, conducerea Biroului a depus la Tribunalul Regional Chișinău un demers, solicitând înregistrarea *Biroului de organizare a Sfatului Țării*⁷⁹. Nu cunoaștem dacă Tribunalul a reușit să înregistreze Biroul, deoarece peste două săptămâni, la 21 noiembrie, a avut loc deschiderea Sfatului Țării, însă prezența lui Stepan Luzghin, președintele Tribunalului Regional Chișinău, la prima ședință a parlamentului basarabean și, mai ales, cuvântul său de salut, ne permit să afirmăm că legalitatea și, în consecință, legitimitatea Sfatului Țării era o problemă soluționată pentru instituțiile judecătorești din Basarabia. „Chem Sfatul Țării, spunea în cuvântarea sa Stepan Luzghin, să lupte cu dezastrul și anarhia din țară. Entuziasmul patriotic al fiecăruia trebuie să fie dictat

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ I. Țurcanu, *Între sublim și tragic. Sfatul Țării în documentele sale fundamentale*, studiu introductiv la volumul de documente *Sfatul Țării*, ediție îngrijită, note și comentarii de același autor, Știința, Chișinău, 2016, p. 5.

⁷⁵ Gh. E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 32.

⁷⁶ V. Popovschi, *op. cit.*, p. 37.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 116-118.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 150-151.

de iubirea față de patrie. Sfatul Țării trebuie să pună legea în capul mesei, iar justiția, care este apărătoarea legii și ordinii, va susține Sfatul Țării. Doresc ca în Basarabia binecuvântată, pe care eu o iubesc cu căldură, să apară soarele întotdeauna⁸⁰.

Biroul, condus de subofițerul Vasile Țanțu, a realizat un mare volum de lucru, trimițând invitații la un număr foarte mare de formațiuni politice, militare, profesionale, culturale, tuturor minorităților etnice, dumelor, zemstvelor etc. care urmau să-și delege reprezentanții în viitorul parlament basarabean. În arhive s-au păstrat deciziile multor organe locale ale puterii și ale diferitor organizații obștești și profesionale privind delegarea în parlament a reprezentanților acestora. Solicitățile erau mult mai numeroase decât locurile din parlament⁸¹. În ceea ce privește afirmația lui Al. Krupenski⁸² și Al. Schmidt⁸³ că Sfatul Țării era un „organ creat de o adunare de soldați bolșevici și prin eliminarea tuturor elementelor burgheze a primit caracterul unui soviet anarhist”, situația trebuie abordată nuanțat. Deși rezoluția Congresului militarilor moldoveni, care menționa principalele categorii sociale ce urmau să fie reprezentate în viitorul parlament stipula că „unirea cu capitaliștii nu-i dorită”⁸⁴, fiind vizați mai cu seamă moșierii, totuși Uniunea marilor proprietari funciari avea să fie reprezentată de președintele acesteia, P. Sinadino. Un alt fapt, și mai relevant, consideră Ion Țurcanu, dacă avem în vedere din care parte au venit cele mai dure critici în adresa Sfatului Țării și cine au fost dușmanii săi cei mai periculoși, majoritatea absolută a celor care aveau să devină deputați erau antibolșevici; cu toate acestea, sovietele și formațiunile militare bolșevice și-au trimis oamenii lor în Sfatul Țării – pe I. Melioșin, V. Rudiev, I. Krivorukov, T. Kotoros, A. Zelveanski⁸⁵.

La 21 noiembrie 1917, am spus mai înainte, și-a deschis lucrările Sfatul Țării. În Comisia de examinare și validare a mandatelor de deputat erau reprezentate toate grupurile parlamentare, pentru a fi protejate interesele tuturor categoriilor sociale și etnice ale populației basarabene. Una dintre datoriile Comisiei era să asigure completarea permanentă a grupurilor de deputați din partea tuturor formațiunilor, organizațiilor, etniilor etc., prevăzute în schema elaborată de Biroul de organizare a Sfatului Țării, să primească și să satisfacă cererile de reprezentare ce veneau de la noi factori cu important impact public⁸⁶.

Succinta examinare a chestiunii privind reprezentativitatea Sfatului Țării, așa

⁸⁰ *Ibidem*, p. 50.

⁸¹ I. Țurcanu, *Între sublim și tragic...*, p. 5.

⁸² Alexandr Krupenski – mareșal provincial al nobilimii din Basarabia (1914-1918). A condus *Comitetul Salvării Basarabiei* la Paris. În timpul tratativelor de pace s-a opus recunoașterii Actului unirii Basarabiei cu România, consacrandu-și tot restul vieții luptei împotriva acestui act. Vezi: I. Colesnic, *Generația Unirii*, Museum, Chișinău, 2004, pp. 103-104.

⁸³ Alexandr Schmidt – primar al orașului Chișinău (1917-1918). A fost ales deputat în Sfatul Țării din partea Dumei orașenești. După 27 martie 1918, a fost un adversar convins al Unirii. A plecat la Paris unde, folosindu-și relațiile, a încercat să împiedice tratativele de recunoaștere a unirii Basarabiei cu România. Vezi: I. Colesnic, *op. cit.*, p. 304.

⁸⁴ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918...*, p. 57.

⁸⁵ I. Țurcanu, *Între sublim și tragic...*, p. 5.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 7.

cum se prezintă ea în procesele-verbale ale ședinței legislativului, arată cât se poate de clar că acesta avea statut de parlament în sensul propriu al cuvântului, de vreme ce, prin modalitatea de constituire a componenței sale, el reflecta tot spectrul politic, social și etnic al Basarabiei⁸⁷.

Faptul că Sfatul Țării era o instituție de stat de cel mai înalt nivel este demonstrată și de agenda sa de lucru, dar și de statutul deputatului. „Deputatul Sfatului Țării, stipula articolul 1 al legii privind inviolabilitatea persoanei deputatului, adoptată la 26 ianuarie 1918, atât în vreme de pace, cât și pe timp de război, pe toată durata mandatului său, poate fi reținut și privat de libertate numai în baza unei hotărâri a instanței judecătorești sau în cazul reținerii lui la locul infracțiunii”. Articolul 2 al legii prevedea că „Deputatul poate fi trimis în judecată numai în baza hotărârii Sfatului Țării și poate fi judecat numai de a instanță civilă”⁸⁸.

Legitimitatea Sfatului Țării a fost recunoscută și salută de reprezentanții organelor administrative locale, ai „comitetelor revoluționare”, ai diverselor grupări politice, organizații profesionale, naționale, culturale și confesionale. Și-au exprimat respectul și susținerea Alexandr Schmidt, primarul orașului Chișinău, comitetul executiv gubernial și comitetele județene din Chișinău și Orhei. Cu cuvinte de salut către Sfatul Țării s-au adresat: G. K. Kirkorov, din partea avocaților basarabeni, Mujicov, ca purtător de mesaj din partea uniunii funcționarilor zemstvei guberniale și reprezentantul funcționarilor de la căile ferate. În numele uniunii ziariștilor a vorbit I. I. Gherman, din partea ziarului *Cuvânt Moldovenesc* – Vasile Harea, iar din partea ziarului *Soldatul Moldovan* – soldatul Minciună⁸⁹.

În numele Radei Centrale Ucrainene, medicul Luțenko, reprezentantul radei militare din Odessa, a felicitat „poporul basarabean” cu prilejul deschiderii lucrărilor Sfatului Țării. Reprezentanții etniilor poloneză, greacă și bulgaro-găgăuză din ținut au exprimat, de asemenea, speranța în capacitatea Sfatului Țării de a asigura *ordinea, legalitatea și pacea* și un climat de colaborare cu grupurile minoritare din Basarabia⁹⁰. În acest context, cuvântările prin care a fost salutat Sfatul Țării au subliniat prestigiul și statutul parlamentului basarabean ca instituție politică și legislativă supremă în raport cu oricare alte organe administrative sau „revoluționare” existente în provincie⁹¹.

Legitimitatea Sfatului Țării se baza și pe faptul că începea o nouă epocă în istoria Basarabiei. Prin Declarația privind Republica Populară Moldovenească, din 2 decembrie 1917, cu obiectivele trasate, și prin Declarația din 24 ianuarie/6 februarie 1918 privind independența Republicii Populare Moldovenești (Basarabia), ca și prin universalele Radei Centrale Ucrainene, gramotele Marii Rade Bielorusse, declarațiile Tarabei Lituanienene etc., se legaliza o realitate nouă, ce avea consecințe noi atât în interiorul Basarabiei, cât și în relațiile cu lumea din jur.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁸⁸ *Sfatul Țării*, ediție îngrijită, note și comentarii de I. Țurcanu, Știința, Chișinău, 2016, p. 351.

⁸⁹ Gh. E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 40.

⁹⁰ Detaliat despre aceasta vezi: Gh. E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 39-45; I. Țurcanu, *Între sublim și tragic...*, p. 102-126.

⁹¹ Gh. E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 44.

* * *

Examinând problema legitimității Sfatului Țării în cadrul Revoluției Ruse, conchidem că evenimentele din Basarabia din 1917-1918 pot fi considerate drept unul dintre elemente sau torențele naționale ale Revoluției Ruse. Orice revoluție, inevitabil, rupe legitimitatea existentă anterior. În situația din 1917, în Rusia nu existata niciun fel de autoritate legitimă evidentă. Această realitate era valabilă și pentru soviete, și pentru Guvernul Provizoriu.

Sfatul Țării era expresia situației revoluționare ce a cuprins Basarabia după răsturnarea țarului. Legitimitatea lui izvora din drepturile naționale și politice ale Basarabiei, din mediul maselor largi, în special soldățești, provenite în principal din mediul țărănesc.

Formarea Sfatului Țării a marcat, în fond, tendințele revoluționare, anterioare preluării puterii de către bolșevici în Rusia, respectiv din etapa în care la ordinea zilei era autonomia națiunilor și reformele agrare întreprinse în favoarea maselor de țărani⁹². Reprezentativitatea lui era aceeași cu a altor organisme create în teritoriile în care popoarele non-titulare ale fostului Imperiu Rus doreau să-și realizeze dreptul la autodeterminare: Finlanda, Ucraina, Bielorusia, Țările Baltice, iar legitimitatea sa revoluționară – mult mai veritabilă în comparație cu cea a Sovietului din Petrograd sau a Consiliului Comisarilor Poporului, condus de Lenin. A se fi apelat atunci la alegeri pe baza votului universal egal, direct și secret ar fi fost o soluție imposibilă în condițiile în care Basarabia – spatele Frontului Român – era cuprinsă de debandada retragerii trupelor ruse și slăbiciunea instituțiilor administrative.

În condițiile de la sfârșitul anului 1917, favorabile pentru Basarabia, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească, apoi independența acesteia. Evoluția ulterioară a Republicii Moldovenești, situația concretă din spațiul dintre Prut și Nistru, și din jur, opțiunile manifestate de populație au necesitat efectuarea pasului următor, decisiv pentru destinul Basarabiei. A urmat adoptarea declarației din 27 martie / 9 aprilie 1918, de unire a Basarabiei cu România.

⁹² P. Otu, *op. cit.*, p. 234.

Ion Giurcă *

PREZENȚA ARMATEI ROMÂNE ÎN BASARABIA LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1918

The establishment of the Country Council (*Sfatul Tarii*) in Chisinau marked the beginning of a process that resulted in the unification of the Moldavian Democratic Republic and Romania. The disarray and robbery committed by Russian troops and local Bolshevik elements in Bessarabia made the representatives of the people in the Country Council request the Romanian government to send troops to Bessarabia to restore order. Following discussions and risk assessments, the Romanian government decided to send four divisions east of the Prut. They acted in compliance with the assigned mission. The population and authorities in Bessarabia acknowledged the presence of the Romanian troops as necessary and beneficial, but the authorities in Petrograd and Kiev as well as the Bolsheviks in the Moldavian Democratic Republic considered it an act of aggression. What is certain is that the Romanian military presence in Bessarabia provided the decision-makers in Chisinau with freedom of action regarding the domestic and foreign policy of the republic, the unification with the Country included.

Keywords: Country Council, Bessarabia, Moldavian Democratic Republic, Romanian government, Romanian troops, division.

În toamna anului 1917, situația de pe frontul de est a luat o întorsătură imprevizibilă după revoluția bolșevică de la Petrograd, cu consecințe dintre cele mai grave pentru spațiul românesc, marcată, în principal, de intrarea armatei ruse, aflată în spațiul dintre Carpații Orientali și Nistru, într-o stare de dezorganizare și indisciplină, care nu a mai putut fi restabilită de către comandanți. La 5 / 18 decembrie 1918, în contextul stării de insecuritate instaurate în spatele frontului, Marele Cartier General român a dispus organizarea teritoriului Moldovei de până la Prut, cu excepția Iașiului, în opt zone militare, cu misiunea „să supravegheze unitățile ruse din zona respectivă, să împiedice dezertarea lor cu armele și să reprime încercările de brigandaje”¹.

Pe fundalul disputelor dintre bolșevici și vechea conducere, care au provocat destituirea generalului D. G. Șcerbaciiov, și al plecării de pe front a trupelor ruse, guvernul român de la Iași a adoptat o atitudine de neimplicare. I. I. C. Brătianu îi declara lui Șcerbaciiov că: „Nu pot mobiliza niciun soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dumneavoastră trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii conducători”².

La 7 / 20 decembrie 1917, generalul Constantin Prezan prezenta guvernului român situația din zona operațiunilor. Armata a IV-a rusă, care primise ordin să

* **Ion Giurcă**, prof. univ., doctor în istorie, Universitatea „Hyperion” din București, România.

¹ C. Kirițescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României, 1916-1919*, ediție anastatică, vol. III, KartaGrafic, Ploiești, 2014, p. 31.

² Conte de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, Flammarion, Paris, p. 440.

părăsească fontul și să se îndrepte spre Iași, solicita autorităților române permisiunea de a-l aresta pe D. G. Șcerbaciov, amenințând că în caz contrar va interveni în forță. În situația tensionată din noaptea de 8-9 / 21-22 decembrie 1917, când oamenii lui S. G. Roșal încercaseră să-l aresteze pe D. G. Șcerbaciov, regele Ferdinand I și-a dat acordul ca, în dimineața de 9 / 22 decembrie, unitățile române să-i dezarmeze pe bolșevici, să-i îmbarce în trenuri și să-i expedieze peste Prut.

Situația din Basarabia era nesigură sub aspect politic și militar încă din luna octombrie 1917. Astfel, colonelul Nicolae Furtună solicita, la 22 octombrie / 4 noiembrie, constituirea unei armate moldovenești pentru securitatea teritoriului dintre Prut și Nistru, referindu-se la „prăzile și neorânduilele anarhice făcute în Basarabia de către dezertori și soldați nedisciplinați, și cheamă Congresul să ia hotărâre despre înființarea grabnică a oștilor naționale, căci numai ele sunt în stare a scăpa țara de anarhie și dărâmare”³, cerință inclusă în Rezoluția Congresului ostășesc la 25 octombrie / 7 noiembrie 1917.

În ziua constituirii Sfatului Țării, la 21 noiembrie / 4 decembrie 1917, s-a reiterat necesitatea unei armate a Basarabiei, în Sfatul Directorilor Generali fiind inclus și un director pentru „trebile ostășești”. Proclamând, la 2 / 15 decembrie, Republica Democratică Moldovenească, Sfatul Țării decidea inclusiv „să întocmească îndată polcuri naționale din ostași născuți pe pământul Basarabiei pentru apărarea bogăției țării de jaf în vremea demobilizării oastei și pentru izbăvirea țării de cea mai strașnică anarhie”⁴.

În nou-constituitul guvern al Republicii Democrate Moldovenești, director general pentru treburile militare și de marină a fost numit Teodosie Petru Cojocaru. Bolnav fiind, acesta nu și-a putut exercita funcția. În acele condiții, responsabilitatea a fost preluată de sublocotenentul Gherman Pântea, care, la 15 / 28 decembrie 1917, emitea *Ordinul nr. 1* către oștile Republicii Moldovenești, menționând: „Trebuie să întrebuițăm forțe supraomenești în lupta cu dezastrul și dezordinea ce bântuiesc în Republica Rusească și amenință să ajungă cu valurile și în țara noastră Moldova. Cea mai mare dificultate întâmpinăm în faptul că noi toți am pierdut încrederea și nu mai credem nimănui. Între noi sunt semănate neîncrederea și îndoiala”⁵.

Deoarece încă nu dispunea de o structură polițienească și/sau militară ce să poată asigura ordinea în Basarabia, în contextul jafurilor și dezordinilor săvârșite de trupele ruse și elementele bolșevizate, situație bine cunoscută din sursele documentare, Sfatul Țării de la Chișinău nu avea nici libertate de acțiune pentru punerea în aplicare a programului expus și aprobat. Guvernul și Marele Cartier General erau deja familiarizate cu schimbările politice de la Chișinău și profund îngrijorate atât de dezordinile din acest spațiu, cât și de posibilitatea ca insecuritatea să se extindă spre vest. Prezența între Prut și Nistru a trupelor ruse, dislocate din timp în regiune sau retrase recent de la vest de Prut, aflate sub comandă militară sau scăpate de sub control, era un factor de risc. Acestea, având orientări politice diverse, dar clar asu-

³ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente*, Hyperion, Chișinău, 1995, p. 50.

⁴ *Ibidem*, p. 119.

⁵ *Ibidem*, p. 129.

mate, ar fi putut impune prin forță un sistem politic contrar voinței majorității populației, ușor de manipulat în acele condiții; în același timp, se risca distrugerea elementelor de logistică din regiune ale armatei române.

Având mandat de a găsi orice posibilitate pentru restabilirea ordinii în Republica Democratică Moldovenească, V. Cristi și I. Pelivan au efectuat o vizită secretă la Iași, în 14-15 decembrie / 27-28 decembrie 1917, unde au prezentat situația din Basarabia guvernului român, solicitând ajutor militar. La 22 decembrie 1917 / 4 ianuarie 1918, conferind un caracter oficial acestei rugăminți, Sfatul Țării a trimis generalului C. Iancovescu, ministrul de război al României, o telegramă, semnată de către P. Erhan, I. Pelivan și V. Cristi, în care se menționa: „Conform hotărârii Consiliului Directorilor Generali ai Republicii Moldovenești, vă rugăm să binevoiți a dispune trimiterea la Chișinău a unui regiment Ardelenesc cu posibilă urgență. Totodată vă rugăm să ordonați ca acest regiment să stea la dispoziția directoratului Republicii Moldovenești”⁶. O altă solicitare în același sens a fost trimisă la Iași de către Comitetul moldovenesc de la Kiev. În textul telegramei către prim-ministrul român se formula următoarea solicitare: „Fiind informați de către reprezentantul Sfatului Țării despre situația critică din Basarabia, vă rugăm să trimiteți imediat în Basarabia trupele române pentru salvarea țării”⁷.

După discuții în cadrul guvernului, la 24 decembrie 1917 / 6 ianuarie 1918, generalul C. Iancovescu a înaintat următoarea rezoluție pentru șeful statului-major general al Armatei: „Consiliul de Miniștri a aprobat cererea de față. Se va da ordin ca 1.000 ardeleni cu arme și mitraliere, ce ne vin din Kiev, să se oprească la gara cea mai apropiată de Chișinău, de unde se vor trimite pentru paza depozitelor de subzistență”⁸.

Cu sprijinul autorităților ucrainene, detașamentul de ardeleni a fost trimis la Chișinău, dar transportul s-a efectuat fără luarea unor măsuri de siguranță informativă și militară. Respectiv, ajuns la stația de destinație, detașamentul de ardeleni a fost întâmpinat cu foc de arme și mitraliere; mai mulți militari au fost răniți, unii dintre ei grav. Aceeași soartă a avut-o detașamentul format din ardeleni, ucraineni și grăniceri români, trimis de la Iași spre Chișinău: interceptat și atacat în zona Corneștiului, acesta nu a mai putut ajunge la destinație. La Chișinău, bolșevicii au atacat sediul Comisiei interaliate, arestând militarii și funcționarii statelor Antantei aflați în misiune.

În Sfatul Țării, reprezentanții partidelor socialiste au prezentat, la 26 decembrie 1917 / 8 ianuarie 1918, o moțiune prin care reproșau lipsa colaborării cu republica ucraineană și socialiștii revoluționari din Basarabia și Ucraina, pentru paza căilor ferate și a depozitelor de aprovizionare, pentru combaterea actelor de tâlhărie și a anarhiei. Referitor la o eventuală intrare a armatei române în Basarabia, aceștia considerau că „poate fi pasul cel întâiu pentru ocuparea ei și pentru smulgerea ei de fapt din sânul republicii ruse și desigur se va prezenta un pericol pentru toate drepturile politice și sociale dobândite prin revoluție. Intrarea armatei române poate provoca războiul civil pe teritoriul Republicii Moldovenești”⁹.

⁶ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Iași, 1924, p. 226.

⁷ Șt. Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1926, p. 184.

⁸ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 267.

⁹ *Ibidem*, p. 267

Autorilor mișcării îndemneau la proteste împotriva intrării trupelor române în Basarabia, fiind cât se poate de clar că o parte a membrilor Sfatului Țării doreau intrarea teritoriului dintre Prut și Nistru în componența Ucrainei și instaurarea unui regim bolșevic. De altfel, la 3 / 16 ianuarie 1918, deputații socialiști de orientare prorusă s-au retras din Sfatul Țării și au emis o declarație în care se pronunțau pentru unirea cu revoluția bolșevică rusească, apreciau că în Sfatul Țării erau prea mulți moldoveni și elemente burgheze, se pronunțau împotriva venirii armatei „țariste” române în Basarabia.

Toate aceste acțiuni au determinat guvernul român ca, după îndelungi dezbateri și analize ale riscurilor, să decidă, la 4/17 ianuarie 1918, autorizarea intervenției armatei române la est de Prut. La 12 / 25 ianuarie 1918, în presa românească a fost publicat următorul text ce justifică decizia: „Comandantul rusesc ne-a cerut, în urma intervenției Sfatului Țării de la Chișinău, să asigurăm [...] ordinea în Basarabia. Era cu atât mai necesar să se răspundă chemării comandantului rus și a Republicii Moldovenești, cu cât bande răzvrătite din armata rusă opreau trenurile cu aprovizionări pentru armata română și cea rusească și dădeau foc sau prădau depozitele de hrană, înființate de noi în Basarabia, precum și pe cele ce trebuiau, în urma înțelegerii cu guvernul și comandamentul rusesc, să le formăm în zona care ne-a fost desemnată acolo [...]. În aceste condiții era absolută nevoie să ne asigurăm linia Chișinău, Ungheni, să restabilim ordinea în regiunea de unde trupele noastre se aprovizionează și în care populația înspăimântată de omorurile și jafurile bandelor ruse răzvrătite, reclama ajutorul ostașilor români”¹⁰.

Această misiune a fost încredințată Corpului 6 armată, comandantul acesteia, generalul Ion Istrati, fiind chemat „...să respingă peste Nistru bandele ruse care ar putea încerca să treacă în Basarabia fără ordinul comandantului rus al frontului și deci cu intenția de a jefui sau a ataca trupele noastre; să asigure ordinea și regulata circulație pe calea ferată; să se facă ordine în tot ținutul Basarabiei, punându-se viața și avutul locuitorilor la adăpostul jafurilor și crimelor”¹¹. Diviziile 11 și 13 infanterie, 1 și 2 cavalerie urmau „să distrugă forțele de agitație existente în Basarabia; să treacă peste Nistru sub escortă, cu trenul sau pe jos, toți soldații ruși dezertori care rătăcesc prin sate și sunt organizate în bande în scopul de a jefui și răzvrăti pe locuitori. Cei originari din Basarabia vor fi trimiși la vetrele lor”¹².

Dintre cele patru divizii ce urmau să acționeze în Basarabia, Divizia 11 infanterie a primit ordin să-și concentreze majoritatea forțelor în zona Chișinău, Cărbuna, cu misiunea „de a asigura transportul trenurilor de aprovizionare pe linia Bender, Socola și formarea depozitelor necesare armatei române în lungul drumurilor de etape. Să asigure ordinea la Chișinău și Bender pentru ca buna funcționare a căilor ferate să nu fie împiedicată de răufăcători; să pună populația, avutul ei și ținutului în siguranță, la adăpost de jafuri și distrugeri”¹³.

Unitățile Diviziei 11 infanterie au trecut Prutul la 6 / 19 ianuarie 1918, ajun-

¹⁰ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România...*, p. 138.

¹¹ AMR, F. Microfilme, rola P II 2.510, c. 282.

¹² *Ibidem*.

¹³ AMR, F. Microfilme, rola P II 2. 510, c. 238-240.

gând în seara de 12 / 25 ianuarie în zonele stabilite la circa 20-25 km de Chișinău. Generalul E. Broșteanu s-a întâlnit la Călărași cu președintele Sfatului Țării, I. Inculeț, și reprezentanți ai organizațiilor țărănești, orășenești, ale mateloților și soldaților moldoveni, „...cărora le-a explicat cu răbdare și i-a asigurat că armata română nu se va amesteca în treburile interne ale Republicii Moldovenești, atrăgându-le totodată atenția că nu se va opri decât la Chișinău pentru a-i izgoni pe bolșevicii de acolo, cărora să li se pună în vedere că, dacă vor organiza rezistență, armata română va face uz de toate armele din dotare”¹⁴.

Pentru a accentua caracterul strict militar al acțiunii armatei române între Prut și Nistru, în aceeași zi generalul C. Prezan a emis și a făcut public un manifest către locuitorii Basarabiei, în care se menționa: „În aceste clipe de grea cumpănă și nestatornicie, Sfatul Țării Moldovenești și-a adus aminte de noi și ne-a cerut, prin Comandamentul militar rus, să trecem Prutul:

1. Ca să aducem rânduială și liniște în satele și târgurile voastre, punând la adăpost viața și avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor și

2. Ca să chezășluim transportul celor trebuincioase pentru traiul armatelor ruse și române, care fac paza la hotarele noastre, apărând prin aceasta și hotarele țării voastre [...].

Vă declar sus și tare că oastea română nu dorește altceva decât ca, prin rânduiala și liniștea ce aduce, să vă dea puțința să vă statorniciți și să desăvârșiți autonomia și slobozeniile voastre, precum veți hotărî voi singuri. Aveți toată încrederea și primiți pe ostașii aceștia cu dragostea frățească cu care ei vin la voi. Iar dacă vreunul din acești ostași s-ar abate de la calea cea bună, care i-a fost poruncită de noi, aduceți numaidecât jalba voastră înaintea celui mai apropiat comandat, și fiți încredințați că vi se va face îndată deplină dreptate”¹⁵.

La 13 / 26 ianuarie 1918, în stația de cale ferată Strășeni, a avut loc o nouă întâlnire între generalul E. Broșteanu și o delegație a Sfatului Țării, în cadrul căreia partea română a respins insinuările legate de acțiunea armatei. Mai mult, în urma discuțiilor purtate, comandantul Diviziei 11 infanterie a emis și el un manifest către locuitorii Basarabiei, în care expunea situația și scopul acțiunii militare în curs de desfășurare: „Ne adresăm vouă cetățeni pașnici ai Basarabiei, și vă rugăm să înțelegeți cu toții, așa cum este în adevăr rostul nostru. Ridicați-vă cu toții și alungați cetele netrebnice, care pradă și omoară. Suntem hotărâți să luptăm cu cea din urmă putere pentru a nimici aceste cete de pogromșcici. De vom ajunge la luptă cu cetele pomenite, nu va fi cu puțință să scutim orașele și satele voastre de pierderi prin bombardarea ce vom fi nevoiți să o facem. Spre a nu se întâmpla aceasta, poftim poporul pașnic să silească pe pogromșcici să părăsească țara cu un minut mai devreme. Să nu fie nevoie să-i izgonim noi cu puterea armatelor”¹⁶.

Bolșevicii și alte grupări care optau pentru rămânerea Republicii Democratice Moldovenești în sfera de influență a Rusiei sau Ucrainei au reacționat imediat

¹⁴ M. C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România*, Ex Ponto, Constanța 1999, p. 70.

¹⁵ Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România, *op. cit.*, p. 137-138.

¹⁶ *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 6, 12 ianuarie 1918.

la prezența armatei române la Chișinău. La 6 / 19 ianuarie 1918, Kaabak, șeful statului-major al armatei roșii din Chișinău, teroriza Consiliul Directorilor Generali, arestându-i și obligându-i pe P. Erhan și I. Inculeț să scrie și să transmită guvernului român de la Iași următoarea telegramă: „Protestăm contra introducerii armatelor române pe teritoriul republicii moldovenești. Cerem în mod categoric oprirea imediată a trimerii armatelor și rechemarea neîntârziată a acelor armate, care sunt deja introduse. Introducerea armatelor române în Basarabia amenință cu grozăviile războiului civil, care deja a început. Armatele ruse trebuiesc lăsate să treacă libere fără nicio împiedicare”¹⁷. Reacția cea mai fermă a venit de la Petrograd, unde, în aceeași seară, luând cunoștință de intrarea trupelor române în Basarabia, Sovietul Comisarilor Poporului al RSFS Ruse a hotărât: „Toate relațiile diplomatice cu România sunt întrerupte [...]. Fondul de aur român care se găsește la Moscova este declarat intangibil pentru oligarhia română. Guvernul sovietelor își asumă răspunderea de a conserva acest fond și de a-l remite în mâinile poporului român”¹⁸. Hotărârea era argumentată prin ideea că: „Acoperită de fărâdelegi, oligarhia română a deschis operațiile militare împotriva Republicii Ruse”¹⁹.

Decizia Sovietului Comisarilor Poporului a ajuns la cunoștința autorităților de la Iași și Chișinău abia la 15 / 28 ianuarie 1918, în contextul altor evenimente importante ce se desfășurau în capitala Republicii Democratice Moldovenești: intrarea generalului E. Broșteanu și a principalilor săi colaboratori, organizarea unei ședințe extraordinare a Sfatului Țării, primirea notei lui Saint-Aulaire referitoare la punctul de vedere exprimat de miniștrii Puterilor Aliate la Iași față de intrarea trupelor române în Basarabia.

Intrarea generalului E. Broșteanu și a statului său major în Chișinău a fost salutăată de către oficiali și populația favorabilă prezenței militare române, iar Sfatul Țării a organizat și desfășurat o ședință extraordinară dedicată acelui moment istoric. Ședința a fost deschisă de către I. Inculeț, care a salutat prezența generalului E. Broșteanu în sală, a argumentat necesitatea prezenței militare române la Chișinău și în Basarabia, și a vorbit despre garanțiile comandantului român în privința libertății de acțiune a executivului și legislativului de la Chișinău. În cuvântul său, generalul E. Broșteanu a mulțumit pentru onoarea care i s-a făcut prin primirea la Sfatul Țării, declarând, printre altele: „Ați hotărât să vă creați o republică, dar nu aveți puteri proprii. În fiecare ceas pe teritoriul republicii se petrec prădăciuni și omoruri și nu le puteți împiedica. Iată scopul pentru care s-a trimis aici armata, singurul scop. Dar odată cu aceasta, armata română a adus alt serviciu populației din republica dumneavoastră; din momentul când armata română a intrat pe teritoriul republicii moldovenești, în toate punctele prin care am trecut, reprezentanții populației se prezentau și ne mulțumeau pentru noaptea liniștită petrecută. În Chișinău se petrece același lucru: populația ne mulțumește că poate trăi liniștită sub paza armatelor române. Guvernul român pune la dispoziția dumneavoastră aceste armate,

¹⁷ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 270.

¹⁸ *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, 1917-1934, Editura Enciclopedică, București, 1999, pp. 16-17.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 15-16.

care sunt aici pentru a veni în ajutorul dumneavoastră. Creați-vă viața d-voastră cum credeți și nimeni nu se va amesteca în ea. În organizarea ei, noi nu vă vom împiedica”²⁰.

În cadrul ședinței, P. Erhan l-a asigurat pe generalul E. Broșteanu că executivul de la Chișinău va lua toate măsurile pentru a sprijini acțiunile armatei române, a explica populației locul și rolul prezenței militare românești în Republica Democratică Moldovenească.

A doua zi, la 16 / 29 ianuarie 1918, generalul E. Broșteanu a emis o *Proclamație* către populația Chișinăului, în care exprima mulțumirea pentru entuziasma primire și încrederea acordată, transmitând că: „Însărcinarea mea nu este să împiedic împlinirea soartei ce v-ați croit, declarându-vă autonomia sau neatârnamarea mai bine, ci dimpotrivă, de a mă sili să vă ajut pentru așezarea întocmirii voastre pe temelii solide. Pentru aceasta va fi nevoie să iau anumite măsuri de ordine și siguranță. Toate măsurile ce voi lua vor fi în interesul vostru comun. Să ascultați și să urmați cu voie bună măsurile ce Comandamentul meu vă va adresa, căci pornesc din nevoia apărării voastre de anarhie.”²¹

Proclamația exprima doar în parte realitatea în privința binevoitoare primiri a trupelor române, cunoscut fiind că la Chișinău și în împrejurimi erau numeroase forțe ostile, gata să acționeze pentru a demonstra contrariul. Înseși măsurile anunțate și care s-au materializat în scurt timp, evidențiau conștientizarea stării de insecuritate care persista în Basarabia și a necesității de a o combate.

Generalul E. Broșteanu fusese informat că trupele ruse bolșevice se retrăseseră la Tighina, unde organizaseră apărarea orașului și cetății. Astfel, concomitent cu acțiunile pentru restabilirea ordinii în zona sa de responsabilitate, generalul a organizat atacul asupra zonei ocupate de bolșevici, în scopul cuceririi acestora și luării sub control a podului peste Nistru. Luptele pentru cucerirea Tighinei s-au desfășurat între 18 / 31 ianuarie - 25 ianuarie / 7 februarie, când, cu jertfa a 3 ofițeri și 138 soldați, Tighina a fost ocupată, iar rezistența bolșevică – stopată.

Apelul din *Proclamația* generalului E. Broșteanu era determinat și de tensionarea raporturilor în cadrul Sfatului Țării dintre Blocul Moldovenesc și Partidul Țărănesc, disputa determinând o remaniere guvernamentală: la 16 / 29 ianuarie 1918, dr. D. Ciugureanu a fost înșuternicit să formeze un nou guvern, care a acționat în direcția restabilirii ordinii în Basarabia și unei colaborări eficiente cu armata română. În ziua de 18 / 31 ianuarie 1918, Congresul țărănesc a pus în discuție problema prezenței armatei române în Basarabia, vorbitorii aducând insulte și profărând amenințări la adresa militarilor români.

În acele zile tensionate, deputați din Sfatul Țării au pregătit și, la 24 ianuarie / 6 februarie 1918, au adoptat o Declarație prin care proclamau independența Republicii Democratice Moldovenești, în care se angajau că: „Sfatul Țării și sfatul miniștrilor Republicii Moldovenești se va sili să cheme cât mai degrabă adunarea poporană pe temeiul glăsurii obștești, care va hotărî desăvârșit rânduiala lăuntrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări, dacă aceasta o va cere binele popoarelor

²⁰ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 272.

²¹ *Ibidem*, pp. 145-146.

republicii noastre”²². Declarația se referea și la prezența armatei române în Basarabia: „Prin venirea oștilor frățești române pe pământul republicii noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orânduită pe toate ogoarele vieții. Oștile românești au venit să apere drumurile de fier și magaziile de pâine pentru front; dar ființa lor pe pământul nostru ajută la așezarea rânduielii în țară și de azi înainte roada muncii fiecărui cetățean al republicii este cheazășuită împotriva lăcomiei răufăcătorilor [...]. Toate zvonurile, cum că Românii au venit să ne cuprindă țara și să ne stăpânească, nu se potrivesc cu adevărul și se împrăstie de dușmanii Republicii noastre. Că oștile românești nu ne primejduiesc neatârănarea, slobozenia și drepturile câștigate prin revoluție, cheazășie ne sunt Franța, Anglia și America cu mărturiile lor, precum și declarațiile împuterniciților României”²³. Însă textul a fost transmis oficial la Iași abia la 17 februarie / 2 martie 1918, anunțând ruperea raporturilor de dependență față de Rusia și asigurând că „guvernul Republicii, reprezentând un popor liber pe destinele sale, va stabili cât mai curând cu puțință raporturi strânse și frățești cu Regatul României de care suntem legați atât prin interesele vecinătății cât și prin comunitatea rasei”²⁴.

Efectele benefice ale prezenței armatei române în Basarabia erau menționate și într-o *Declarație* a unui grup de intelectuali din teritoriile locuite de români, grupați în jurul ziarului *Ardealul*, a cărui denumire a fost schimbată în *România Nouă* – *organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor*, chiar în ziua de 24 ianuarie / 6 februarie 1918: „Împrejurarea că viteaza armată română astăzi este stăpână peste întreaga Basarabie, ne dă oarecum puțința unei desfășurări slobode a acestei lupte sfinte și drepte. Noi socotim această armată, în care pe lângă ostași din România, sunt și zeci de mii de români din Transilvania, Bucovina și Macedonia, ca o armată a întregului neam românesc, menită să lupte nu pentru alipirea la România a țărilor care se află încă sub stăpânire străină, ci pentru crearea unei României nouă, a întregului neam [...] dacă până acum putea să însemneze o primejdie, ca cineva să lupte în Basarabia pentru unirea neamului, de aici încolo, având scutul armatei române, ar fi o trădare dacă basarabenii nu și-ar înțelege datoria lor națională cea mai înaltă”²⁵.

Prezența armatei române în Basarabia și restabilirea ordinii în mediile urban și rural a asigurat structurilor politice și organizațiilor profesionale din acest spațiu libertate de expresie. Ziarul *România Nouă* a publicat la 31 ianuarie / 13 februarie 1918 un apel al scriitorilor din România, Ardeal și Bucovina către locuitorii dintre Prut și Nistru, în care se sublinia: „A venit, fraților, vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce. Cultura, limba și școala noastră de acum trebuie să se unească pe veci și nedespărțiți vom rămâne până la sfârșitul sfârșitului”²⁶.

Proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești a fost po-

²² *Ibidem*, pp. 149-150.

²³ *Ibidem*, p. 150.

²⁴ Arh. MAE, F. 71/URSS, vol.131, f. 35.

²⁵ *Ibidem*, pp. 152-153.

²⁶ *România Nouă*, Chișinău, anul II, nr. 11, 1 februarie 1918.

sibilă datorită voinței oamenilor politici din Basarabia, racordați la realitățile vremii, care, după ce armata română le-a asigurat libertatea de expresie și acțiune, au renunțat la ideea unei republici autonome în cadrul Federației Rusiei sau al Ucrainei, cum se dorea la Kiev. Această decizie a fost primită cu satisfacție la Iași, dar cu îngrijorare și chiar ostilitate la Kiev și Petrograd. La 2 / 15 februarie 1918, generalul Constantin Coandă, aflat la Kiev, transmitea lui I. I. C. Brătianu o notă cu privire la situația din Ucraina, unde sovietele preluaseră pentru scurt timp puterea, și la solicitările colonelului Mihail Artemievici Muraviov, comandantul-șef al armatelor revoluționare de pe frontul est-ucrainean, care cerea guvernului român „să dea un ordin categoric trupelor române care au ocupat teritoriul Republicii Federative Ruse să se retragă în granițele României, fără a aștepta din partea noastră înlocuirea trupelor care păzesc depozitele d-voastră. Numai după retragerea imediată a trupelor, relațiile normale între armata română și armata revoluționară a Republicii Federative Ruse vor putea fi restabilite [...]”. Acord 48 de ore din momentul primirii de către D-voastră a prezentei cereri pentru răspunsul guvernului de la Iași cu privire la retragerea trupelor în granițele D-voastră. Neprimirea unui răspuns afirmativ din partea guvernului D-voastră va atrage deschiderea imediată a unei acțiuni militare viguroase din partea armatei revoluționare ruse²⁷.

Textul exprimă clar intențiile sovietelor în raport cu spațiul dintre Prut și Nistru. Conducerea bolșevică, dar și succesivele guvernări ucrainene, care nu recunoșteau actul de independență votat de către Sfatul Țării de la Chișinău, considerau că au drepturi asupra acestui teritoriu. Generalul C. Coandă a fost imputernicit să prezinte colonelului M. A. Muraviov următorul răspuns, ajuns la Kiev la 9 / 22 februarie: „Trupele române au intrat în Basarabia la cererea formală a guvernului Republicii Moldovenești. Scopul trimerii trupelor românești este exclusiv de a garanta securitatea depozitelor militare pe care le avem în Basarabia destinate trupelor române și a celor rusești care se mai găsesc încă în România, și de a asigura în același timp circulația normală pe căile ferate din Basarabia. Guvernul Republicii Moldovenești este în imposibilitate de a lua aceste măsuri din lipsă de forțe militare organizate. Atitudinea agresivă a autorităților superioare de la Kiev cu privire la România n-ar putea fi deci justificată²⁸”. Prezentând acest text, C. Coandă a fost reținut de forțele pro-bolșevice.

Conștient de pretențiile teritoriale ale Ucrainei și ale sovietelor, Chișinăul făcea tot posibilul pentru a asigura continuitatea prezenței militare românești și chiar o implicare mai consistentă a trupelor române în asigurarea securității tinerei republici. La 3 / 16 februarie 1918, D. Ciugureanu generalul A. Averescu că în aceea zi la Chișinău sosise un trimis al generalului Șcerbaciiov, „cu însărcinarea de a forma pe teritoriul Republicii noastre armate rusești și de a rechiziționa depozitele de toate categoriile ce armatele rusești în retragerea lor le-au lăsat pe teritoriul nostru; prezența generalilor ruși precum și intențiile lor fiind dăunătoare intereselor superioare și siguranței Republicii Moldovenești, printr-o hotărâre anterioară, a dispus ca toate depozitele rusești ce se găsesc pe teritoriul național, să rămână proprietatea

²⁷ AMAER, F. 71/URSS, vol. 133, ff. 288-289.

²⁸ *Ibidem*, ff. 86-87.

Republicii și a oprit provizoriu formarea de trupe rusești pe teritoriul ei. În numele guvernului Republicii Moldovenești rog pe excelența voastră să ne informeze dacă are cunoștință asupra acestor chestiuni și să ordone Comandamentului trupelor române din Chișinău ca să ne dea concursul în caz de nevoie pentru salvagardarea marilor noastre interese²⁹. Situația era profund îngrijorătoare pentru conducerea de la Chișinău, care la 1 / 14 martie 1918 solicita formal guvernului român „să dea ordine armatei sale din Basarabia de a nu permite crearea de corpuri de armată rusești pe teritoriul republicii, deoarece neorânduiețile și nesupunerea au reînceput nu mai cât s-a știut de permisiunea acordată generalului Șcerbaciov de a forma uni-
tați militare ruse”³⁰.

Relațiile cu ucrainenii s-au detensionat oarecum după ocuparea Kievului de către trupele germane, la 17 februarie / 2 martie 1918. La 19 februarie / 4 martie 1918, generalul C. Coandă a avut o întrevedere cu noul ministru de război Jukovski și cu ministrul de externe Golubovici, primind garanții că i se va permite plecarea la Iași. Însă acesta a fost eliberat, permițându-i-se să revină în țară, doar datorită includerii sale în calitate de membru în delegația română pentru negocierea păcii cu Puterile Centrale. A ajuns în România abia la 4 / 17 martie. Însă Kievul continua să emită semnale îngrijorătoare. La 16 / 29 martie 1918, ministrul de externe al Ucrainei, Golubovici, dorind să participe la viitoarea conferință de pace de la București, transmitea guvernelor de la Berlin, Viena, Istanbul, Sofia și Iași că „Guvernul ucrainean este adânc interesat de soarta unei regiuni limitrofe Republicii Ucrainene, de Basarabia. [...] Basarabia din punct de vedere etnografic, economic și politic formează o unitate indivizibilă cu teritoriul Ucrainei [...] orice schimbare a fostei granițe româno-ruse, în special în părțile ei de nord și de sud, ating adânc interesele politice și economice ale Republicii Ucrainene”³¹.

La 16 / 29 martie 1918, primind de la Iași telegrama ministerului de externe ucrainean, guvernul Republicii Democratice Moldovenești a transmis executivului de la Kiev o notă prin care respingea pretențiile și argumentele ucrainenilor, considerându-le drept un amestec în afacerile interne ale altui stat. În aceeași zi, a avut loc o ședință a Sfatului Țării, în cadrul căreia D. Ciugureanu, reamintea opozițiilor prezenței militare românești între Prut și Nistru: „...eu v-am spus că primejdia ne amenință pe noi din altă parte, de unde nici nu ne așteptam, din partea Ucrainei. Ucrainenii atunci se zicea că vor să ne ieie două ținuturi de ale noastre, ținuturile Achermanului și Hotinului. Însă ceea ce era atunci numai o vorbă acum e un fapt adevărat [...]. Ucraina mai mult nu se mai sokoate cu republica noastră, nu mai vrea nicidecum să țină seamă de neatârnarea noastră și nici măcar nu ne sokoate în drept de a ne ocârmui noi singuri”³². Cum era de așteptat, dezbaterile au fost aprinse, cu proteste față de atitudinea Kievului, dar și cu luări de poziție favorabile și justificative față de cererile ucrainenilor. O atitudine fermă a avut deputatul Dimitrie Bogos, care, opunându-se pretențiilor ucrainenilor, declara: „Iar dacă e vorba de alipirea

²⁹ *Ibidem*, ff. 83-84.

³⁰ *Ibidem*, f. 88.

³¹ *Ibidem*, f. 133.

³² Unirea Basarabiei și Basarabiei cu România, *op. cit.*, p. 189.

Basarabiei la vreo țară megieșă, apoi România are pentru aceasta toate drepturile, pe când Ucraina niciunul”³³.

Pretențiile guvernului ucrainean demonstau o dată în plus că autoritățile de la Chișinău aveau nevoie de o prezență militară românească, pentru continuarea misiunilor în curs de desfășurare, dar și ca element de descurajare pentru cei atât de preocupați de gestionarea unui spațiu care aparținuse din 1812 Imperiului Țarist. Riscurile la adresa independenței Republicii Democratice Moldovenești, constientizarea vulnerabilităților, libertatea de acțiune în plan politic, au fost factori care au grăbit decizia Sfatului Țării de unire cu România.

Ca urmare a atitudinii autorităților ucrainene, la 26 februarie / 11 martie, câțiva membri ai Sfatului Țării s-au deplasat la Iași, unde au discutat cu autoritățile române și cu reprezentanții diplomatici ai Antantei despre posibilitatea unirii Republicii Democratice Moldovenești cu România. O a doua vizită la Iași a avut loc la 20 martie / 2 aprilie, când s-a și decis înfăptuirea actului unirii și modalitatea de realizare a acesteia.

Tendința Ucrainei de a absorbi teritorial și instituțional spațiul dintre Prut și Nistru a fost făcută publică din nou, imediat după proclamarea unirii, prin rezoluția din 13 / 26 aprilie 1918 a Radei de la Kiev, transmisă guvernului român, în care se arăta că: „...ea nu recunoaște hotărârea Sfatului Țării privind încorporarea Basarabiei la România, este un act care nu exprimă voința tuturor popoarelor locuind pe teritoriul Basarabiei, din care cauză Republica Democrată a Ucrainei pretinde ca regiunile Basarabiei unde populația s-a declarat sau se va declara ucraineană să fie reunite la Republica Ucraina”³⁴.

A fost prima, dar nu ultima, expresie a acestei dorințe a Ucrainei, confirmând încă o dată necesitatea unei prezențe militare românești consistente la Nistru, pentru apărarea acestui teritoriu revendicat atât de Rusia bolșevică, cât și de noul stat constituit la est de fluviu. Prezența militară românească în Basarabia devenea din ce în ce mai semnificativă. La 26 martie / 8 aprilie, la Chișinău se aflau deja generalul C. Hârjeu – ministrul de război, generalul L. Mircescu, generalul I. Istrati – comandantul Corpului 6 armată, generalul E. Broșteanu – comandantul Diviziei 11 infanterie, scoasă din Basarabia, generalul I. Rășcanu – comandantul Diviziei 1 vânători, generalul P. Greceanu – comandantul Diviziei 2 cavalerie, generalul M. Schina – comandantul Diviziei 1 cavalerie, generalului I. Ghinescu – comandantul Diviziei 4 infanterie, generalul Al. Anastasiu, generalul Al. Mărgineanu – comandantul Diviziei 3 infanterie. În ziua de 27 martie / 9 aprilie, pe timpul desfășurării lucrărilor Sfatului Țării, aceștia „s-au dus la Corpul VI de armată, unde un ceai de onoare fusese pregătit de d. general Istrate și unde au așteptat mesajul parlamentului basarabeian”³⁵.

Era ziua istorică în care s-a decis Unirea. Specificul votului din cadrul ședinței Sfatului Țării este o dovadă că deputații au avut libertate de exprimare: prezența la 27 martie / 9 aprilie 1918, chiar în sala de ședințe, a primului-ministru român

³³ *Ibidem*, p. 195.

³⁴ *Ibidem*, p. 222.

³⁵ *Ibidem*, p. 213.

Alexandru Marghiloman și a generalului Constantin Hârjeu – ministrul de război – nu a influențat deloc votul opozițivilor unirii și al celor care s-au abținut. Aceștia fuseseră invitați să se prezinte la ora 19.00 seara în localul unde se desfășura ședința Sfatului Țării, pentru a lua cunoștință de rezultatul votului: „s-au dus în cortegiu, escortați de cavaleria basarabească și de escadroane de roșiori, la palatul liceului nobilimei, în care Sfatul Țării își ține ședințele lui”³⁶.

Sintetizând locul și rolul armatei române în Basarabia în primele luni ale anului 1918, se poate aprecia, pe baza activităților desfășurate de ea, că armata nu s-a implicat direct în activitatea politică a structurilor constituite în noiembrie și decembrie 1917, dar prezența ei a stânjenit vizibil planurile trupelor și forțelor bolșevice ostile îndeplinirii idealurilor românilor dintre Prut și Nistru. Semnificația prezenței armatei române în Basarabia în perioada ianuarie-martie 1918 a fost prezentată în raportul din 29 aprilie / 12 mai 1918 al generalului I. Istrati la Marele Cartier General, din care rezultă acțiunile trupelor din subordine: preluarea armamentului de la populația urbană și rurală; asigurarea celei mai complete ordini, împingerea peste Nistru a ultimelor coloane ruse din Basarabia și a celor care veneau din Moldova; asigurarea condițiilor pentru ca activitatea agricolă, economică și comercială să reînceapă (în acest scop pe lângă fiecare divizie a fost trimis câte un comisar al guvernului român, de regulă un prefect de județ); adunarea și inventarierea armamentului lăsat de trupele ruse; o purtare corectă și demnă și desfășurarea unei propagande active (conferințe, șezători, baluri, coruri, concerte – în acest scop, guvernul trimisese în Basarabia mai mulți profesori secundari, învățători și preoți, pentru propagandă națională și culturală), prin care să se apropie populația de toate naționalitățile, iar moldovenii în special să fie deșteptați la viața națională, combătând agitațiile străinilor³⁷. În raportul său, generalul I. Istrati remarca faptul că unitățile care au acționat între Prut și Nistru și-au făcut pe deplin datoria, „liniștea fiind menținută, s-au ajutat proprietarii și țăranii pentru munca câmpului, suprafața cultivată întrecea cu mult pe cea din anii trecuți, s-a strâns materialul armatei ruse și s-a adunat în depozitele Ministerului de Război, s-a ameliorat foarte mult spiritul general al populației față de români”³⁸.

Din raport rezultă că decizia de unire adoptată de către Sfatul Țării de la Chișinău se datorează și prezenței și acțiunilor armatei române, dar nicăieri nu se găsesc aprecieri sau afirmații din care să reiasă planificarea sau desfășurarea unor acțiuni și activități destinate special influențării voinței și deciziei autorităților și populației. Unul dintre artizanii Unirii Basarabiei cu patria-mamă, Ion Inculeț, caracteriza importanța aflării armatei române pe teritoriul Basarabiei în felul următor, într-o notă de jurnal din vara anului 1918: „Pentru noi moldovenii, pentru mișcarea noastră națională, intrarea armatei române în Chișinău a fost un eveniment de primă importanță, decisiv. Elementele românești au câștigat mai mult curaj și mai multe speranțe pentru viitor”.

³⁶ *Ibidem*, p. 214.

³⁷ AMR, F. *Microfilme*, rola P II 2.510, c. 284.

³⁸ *Ibidem*.

Ion Negrei *

PRELUDIUL CULTURAL AL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

The process of political emancipation of Bessarabian Romanians in 1917-1918, in the background of democratic evolutions in Russia after the February 1917 Revolution was supported by a movement for national renewal and reclaiming of the ethnic identity. The cultural renewal in the Bessarabian space amplified when Bessarabia (the Moldavian Democratic Republic), on January 24, 1918, proclaimed its political independence by voting a new declaration of the Sfatul Țării, an event that opened new perspectives for national and cultural expressions. In the new political context, the national cultural organizations existing in the space between Prut and Dniester, even if they were modest, were supported by Romanian cultural institutions. Performances in Chisinau by the National Theatre in Iasi, during January-February 1918, and the concerts in front of the Bessarabian audience of the Iasi Symphonic Orchestra, conducted by maestro George Enescu, in March 1918, when Sfatul Țării was voting the Declaration of Union between Bessarabia and Romania, were a first occasion for familiarizing the Bessarabian public with the authentic Romanian cultural values, from which it was alienated during the century of Tsarist rule.

Keywords: Bessarabia, Moldavian Democratic Republic, Declaration of Union, cultural renewal, National Theatre, Symphonic Orchestra, Popular University.

Conform DEX-ului românesc, *preludiu* înseamnă partea introductivă a unei compoziții muzicale mai ample; *fig.* ceea ce anunță, precedă sau pregătește o acțiune sau un eveniment de anvergură; acțiune pregătitoare.

Activitățile politice în vederea pregătirii evenimentului Unirii din 27 martie 1918 au fost susținute de manifestări culturale pe potrivă momentului istoric. Revirimentul cultural pe care îl trăiau românii basarabeni la începutul anului 1918 a fost comparat de către publicistul George Tofan cu o ploaie curată peste un sol cuprins de secetă. „Pe pământul uscat al Basarabiei, - constata ziaristul de la *România Nouă*, - cade de o bucată de vreme o binefăcătoare ploaie, o ploaie de acelea care au darul divin de a prefăce o pustietate tristă într-o grădină fermecătoare: e ploaia culturii naționale, pe urma căreia tot ce a fost uscat și veșted reînvie și începe o viață nouă”. Cu alte cuvinte, în iarna-primăvara anului 1918, în Basarabia se derula un proces de recuperare a identității etnice, o renaștere a conștiinței naționale a unui neam „al cărui suflet un veac întreg a trăit în întuneric și frig”¹.

Primele turnee ale Teatrului Național din Iași la Chișinău

La invitația Societății de iluminare culturală „Făclia” (președinte – învățătorul Vasile Țanțu, la moment, și liderul Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării), la 23 ianuarie 1918, la Chișinău sosește, în primul său turneu în Basarabia, trupa Teatru-

* Ion Negrei, cercetător științific, Institutul de Istorie al AȘM.

¹ *România Nouă*, nr. 60, 31 martie 1918; *Apud*: Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni. Amintiri*, p. 370.

lui Național din Iași în frunte cu directorul acestuia, scriitorul Mihail Sadoveanu².

Naționalul ieșean a debutat la Chișinău la 24 ianuarie 1918, zi mare și remarcabilă în istoria națiunii române și a ramurii moldovenești a acesteia. Ziua de debut a trupei ieșene la Chișinău a fost aleasă nu întâmplător. În această zi, românii marcau aniversarea a 59-a de la Unirea Principatelor Române. Suplimentar la acest moment aniversar, pentru ziua respectivă, deputații Sfatului Țării programase ședința legislativului basarabean, care urma să proclame independența Republicii Democratice Moldovenești. Conform celor programate, ședința Sfatului Țării s-a deschis în seara zilei de 23 ianuarie 1918, s-a desfășurat într-o atmosferă de mare însuflețire și s-a încheiat după miezul nopții, când era deja 24 ianuarie. Declarația de independență, adoptată cu unanimitate de voturi, reprezenta actul istoric oficial prin care Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) se despărțea definitiv de Rusia³, sub a cărei stăpânire se aflase mai bine de o sută de ani. Parlamentul Basarabiei astfel își motiva această decizie de importanță majoră: „Înfrățiți prin sângele vărsat sub steagurile revoluției, noi ne-am arătat dorința neclintită să trăim în unire cu republicile ce s-au înființat pe pământul fostei împărății rusești, alcătuind toți la un loc marea Republică Democratică Federativă Rusească.

Dar vremurile sunt schimbătoare și împrejurările politice de azi împiedică cu desăvârșire înfăptuirea acestei uniri. Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată și noi astfel ne-am despărțit de Rusia și republicile alcătuite în vechile ei hotare.

În astfel de împrejurări și noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voinea norodului, Republică Democratică Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotări soarta în viitor...”⁴.

Ședința Sfatului Țării din 23-24 ianuarie 1918 s-a încheiat cu aplauze frenetice, s-au scandat lozinci de încuviințare a deciziilor luate, deputații l-au purtat pe brațe pe președintele Sfatului Țării Ion Inculeț. Întreaga asistență trăia o stare de euforie generală. Prin hotărârile luate, Basarabia se rupea definitiv de fostul ei stăpân și căuta să-și croiască noi rosturi în istoria sa. „Când va răsări soarele, noi vom vedea pe străzile orașului nostru mari solemnități. Și în această zi deosebită noi ne-am proclamat independența!”⁵ – rostea solemn de la tribuna Sfatului Țării, în prima oră a zilei istorice de 24 ianuarie 1918, Pantelimon Erhan, ministrul Instrucțiunii Publice, cel care a prezentat în ședință raportul referitor la proclamarea independenței.

Într-adevăr, zorii zilei de miercuri, 24 ianuarie 1918, a găsit orașul Chișinău pregătit pentru a marca Unirea Principatelor Române, aceasta, contopindu-se organic cu Ziua Independenței Republicii Moldovenești. Clădirile din oraș erau pavozate cu drapele naționale tricolore. Fiind zi lucrătoare, autoritățile au suspendat activitățile în instituții, școli, unități de comerț etc. Festivitățile au început cu o lit-

² *Sfatul Țării*, nr.17, 23 ianuarie 1918.

³ Ion Negrei, *Proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești*, în *Cugetul*. Revistă de istorie și științe umanistice, martie 1998, p. 77-81.

⁴ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, 1993, p. 198.

⁵ *Sfatul Țării*, nr.19, 26 ianuarie 1918.

urghie solemnă la Catedrala orașului, oficiată de către arhiepiscopul Anastasie asistat de un sobor de 24 de preoți. Au fost prezenți membrii Guvernului și Parlamentului Republicii Moldovenești, ofițeri români, mulți orășeni și locuitori ai satelor din împrejurimi. La sfârșitul slujbei religioase, arhiepiscopul Anastasie (rus de origine) a rostit o cuvântare prin care a salutat statele aliate, România și armata ei, care a venit în ajutorul Basarabiei. Mai apoi, mulțimea a asistat la parada militară comună a oștilor moldovenești și celor românești, paradă a fost primită de generalul Ernest Broșteanu, comandantul Diviziei a XI-a. În timp ce trupele treceau în pas cadențat prin piața centrală a orașului, de-asupra ei planau șase avioane, acțiune ce a imprimat o nuanță spectaculoasă sărbătorii⁶.

La ora prânzului, generalul Ernest Broșteanu, cu ocazia Zilei Unirii Principatelor, a oferit o recepție, în onoarea autorităților Republicii Moldovenești și a organizațiilor obștești. Tema majoră în discursul public din acele zile era ideea unirii tuturor provinciilor românești cu Regatul României. Subiectul respectiv a fost prezent în cuvântările vorbitorilor prezenți la recepție. Dacă președintele Ion Inuleț s-a pronunțat în acest sens într-o formă mai voalată, ceilalți oratori ca Pan Halippa, Daniel Ciugureanu, Ion Pelivan, Teodor Neaga și alții au vorbit mult mai deschis, iar Pavel Gore, președintele Societății Culturale a românilor din Basarabia, și-a încheiat discursul cu exclamația „Trăiască Unirea!”⁷. În final, cei prezenți la recepție au ieșit în stradă și au încins Hora Unirii. Ziarul *România Nouă* (sub acest nume va apare în continuare, începând cu ziua de 24 ianuarie 1918, fosta gazetă „Ardealul”, redactată de Onisifor Ghibu) scria următoarele: „Lumea era în culmea fericirii; vedeau doar cum visurile înaintașilor noștri și chiar ale noastre prind trup. De acum neamul nostru și-a început și în mod concret opera lui de întregire”⁸. Directorul Naționalului ieșean Mihail Sadoveanu, participant la festivități, descria în cuvinte meșteșugite atmosfera plină de entuziasm ce domnea în acea zi la Chișinău: „La Cazino [Sala Adunării Nobilimii din Chișinău, unde s-a desfășurat recepția], se primesc felicitările. Se țin cuvântări calde. Apoi, deodată, spontan, toată lumea iese afară. Muzica intonează *Hora Unirii* și frați cu frați din Basarabia, din România și din celelalte țări ale neamului românesc se prind de mână și, în șiraguri, în mijlocul uralelor, încep dansul înfrățirii. E o însuflețire de nedescris. Nimeni nu s-a așteptat la aceasta. Hora aspirațiilor noastre seculare se întinde sub cerul senin al Chișinăului – și pretutindeni în juru-mi văd fețe strălucind de veselie și ochi plini de rouă”⁹. În continuare, în aceeași sală, s-a ținut „o șezătoare literară la care s-au citit poezii, iar horul moldovenesc a cântat cântece patriotice și naționale românești”¹⁰.

Acordul final în suită de manifestări culturale din ziua de 24 ianuarie 1918 a fost înscris de actorii Teatrului Național din Iași, sosiți la Chișinău. În seara zilei,

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ion Negrei, *Cronica zilei de 24 ianuarie 1918, la Chișinău*, în *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură, Anul IV(XV), 2009, nr. 3 (61), p. 12-26.

⁸ *România Nouă*, nr. 9, 27 ianuarie 1918; *Apud*: Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918.) Amintiri*, Editura Universitas, Chișinău, 1992, p.519-520.

⁹ *România*, Iași, nr. 330, 31 ianuarie 1918; *Apud*: Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni. Amintiri*, Editura Eminescu, București, 1990, p.161-162.

¹⁰ *Cuvânt Moldovenesc*, nr. 11 (326), 31 ianuarie 1918.

spectatorii au admirat jocul strălucit al maeștrilor scenei românești în drama *Fântâna Blanduziei* de Vasile Alecsandri.

În ziua următoare, 25 ianuarie, a avut loc o altă șezătoare literară, în cadrul căreia marele prozator Mihail Sadoveanu a citit în fața unui numeros public mai multe fragmente din creația lui Ion Creangă¹¹, iar seara s-a dat cea de-a doua reprezentare teatrală cu piesa *Răzvan și Vidra* de B. P. Hasdeu, „cunoscut scriitor moldovan basarabean”, cum era prezentat pe afișele lansate în ajun. La sfârșitul seratei, Vasile Țanțu, președintele Societății culturale *Făclia*, a citit, în fața celor prezenți – spectatori și artiști – o adresă de mulțumire pentru spectacolele prezentate, în care se exprima năzuința românilor basarabeni „de a fi și ei cândva uniți cu toți românii și de a alcătui cu toți la un loc o Românie nouă”. În amintirile sale, Pan Halippa, participant la aceste evenimente, menționează că, în semn de recunoștință, „artiștii au primit pe lângă o frumoasă cunună de lauri, lucrată în argint, și o impresionantă adresă de mulțumire”¹². Adresa a fost apoi înmănată lui Mihail Sadoveanu, directorul Naționalului de la Iași. Mesajul lui Vasile Țanțu a fost întâmpinat cu multă însuflețire de cei prezenți, fiind întrerupt în câteva rânduri cu aplauze și cu exclamații: *Trăiască România Mare!, Trăiască România Nouă!* După încheierea spectacolului și a acțiunii de recunoștință, publicul entuziasmat a cerut ca orchestra militară să interpreteze imnul *Deșteaptă-te, române!* Conformându-se solicitării, orchestra a interpretat marșul, iar asistența a ascultat melodia revoluționarilor de la 1848 în picioare. Reflectând acest eveniment memorabil, ziarul *România Nouă* scoțea în evidență pasajul din adresa citită de Vasile Țanțu, în care se afirma că românii din Basarabia își exprimă nădejdea că și provincia lor va fi „o parte întregitoare a României nouă de mâine”, și că pentru ei „astăzi, nu mai e hotar, și peste Nistru nu mai duce nici o punte, decât doar pentru a trece la cei o jumătate de milion de frați de-acolo, care s-au trezit și ei la viață națională”¹³.

Mihail Sadoveanu, adânc mișcat de primirea ce li s-a făcut artiștilor ieșeni și de cuvintele de mulțumire venite din partea publicului spectator, în calitatea sa de președinte al Societății Scriitorilor Români, adresează „neamului moldovenesc din Basarabia” un apel prin care îi îndeamnă pe frații din această parte „din țara lui Ștefan cel Mare și Sfânt” să se unească cu țara-mamă. În paginile ziarului „*România Nouă*”, marele maestru al cuvântului descrie cu multă forță de evocare durerea și suferința poporului român, provocată, de răpirea Moldovei dintre Prut și Nistru de către Imperiul Rus, la 16 mai 1812: „Acum un veac și mai bine, împrejurări vrăjmașe ne-au răzlețit, și între noi, frați buni de același sânge, s-a ridicat ca un zid de negură. Apăsați de groaza și întunericul țarist, fără libertate și fără lumină, ați trăit Dumnezeu știe cum. De la sufletul nostru la al vostru n-a putut trece nimic. Noi cei slobozi în pământul nostru românesc, priveam cu jale cum neamul nostru în Basarabia se întunecă și se stinge, fără ca să-i putem da ajutor [...] Dar a venit ziua slobozeniei. Peste apa cea blestemată a Prutului s-a durat punte. A sosit ceasul cel mare întru care atâta am nădăjduit să ne întindem mâinile și să ne îmbrățișăm. A sunat

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Viața Basarabiei*, 1942, nr. 4, p. 1-6.

¹³ *România Nouă*, nr.10, 30 ianuarie 1918.

ceasul înfrățirii, în care frate cu frate se caută. Am fost laolaltă odată țara lui Ștefan cel Mare și Sfânt, am luptat și am suferit împreună prin veacuri. A venit, fraților, vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui pentru limba noastră cea dulce. Cultura, limba și școala de-acum trebuie să ne unească pe veci, și nedespărțiți vom rămâne până la sfârșitul sfârșitului”. Mihail Sadoveanu își încheie apelul său cu nemuritoarele versuri: „Români din patru unghiuri, acum ori niciodată, /Uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri!”¹⁴.

Dintr-o scrisoare a lui Mihail Sadoveanu către Onisifor Ghibu, din 31 ianuarie 1918, aflăm că înainte de a pleca din Chișinău după primul turneu teatral, directorul Naționalului de la Iași a convenit cu Vasile Țanțu, președintele Societății de iluminare culturală „Făclia”, în privința „organizării reprezentațiilor regulate de teatru la Chișinău și în Basarabia”. Revenit la Iași, Mihail Sadoveanu începe pregătirile pentru un nou turneu în Basarabia, de astă dată cu spectacolele *Apus de soare* și *Răzvan și Vidra*. Totodată, expediază la Chișinău partiturile cu note pentru corurile din eventualele spectacolele *Cinel-Cinel* și *Baba Hârca*, pe care intenționa să le aducă la Chișinău „ca să le învețe corul de acolo, iar noi să venim numai cu actorii”¹⁵.

La mijlocul lunii februarie 1918, trupa dramatică a Teatrului Național din Iași a revenit la Chișinău. De astă dată, spectacolele au fost prezentate în sala Teatrului Societății *Făclia*, de curând deschis. La 13 februarie 1918, actorii Naționalului din Iași au evoluat în spectacolul *Răzvan și Vidra*, după piesa lui B. P. Hasdeu¹⁶, iar, a doua zi, a fost prezentată drama în patru acte *Apus de soare*, după piesa scriitorului Barbu Ștefănescu Delavrancea, având în distribuție nume sonore ale scenei românești. Rolul lui Ștefan cel Mare a fost interpretat de Constantin Notarra, una dintre personalitățile cele mai de seamă ale teatrului românesc. Pentru prima dată, strănepoților și răstrănepoților răzeșilor basarabeni le vorbea, firește de pe scenă, cel mai mare și strălucit domn al Țării Moldovei, despre care în mediul basarabean circulau doar legende istorice. În percepția multora Ștefan cel Mare era cea mai curată icoană a sufletului moldovenesc.

Presa din Basarabia și cea vechiul Regat a reflectat pe larg turneele Naționalului din Iași la Chișinău. Publicistul de la *România Nouă* George Tofan califica drept „zile istorice” acele seri de iarnă, când pe scena Teatrului din Chișinău a fost prezentată unui public numeros drama istorică *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu Delavrancea cu Constantin I. Nottara în rolul magistral al lui Ștefan cel Mare¹⁷. Spectatorii basarabeni au avut prilejul de a cunoaște mari maeștri ai artei teatrale românești, dat fiind faptul că în trupă Naționalului ieșean, în acei ani (1916-1918), se regăseau și artiști cu renume de la Teatrul Național din București, și de la cel din Craiova, refugiați din cauza războiului în vechea capitală a Moldovei. Actrițele Aglaia Pruteanu, Olimpia Bârsan, actorii State Dragomir, Victor Antonescu, Miron Popovici, Vasile Brezeanu și alți maeștri ai scenei românești au produs o impresie de neuitat asupra spectatorului basarabean¹⁸. În ciuda faptului că mulți din specta-

¹⁴ *România Nouă*, nr. 11, 1 februarie 1918; *Apud*: Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții...*, p. 523- 524.

¹⁵ Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni. Amintiri*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 162.

¹⁶ *Sfatul Țării*, nr.33, 13 februarie 1918.

¹⁷ *România Nouă*, nr. 23, 16 februarie 1918.

¹⁸ Leonid Cemortan, *Teatrul Național din Chișinău (1920-1935). Schiță istorică*, Chișinău, 2000, p. 12.

torii basarabeni încă nu erau familiarizați cu limba literară modernă în care au fost scrise dramele lui Vasile Alecsandri și Bogdan Petriceicu Hasdeu, spectacolele, dar mai ales șezătorile literar-artistice, cu participarea actorilor de la Iași și comunicarea cu Mihail Sadoveanu au lăsat urme adânci în conștiința basarabenilor, traumată de regimul țarist oprimator. Amintindu-și de acele zile, mai târziu, Pantelimon Halippa avea să scrie: „Se poate spune a fost atunci în capitala Basarabiei o sărbătoare care nu se va șterge niciodată din amintirea noastră”¹⁹.

Alături de aprecierile elogioase, în presă au fost exprimate și unele opinii mai rezervate. Autorul cronicii publicate în ziarul „Cuvânt Moldovenesc” remarca, printre altele, că „limba în care e scrisă *Fântâna Blanduziei* e prea complicată pentru spectatorul basarabean, pe când piesa *Răzvan și Vidra* a fost mai accesibilă”²⁰. Unele probleme de comunicare între actori și spectatori au fost semnalate de scriitorul Dumitru Iov, care semnală în 1919 că, piesele „*Fântâna Blanduziei*”, „*Apus de soare*” (cu Nottara) și „*Răzvan și Vidra*”, jucate anul trecut „au lăsat rece pe basarabenii străini de anumite cunoștințe istorice”²¹.

Spre sfârșitul lunii martie 1918, o trupă din cadrul trupelor naționale de la Iași întreprinde un nou turneu prin Basarabia. La 20 martie ea prezintă la Chișinău comedia muzicală *Baba Hârca* de Matei Millo și comedia într-un act *Doi surzi*, iar la 21 martie *Cinel-Cinel* și *Florin și Florica* de Vasile Alecsandri. De aici trupa își continuă turneul basarabean la Orhei, Soroca și Bălți²².

Situația teatrală la Chișinău și în Basarabia era contradictorie. Dacă pentru un segment important de spectatori exista problema comunicării și se atesta un deficit de cunoaștere a istoriei, literaturii și culturii românești, apoi elitele din Basarabia nu găseau mare satisfacție în repertoriul alcătuit din „piese ușurele sau învechite”²³, cum le califica un cronicar teatral. Condamnând o astfel de manieră de tratare a publicului spectator, renumitul actor român Ion Manolescu menționa: „Este o greșală să ne închipuim că cei din Basarabia, Bucovina sau Ardeal n-au habar de teatru și trebuie să începem cu vodevilurile lui Alecsandri, care au fost bune, însă la epoca lor”²⁴. Într-adevăr, publicul spectator din Basarabia avusese prilejul, încă prin anii 1908-1910, dar și mult mai devreme, să privească spectacole după piesele lui Vasile Alecsandri atât în interpretarea trupei de artiști amatori conduse de Gheorghe Madan, actor la Teatrul Național din București, cât și de trupele de artiști români sosiți anterior în Basarabia, care la fel aveau în repertoriul lor aceste piese²⁵. O abordare superficială a politicii repertoriale îi făcea pe unii basarabeni (și nu numai pe ei) să creadă că România „n-are nici repertoriu teatral, nici

¹⁹ *Viața Basarabiei*, 1942, nr. 4, p. 1-6.

²⁰ *Cuvânt Moldovenesc*, 31 ianuarie 1918; *Apud*: Leonid Cemortan, *Teatrul Național din Chișinău (1920-1935). Schiță istorică*, Chișinău, 2000, p. 275.

²¹ *Rampa*, 19 iulie 1919; *Apud*: Leonid Cemortan, *Teatrul Național din Chișinău (1920-1935). Schiță istorică*, Chișinău, 2000, p. 275.

²² *România Nouă*, 29 martie 1918.

²³ *Sfatul Țării*, 19 octombrie 1919.

²⁴ *Rampa*, 27 ianuarie 1919; *Apud*: Leonid Cemortan, *Teatrul Național din Chișinău (1920-1935). Schiță istorică*, Chișinău, 2000, p. 275.

²⁵ Teodor Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, București, 1975, p. 842; Aurelian Dănilă, *Opera din*

artiști²⁶ de valoare, lucru care nu corespundea realității. Problemele de ordin material (financiar), care, fără îndoială, erau prezente la moment nu puteau fi un impediment în selectarea și trimiterea în Basarabia a unei trupe alcătuite din cei mai buni artiști, „cu piese alese din repertoriul românesc clasic și modern”. În corespondența publicată în ziarul *Sfatul Țării*, din care am citat, se sublinia că, „gustul de teatru este deosebit de dezvoltat în Basarabia și succesul moral va fi fără îndoială cel așteptat”²⁷.

Înființarea și activitatea Universității Populare din Chișinău

În toamna anului 1917, grație mișcării de renaștere națională, în Basarabia – provincia care până nu demult era împânzită doar de instituții și așezăminte de cultură rusească – s-au deschis peste 800 de scoli primare românești. 100 000 de abecedare românești, tipărite la Chișinău, au fost răspândite prin satele din întreaga Basarabia. Limba română răsuna și în școlile secundare de la orașe, în oficiile instituțiilor naționalizate, precum și în unitățile militare moldovenești în curs de formare. Basarabia trăia momente nemaîntâlnite în istoria sa din ultimii o sută de ani.

Incredibil, dar, în toamna anului 1917, un grup de intelectuali basarabeni - Pan Halippa, Ștefan Ciobanu, Ion Pelivan, Pantelimon Erhan, Tudor Porucic, Elena Alistar, Nicolae Alexandri etc. – adunați în jurul ziarului „Cuvânt Moldovenesc”, sunt animați de ideea deschiderii la Chișinău a unei instituții de învățământ superior. Ideea avea șanse reale de izbândă datorită prezenței la Chișinău a unor cărturari de vază din celelalte provincii românești: din Ardeal – Onisifor Ghibu, Romulus Ciofleac, din Bucovina – Gheorghe Tofan, Ion Nistor etc., din Vechiul Regat – frații Petre și Vasile Haneș, Gheorghe Murgoci, Dumitru Munteanu-Râmnic²⁸ și alții.

Redacția ziarului „Cuvânt Moldovenesc”, care devenise tribuna principală de afirmare a interesului național a populației băștinașe dintre Prut și Nistru, a fost „sălașul celor dintâi ședințe”²⁹, la care s-a discutat necesitatea înființării Universității Populare. Ideea întemeierii la Chișinău a unei instituții culturale și de cultivare a sentimentului național a fost susținută și de „România Nouă”, publicație ce apărea în capitala Basarabiei sub îndrumarea cărturarului ardelean Onisifor Ghibu.

Necesitatea iluminării culturale a populației moldovenești prin răspândirea cunoștințelor din diverse domenii ale științei și culturii, îndeosebi din cel al istoriei și culturii naționale, se făcea resimțită tot mai acut. De remarcat că la Chișinău activa o universitate populară rusească.

Discuții sporadice în vederea deschiderii la Chișinău a unei universități populare sunt înregistrate încă din luna noiembrie 1917, în cadrul Biroului de organizare a Sfatului Țării. Inițierea discuțiilor se datorează președintele Biroului, Vasile Țanțu, care, în perioada martie-octombrie 1917, când s-a aflat în fruntea Comite-

Chișinău. Privire retrospectivă, Chișinău, 2005, p. 10.

²⁶ *Sfatul Țării*, 19 octombrie 1919.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Negrescu I., *Universitatea Populară din Chișinău: 1918-1922*, Chișinău, 1922, p. 14-16.

²⁹ *Ibidem*, p. 16.

tului Executiv al Sovietului soldaților și ofițerilor moldoveni basarabeni de pe Frontul Român, acumulasă o anumită experiență în domeniul organizării acțiunilor de iluminare culturală printre ostașii moldoveni. La 18 noiembrie 1917, ziarul *Свободная Бессарабия* (*Basarabia Liberă*) anunța că, „Biroul de organizare a Sfatului Țării va deschide în timpul apropiat Universitatea populară moldovenească”³⁰. Însă, în perioada imediat următoare, evenimentele politice au captat toate energiile intelectuale, amânând realizarea ideii respective într-o situație mai favorabilă. La începutul anului 1918, în condițiile în care Republica Moldovenească își proclamase independența, Societatea de iluminare culturală *Făclia*, recent constituită și condusă, ca și Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie - 21 noiembrie 1917), de același militant național Vasile Țanțu, devenise cea mai potrivită instituție în stare să materializeze ideea deschiderii unei universități populare la Chișinău. Sub auspiciile acestei Societăți se desfășoară munca pregătitoare în vederea deschiderii Universității Populare. În ședința Consiliului permanent a Societății *Făclia* din 10 februarie 1918 a fost adoptată hotărârea despre inaugurarea acestei instituții culturale. La 13 februarie 1918, ziarul *România Nouă* s-a grăbit să titreze cu anticipație: „Societatea *Făclia* a deschis școala moldovenească nr.1 și Universitatea Populară”³¹. De fapt, universitatea a fost inaugurată câteva zile mai târziu. La puțin timp, ziarul *România nouă* anunța cititori că, „din pornirea spre cultura tot mai înaltă a cărturarilor moldoveni”³², ia naștere, la Chișinău, o universitate populară. Noua instituție apărea sub auspiciile Societății culturale „Făclia”, având sprijinul Ministerului Instrucțiunii, Comisiei Școlare a Zemstvei guberniale, Ligii culturale a femeilor, Societății culturale a românilor basarabeni, Cercului „Cuvânt Moldovenesc”, redacției ziarului „România Nouă” și Cercului studentesc. Scopul Universității era de a răspândi cultura și științele în popor, de a lucra pentru deșteptarea și educarea conștiinței naționale, de a contribui prin toate mijloacele la răspândirea limbii și literaturii române în popor și în păturile culte.

Deschiderea festivă a Universității Populare din Chișinău, eveniment calificat de opinia publică drept „sărbătoarea culturii românești din Basarabia”, a avut loc duminică, 18 februarie 1918, în Sala mare a Casei Eparhiale. Această instituție, după cum constata *România Nouă*, își propunea să valorifice domeniul cultural, ignorat cu premeditate de autoritățile țariste, dar care are menirea de a deveni cel mai prodigios pentru un popor. Pan Halippa, vorbind „în numele inițiatorilor Universității”, a remarcat, între altele: „Am trăit un an întreg de răcăciri, fiindcă valul vremii ne-a aruncat și pe noi în zbciumul luptelor politice. În timpul acesta munca cea mai rodnică pentru un popor, cea culturală, întârzie...”³³.

Iustin Frățiman, alt mare cărturar și savant al Basarabiei, a vorbit despre importanța științei în dezvoltarea culturală a fiecărui popor. Reproducând spusele unei personalități din Roma antică, eruditul profesor, membru al Comisiei școlare de pe lângă Ministerul Învățământului al Republicii Moldovenești, releva următoarea

³⁰ *Свободная Бессарабия* (*Basarabia Liberă*), nr. 168, 18 noiembrie 1917.

³¹ *România Nouă*, nr. 20, 13 februarie 1918.

³² *România Nouă*, nr. 23, 16 februarie 1918.

³³ *România Nouă*, nr. 26, 20 februarie 1918.

rele: „Știința e smulsă din cer, declara Cicero, și ea singură e în stare să ridice pe om tot la cer. Ea coboară în sufletul omului un strop de Dumnezeire”. În continuare, Iustin Frățiman menționa niște fapte triste întâmplare în perioada anarhiei bolșevice, când începuturile modeste pe tărâmul culturalizării românilor basarabeni au fost zădărnicate „prin tulburări”, orientate spre distrugerea în mod barbar a valorilor culturale. În acest sens amintește de arderea cărților de știință pe care marele mecena al poporului român Vasile Stroescu le-a dăruit unei biblioteci: cu ele „s-a făcut foc trei zile de-a rândul!”³⁴.

În cadrul ceremoniei de inaugurare a Universității Populare, la tribună au urmat personalități cunoscute ale vieții culturale din Basarabia: Vladimir Herța, Elena Alistar, Nicolae Popovschi, Andrei Scobioală și alții. Vasile Țanțu a vorbit despre „partea de muncă” ce a depus-o Societatea *Făclia* pentru înființarea Universității Populare, a punctat importanța noii instituții prin prisma noilor posibilități ce le deschidea în vederea realizării programului cultural al Societății pe care o conducea: „Noul așezământ va fi pentru Societatea *Făclia* soarele care-i va deschide orizonturi mai largi, îi va arăta mijloacele de luptă culturală, ca să ajungem în cultură pe frații noștri de peste Prut”³⁵. Președintele *Făcliei* constata marea discrepantă în perceperea culturii de către românii de pe cele două maluri ale Prutului, aflați acum în cele mai strânse relații de colaborare. „Ne cuprinde jalea când vedem ce progrese au făcut frații de peste Prut, de 50 de ani încoace, ce oameni mari au dat ei culturii omenești, în vreme ce noi am băjbăit în întuneric. Nu trebuie însă să deznădăduim. Prin munca și credința noastră tare ne vom putea pune în rândul fraților noștri, pentru ca printr-o muncă împreună să dăm și noi lumii floarea gândirii și simțirii românești. O garanție a acestei credințe avem de-acum în Universitatea Populară”³⁶.

Astfel, Basarabia, la 18 februarie 1918, își completa opera de zidire națională cu o instituție de înaltă cultură – Universitatea Populară din Chișinău. În aprecierea contemporanilor, instituția era calificată drept “cea dintâi organizație culturală și națională din Basarabia, înfiripată din inițiativă particulară, pe ruinele zăgazurilor prăbușite ale țarismului”³⁷.

La acea oră, în plin război mondial, în întreg spațiul românesc nu funcționa nicio instituție de învățământ superior. Universitatea din Iași era închisă: o parte din tinerimea studioasă era mobilizată pe front, localurile instituției erau rechiziționate pentru necesități militare. Aflată sub regim de ocupație, și Universitatea din București își închisese ușile. La Cluj funcționa o universitate ungurească, iar la Cernăuți – una germană. Astfel, Universitatea Populară din Chișinău, la acel moment, era unica instituție chemată să satisfacă unele interese general românești³⁸.

În conferința de inaugurare “Însemnătatea culturii naționale” profesorul Onisifor Ghibu, conștient de importanța evenimentului ce se producea ținea să

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Negrescu I., *Universitatea Populară din Chișinău: 1918-1922*, Chișinău, 1922, p. 10.

³⁸ În 1927, Onisifor Ghibu edita o lucrare intitulată sugestiv: „*A cincea Universitate a României: Universitatea populară din Chișinău*”³⁸, în care plasa instituția de cultură și știință din inima Basarabiei în șirul celorlalte universități din Țară – București, Iași, Cluj și Cernăuți.

menționeze: „Poate că acest așezământ, care se deschide într-o vreme, când în nicio altă țară locuită de neamul nostru, nu mai funcționează o astfel de universitate, își va avea urmările sale bune nu numai pentru literatura română ... dar pentru întreg neamul românesc. Și poate că odată se va pomeni cu evlavie ziua de 18 februarie 1918, în care la Chișinău s-a pierdut pentru totdeauna, români de pretutindeni, care au fost aruncați de o soartă vitregă, departe de țara lor, au pus umăr la umăr pentru ridicarea fraților lor oropsiți și pentru ducerea cu un pas mai departe a culturii românești – singura mântuitoare pentru toți românii”³⁹.

Universitatea Populară din Chișinău nu era concepută ca un așezământ de învățământ superior în formula clasică: cu facultăți și catedre, cu profesori și studenți, cu ore teoretice și sesiuni de evaluare, și în fine, cu obținerea, la încheierea procesului de studii, a diplomei de licență. Instituția de la Chișinău avea cu totul altă structură și altă menire. Scopurile Universității Populare erau de răspândire a cunoștințelor în rândurile populației adulte basarabene, de culturalizare a maselor, care în timpul perioadei de dominație țaristă a fost, precum se știe, văduvită de limba, literatura, istoria și cultura națională⁴⁰.

Principala formă de activitate a Universității a fost ținerea de cursuri pentru doritorii de a se cultiva. La începutul fiecărui an de studii se elabora planul de învățământ și se întocmea tematica cursurilor ce urmau a fi predate⁴¹. Subiectele propuse erau din diferite domenii: istorie, limbă, literatură, economie, teologie, drept, medicină, științe ale naturii etc. Pentru o mai bună comoditate, ascultătorii erau împărțiți în grupe, în cadrul a trei secții: 1) *literară*, menirea căreia era popularizarea culturii naționale, istoriei, limbii și literaturii române; 2) *juridică*, care-și propunea drept scop popularizarea legislației românești; 3) *științe și medicină*, chemată să răspândească cunoștințele despre natură și ocrotirea sănătății⁴².

Inițial, cursurile se țineau în Sala mare a Upravei Guberniale, mai târziu, ele s-au ținut zilnic, din toamnă până la început de vară, între orele 6 și 8 seara, în renumita Sală Eparhială din Chișinău, unde Universitatea își avea sediul.

În fața ascultătorilor se prezentau cunoscuți oameni de știință și cultură atât din spațiul basarabean, cât și din cele mai importante centre științifice și culturale din România: Ștefan Ciobanu, Sergiu Cujbă, Vasile Harea, Iustin Frățiman, Leon Boga, Ion Nistor, Titus Hotnog, Romulus Cioflec, Nuși Tului, Constantin Simionescu, Scarlat Panaitescu, membru al Academiei Române etc.⁴³. Se țineau conferințe la disciplinele: Istoria românilor, Istoria teatrului, Dreptul civil și Procedura civilă, Dreptul internațional, Organizarea administrativă a Basarabiei, Literatura română, Psihologie, Pedagogie, Medicina, Anatomia etc.

Profesorul istoric bucovinean Ion Nistor a ținut în față cursanților o serie de prelegeri despre istoria, literatura, etnografia, geografia Basarabiei și a tuturor românilor în general. Ulterior, textele acestor lecții au stat la baza sintezei *Istoria Ba-*

³⁹ Onisisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții*. Chișinău, 1990.

⁴⁰ Popovschi V., *Universitatea Populară din Chișinău (1918–1940)* în: *Destin românesc*, 1994, nr. 3, p. 54.

⁴¹ Planul de activitate al Universității pe anul 1920, vezi: Popovschi V., *op. cit.*, p. 54–55.

⁴² Negrescu I., *op. cit.*, p. 32–34.

⁴³ Popovschi V., *op. cit.*, p. 54.

sarabiei, lucrare tipărită în 1923 și care rămâne până în prezent o carte de referință despre istoria teritoriului dintre Prut și Nistru⁴⁴.

Frecvent a apărut în fața ascultătorilor cărturarul ardelean Onisifor Ghibu, tratând diverse probleme de istorie, literatură și cultură. În cadrul ședinței de inaugurare a Universității Populare, el a ținut o conferință despre însemnătatea culturii naționale⁴⁵.

Cursurile organizate de Universitatea Populară din Chișinău aveau o mare priză în rândurile populației basarabene. În primul an de activitate (1918–1919) numărul ascultătorilor a fost atât de mare, încât, imediat după deschidere, s-a simțit necesitatea de a închiria noi spații. Profesorul universitar și istoricul I. Nistor face o constatare interesantă de la cursurile pe care le ținea în fața învățătorilor: „Lecțiile de istorie le făceam pentru sutele de auditori pe care nu-i mai încăpea Sala Eparhială. Dăscălimea basarabeana urmărea cu deosebit interes faptele războinice ale trecutului, care până atunci fusese cu intenție ascunse de stăpânirea străină”⁴⁶.

Impactul benefic al cursurilor asupra ascultătorilor basarabeni era menționat și de ziarul ieșean „Evenimentul”. „Cursurile erau atât de bine frecventate... încât Universitatea, care anunțase închiderea primului an de învățământ la 31 mai, a trebuit s-o amâne pentru 30 iunie, apoi pentru 30 iulie și mare e mirarea dacă nu va fi nevoită să treacă și peste cea din urmă dată”⁴⁷. La fel, revista „Răsăritul” menționa că „prin seriozitatea cursurilor și competența celor ce le înfăptuiau..., Universitatea Populară chiar din primele zile a început să atragă un mare număr de ascultători”⁴⁸.

Organizarea cursurilor pentru populație nu era unica formă de activitate a Universității Populare din Chișinău. În fiecare duminică și în zile de sărbătoare, la sediul ei, erau organizate matinee și șezători, interesul pentru care era la fel de mare ca și pentru prelegerile ținute de profesori. Ziarul ieșean citat mai sus, menționa că la „șezătorile literare și artistice ... sala devenea, pur și simplu, neîncăpătoare. Oamenii veneau în număr mare la aceste întruniri de suflet... ca în fața unui altar de comemorare și proslăvire a celor mai de frunte fapte și a celor mai luminate figuri din istoria neamului”⁴⁹. De regulă, matineele și șezătorile erau tematice și erau consacrate unor evenimente și personalități de seamă ale culturii românești. La matineul din 22 iulie 1918, și-au citit versurile Ion Buzdugan, Pan Halippa, Sergiu Cujbă⁵⁰. De o audiență deosebită s-a bucurat ședința dedicată marelui compozitor Ciprian Porumbescu, organizată în primăvara anului 1919.

Profesorii, oamenii de cultură și știință invitați la matineele duminicale țineau conferințe interesante și de actualitate: *Însemnătatea culturii naționale* (O.

⁴⁴ Nistor Ion, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 4–6.

⁴⁵ Ghibu Onisifor, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917–1918). Amintiri*. Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. 529–533. Despre contribuția lui Onisifor Ghibu la înființarea acestui așezământ de cultură vezi și: Popovschi V., *Onisifor Ghibu și Universitatea Populară din Chișinău*, în „Cugetul”. Revistă de istorie și cultură, 2002, nr. 1, p. 44–46.

⁴⁶ Muzeul Republican al Învățământului Public.

⁴⁷ „Evenimentul”, (Iași), 1918, 7 august.

⁴⁸ „Răsăritul”, (Chișinău), 1918, nr. 1, p. 17.

⁴⁹ „Evenimentul”, (Iași), 1918, 7 august.

⁵⁰ *Sfatul Țării*, 26 iulie (8 august) 1918.

Ghibu), *Din trecutul Basarabiei, Doi cântăreți ai primăverii: V. Alecsandri și G. Coșbuc, Poetul martir Alexei Mateevici* (P. Haneș), *Un poet necunoscut basarabean – Matei Donici* (Șt. Ciobanu), *Serbarea autonomiei Basarabiei* (Pan Halippa), *Ideologia tolstoismului* (N. Alexandri). Tematica matineelor a cuprins și alte subiecte: *Dunărea și importanța ei* (M. David), *Fapte mari din trecutul nostru* (I. Laborschi), *România pitorească* (Gh. Murgoci), *Credința în supranatură* (N. Leon), *Tudor Vladimirescu* (L. Boga), *Originea lumilor* (C. Popovici)⁵¹.

Pe lângă Universitate funcționa o bibliotecă, ce număra câteva mii de volume dintre cele mai prețioase, inclusiv manuale. Către 1921, fondul de carte al bibliotecii număra 14 470 de volume, dintre care 10 870 erau în limba română, 3 000 – în limba rusă, 300 – în franceză și 300 – în germană⁵². La completarea fondurilor bibliotecii au acordat un mare sprijin centrele științifice și culturale din România, în special Universitatea din Iași și Academia Română.

De asemenea, pe lângă Universitatea Populară din Chișinău activa un cor, condus, o anumită perioadă de timp, de cunoscutul compozitor și om de cultură Alexandru Cristea. Instituția a editat un buletin – „Anuarul Universității Populare din Chișinău”, responsabil de ediție fiind profesorul Ion Negrescu, care a întocmit și o lucrare despre activitatea Universității.

Rector al Universității Populare din Chișinău în întreaga perioadă de activitate (1918-1940) a fost Pantelimon Halippa, mare cărturar basarabean, animator al vieții culturale în spațiul dintre Prut și Nistru, la momemtul deschiderii instituției deținea și funcția de vicepreședinte al Sfatului Țării.

Afirmându-se chiar din momentul deschiderii sale ca un important și adevărat centru de propagandă culturală, Universitatea Populară din Chișinău pe parcursul celor 22 de ani de activitate – perioadă cât Basarabia s-a aflat în componența României – a contribuit enorm la ridicarea nivelului de cultură, la cultivarea dragostei față de țară și de neam, la răspândirea cunoștințelor în rândurile populației dintre Prut și Nistru.

Turneul Orchestrei simfonice de la Iași. George Enescu la Chișinău

Competența și gustul rafinat al basarabenilor în materie de cultură muzicală a fost demonstrat cu ocazia turneului la Chișinău a Orchestrei simfonice de la Iași, în frunte cu maestrul George Enescu. Invitat în capitala Basarabiei de transilvăneanul Onisifor Ghibu, moldoveanul George Enescu avea misiunea ca prin concertele susținute să demonstreze basarabenilor, „atât moldovenilor, cât și rușilor, că avem și noi (românii – n.n.) artă și mari artiști”⁵³. Astfel, la sfârșitul lunii martie 1918, la Chișinău, care avea faima de oraș muzical (aici activa o secție a Societății Imperiale ruse de muzică, o Școală de muzică și alte două clase muzicale), sosește în primul său turneu artistic în această parte a spațiului românesc marele violonist, compozitor și dirijor român George Enescu. A venit la Chișinău cu o pleiadă întreagă de

⁵¹ Agrigoroaiei Ion, *Palade Gheorghe, Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940)*, Chișinău, 1993, p. 93-94.

⁵² Negrescu I., *op. cit.*, p. 31.

⁵³ Aurelian Dănilă, *Opera din Chișinău. Privire retrospectivă*, Chișinău, 2005, p. 14.

muzicieni (cu întreaga orchestră) „ca să se vază-n Basarabia că la noi sunt multe elemente, și bune, nu numai câte unul ici-colea”⁵⁴.

Gazeta *România Nouă* făcea următoare prezentare maestrului George Enescu: „neîntrecutul artist, care va da zilele acestea trei mari concerte la Chișinău, este una din cele mai frumoase glorii pe care le-a dat până acum poporul român, ... este un nume atât de cunoscut și de iubit dincolo de Prut, dar cu totul necunoscut în Basarabia”⁵⁵. Vinovat de o atare stare de lucruri se face regimul de oprimare țaristă. „Prutul a fost, vreme de o sută de ani, un zăgaz atât de puternic, încât a împiedicat aproape cu totul legăturile sufletești dintre frații de aceeași limbă. Moldovenii din Basarabia nu știau nimic din tot ce se petrecea la românii din celelalte părți; ei nu cunoșteau pe oamenii mari ai neamului, ba nici chiar pe aceia care au ieșit din mijlocul lor, ca de pildă pe A. Donici, Al. Russo, B. P. Hasdeu ș. a.”⁵⁶.

În Sala Mare a Adunării Nobilimii din Chișinău orchestra simfonică sub bagheta maestrului George Enescu susține trei splendide concerte. La 24 martie 1918, George Enescu a dirijat Orchestra simfonică din Iași, avându-l ca solist la pian pe Nicu Caravia. S-a cântat *Uvertura Oberon* de Weber, *Concertul nr.1 pentru pian și orchestră* de Ceaikovski, *Simfonia nr. 7 de Beethoven* și o piesă de Saint-Saens. Al doilea concert de muzică simfonică, tot cu maestrul Enescu la pupitrul dirijoral, a avut loc duminică, 25 martie 1918, soliști fiind Flor Breviman și Socrate Barozzi. S-a interpretat *Carnavalul de Paris* de Svendsen, *Concertul în la-minor*, pentru violoncel și orchestră de Klughardt, *Dansul macabru* de Saint-Saens și *Simfonia nr.5 de Beethoven*. Publicul a rămas copleșit de prestația orchestrei și măiestria dirijorului. Cel de al treilea spectacol, concertul *solo* al maestrului în cadrul acestui turneu, a fost susținut la 28 martie 1918, a doua zi după înfăptuirea mărețului act al Unirii Basarabiei cu România. Sub acompaniamentul Orchestrei simfonice dirijate de Jean Bobescu, maestrul George Enescu a interpretat la violină piese din creația marilor compozitori ai muzicii universale. S-a cântat Concertele de Ceaikovski și Saint-Saens, *Simfonia spaniolă* de Lalo. Cronicarul de la ziarul *România Nouă* relata entuziasmat că publicul „a rămas cu desăvârșire vrăjit”. La sfârșitul concertului sala cuprinsă de „o însuflețire fără margini” a izbucnit în aplauze și ovații îndelungate, l-a rechemat la rampă mereu și a făcut să cadă pe scenă, la picioarele maestrului „cuceritor de suflete”, o ploaie de flori⁵⁷.

Într-un interviu acordat corespondentului ziarului *România Nouă*, maestrul Enescu mărturisea că a găsit la Chișinău „un public amator și doritor de lucruri frumoase, că din atitudinea ce-a observat-o, se desface o notă de cultură serioasă”⁵⁸.

Maestrul a rămas plăcut impresionat de „participarea largă a rușilor la aceste concerte”⁵⁹. Solicitat să se pronunțe asupra muzicii rusești, maestrul a menționat că „școala muzicală rusească e bună, mai bună decât a englezilor și poate fi pusă îndată

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *România Nouă*, 23 martie 1918.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *România Nouă*, nr.59, 30 martie 1918.

⁵⁸ Ion Mateiu, *Renașterea Basarabiei. Pagini din lupta pentru unitatea națională*, București, 1921, p. 103.

⁵⁹ Ion Mateiu, *Op. cit.*, p. 104.

după cea franceză și germană. În tot cazul e mult mai interesantă decât a italienilor⁶⁰. Atingerea avută cu publicul artistic/muzical rusesc de la Chișinău i-a oferit maestrului prilej să evoce concertele date la Petrograd și Moscova în anul 1909. În acel turneu, primul de altfel în Rusia, pe Enescu l-a atins în mod straniu atitudinea neașteptată a publicului rusesc față de rapsodiile românești. „Aceste rapsodii – necunoscute rușilor – li se păreau ceva nerespectuos în programul clasic ilustrat de celebrități muzicale, pe când aceleași rapsodii au impresionat la Paris și Berlin”⁶¹.

Maestrul Enescu aprecia Basarabia ca „un giuvaer în toate privințele”, considera de datoria sa și îi îndemna pe contemporanii săi „să ajute prin toate mijloacele trezirea poporului la viața culturală și artistică, făcându-le fraților noștri moldoveni tot binele de care au fost privați atâta vreme”⁶². Noblețea maestrului Enescu într-adevăr s-a dovedit a fi fără margini. Mijloacele colectate la concertele susținute la Chișinău au fost donate refugiaților ardeleni aflați în Basarabia, copiilor orfani ai soldaților moldoveni căzuți în război și Societății de iluminare culturală „Făclia” din Chișinău.

Aflarea la Chișinău timp de aproape o săptămână, i-a oferit maestrului prilej să cunoască în de aproape realitățile artistice și muzicale ale orașului. În acest sens, Enescu a schițat un proiect de construcție culturală pentru Basarabia. Considera absolut necesară întemeierea unui conservator național la Chișinău, care, în opinia sa, ar avea o „mare însemnătate artistică și națională”. Potențialul muzical local permitea realizarea acestui proiect. „Școala muzicală de aici se poate dezvolta la un conservator serios de muzică”, puncta maestrul. La Chișinău, maestrul găsea suficiente elemente muzicale pentru înființarea unei orchestre simfonice. Proiectul enescian de construcție culturală mai prevedea înființarea la Chișinău a unei universități și a unui muzeu de artă românească⁶³.

Revenit la Iași, maestrul Enescu a împărtășit ziarului „Teatrul de mâine” impresiile sale despre turneul de la Chișinău, precum și planul de construcție culturală pentru Basarabia. „Eu aș dori, menționa maestrul, să creez acolo (la Chișinău – n.n.) nu numai o Societate muzicală, ci un Conservator și o Operă stabilă, cu o orchestră bine organizată, dar aceasta necesită fonduri mari. Trebuie, însă, realizat cât de curând așa ceva, căci, pe lângă unirea formală ce s-a făcut (este vorba de Unirea Basarabiei cu România, votată de Sfatul Țării din 27 martie 1918 – n. n.), mai trebuie și o unire sufletească, pentru a arăta fraților basarabeni că aici, la noi, există o cultură bine determinată”⁶⁴. Cuprins în polemica ce se întreținea la acel moment la Iași și în alte centre culturale românești despre nivelul cultural al basarabenilor, Enescu găsea de cuviință să menționeze următoarele: „Publicul basarabeian a știut să aprecieze adevărata valoare a concertelor simfonice. Lumea de acolo este în mare parte cultă. De aceea este foarte răsfățată, iar noi i-am trimis lăutari, dansatori și artiști de

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Ion Mateiu, *Op. cit.*, p. 105.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Ion Mateiu, *Op. cit.*, p. 104-105.

⁶⁴ *Teatrul de mâine*, 18 aprilie 1918; *Apud: Aurelian Dănilă, Opera din Chișinău. Privire retrospectivă*, Chișinău, 2005, p. 16.

operetă cu „Baba Hârca”, ceea ce i-a făcut pe frații noștri basarabeni să creadă că suntem mai înapoiați decât dâșii. Concertele noastre, deci, au făcut un mare contrast și au fost îndeajuns de bine apreciate”⁶⁵.

La rândul lor, basarabeni au pus o notă înaltă prezenței enesciene la Chișinău. „Venirea lui Enescu în Basarabia, scria corespondentul de la „România Nouă”, are o importanță culturală epocală, mărită prin împrejurările în care s-a petrecut. Prin genialitatea artei sale fără termeni de comparație, pe care ca s-o zugrăvească limba e prea săracă, cuvintele prea banale și tocite și pana omului de rând prea neputincioasă, el a făcut pentru trezirea și întărirea neamului nostru mai mult decât s-ar fi putut face în ani de propagandă stăruitoare”⁶⁶.

Concluzii

Procesul de emancipare politică, parcurs de românii basarabeni în anii 1917-1918 pe fundalul evoluțiilor democratice din Rusia de după revoluția din februarie 1917, a fost susținut de o amplă mișcare de renaștere națională și de recuperare a identității etnice. Revirimentul cultural din spațiul basarabean s-a amplificat în condițiile în care Basarabia (Republica Democratică Moldovenească) la 24 ianuarie 1918 și-a proclamat independența politică prin votarea în acest sens a unei declarații de către Sfatul Țării, eveniment ce a deschis noi perspective de manifestare națională și culturală. În noul context politic, organizațiile culturale naționale, modeste de altfel, existente în spațiul dintre Prut și Nistru au fost susținute de instituțiile de cultură din România. Activitatea Universității Populare din Chișinău, spectacolele prezentate la Chișinău de Teatrul Național din Iași, în lunile ianuarie – februarie 1918, și concertele susținute în fața publicului basarabean de către Orchestra simfonică de la Iași, de sub bagheta maestrului George Enescu, în martie 1918, în zilele când Sfatul Țării a votat declarația de unire a Basarabiei cu România, au constituit un prim prilej de cunoaștere de către publicul basarabean a valorilor culturale autentice românești, de care acesta a fost înstrăinat pe parcursul secolului de stăpânire țaristă.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *România Nouă*, 30 martie 1918.

Ion Constantin *

DIPLOMAȚIA ROMÂNĂ ÎN LUPTA PENTRU RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII BASARABIEI CU PATRIA-MAMĂ

The creation of the unitary nation state in 1918, by the union of Bessarabia, Bukovina and Transylvania with Romania, widened the perspectives for our country to engage in the international life as an independent and sovereign state. After a long and complicated procrastination, Bessarabia's union with the Mother Country Romania was recognized *de jure* through the Treaty signed in Paris, on October 28, 1920, by Great Britain, France, Italy, and Japan, on one side, and Romania, on the other. Recognizing Romania's sovereignty over Bessarabia, the parties of the Treatise assumed the obligation to "assist Romania" in case Russians would attempt to reannex Bessarabia. Although the Treaty does not bear the signature of the USA, this country accepted *de facto* and *de jure* the historic right of Romania upon Bessarabia, on July 1, 1933. Moscow stubbornly refused to accept the union, although the right of the Romanian people upon Bessarabian territory and the integrity of the frontiers was implicitly acknowledged by the Soviet Union through the recurrent juridical and diplomatic acts.

Keywords: Bessarabia, Romania, Soviet Union, The Peace Conference in Paris, the matter of Bessarabia, the Romanian delegation, the Treaty of peace.

Conferința de Pace de la Paris a recunoscut, în virtutea principiului naționalităților și a dreptului popoarelor la autodeterminare, actele unioniste românești desfășurate pe parcursul anului 1918. Comunitatea internațională a recunoscut drepturile imprescriptibile ale statului român asupra Bucovinei, Dobrogei întregi și Transilvaniei prin tratatele semnate cu Austria (Saint Germain en Laye, 10 septembrie 1920), cu Bulgaria (Neuilly sur Seine, 29 noiembrie 1919) și cu Ungaria (Trianon, 4 iunie 1920), iar prin tratatul de la Sèvres, din 10 august 1920, a fost fixată granița în Banat.

În afara acestui sistem rămânea tocmai provincia românească ce se întorsese cea dintâi „acasă”: Basarabia. Recunoașterea internațională a actului unirii de la 27 martie 1918 a fost urmarea unui proces laborios și de lungă durată, o adevărată „bătălie diplomatică” (după cum se afirmă de multe ori în istoriografia românească), fiind consacrată în drept de abia la ultima etapă a conferinței de pace.

România, care suferise în Primul Război Mondial mari pierderi materiale și umane, a fost reprezentată la conferință de o delegație oficială în frunte cu Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri. Din delegație mai făceau parte Victor Antonescu, ministrul României la Paris, Nicolae Mișu, ministrul României la Londra, generalul Constantin Coandă, Alexandru Vaida-Voevod, delegat al Consiliului Dirigent din Transilvania, Constantin Diamandi. Delegația oficială era asis-

* **Ion Constantin**, doctor în istorie, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Academia Română.

tată de o comisie de experți. Ulterior, componența nominală a delegației oficiale a suferit modificări, în activitatea ei fiind antrenați, direct sau indirect, și alți oficiali, precum și specialiști (experți) în diferite domenii, inclusiv Nicolae Titulescu, dr. Ioan Cantacuzino etc.¹. Delegația oficială română i-a inclus și pe basarabenii Ioan Pelivan, Ion Codreanu, Sergiu Victor Cujbă și Emanoil Catelly. Ei au demonstrat românitatea Basarabiei, drepturile istorice asupra acestei provincii, răpită Moldovei în 1812, voința poporului de a se uni cu România, demontând, astfel, propaganda rusă prin conferințe, articole de presă, editare de broșuri, discuții cu factorii responsabili ai Alianților².

În esența ei, situația Basarabiei era cât se poate de clară din punct de vedere istorico-juridic și nu s-ar fi impus discuții și tratative îndelungate ori contradictorii pe aceste teme. Basarabia se desprinsese din imperiul țarist în virtutea principiului libertății popoarelor de a dispune de propria lor soartă, principiu proclamat de Revoluția din Octombrie și de care au mai uzitat Polonia, Finlanda, Lituania și Georgia³. Evenimentele revoluționare care au culminat cu decizia de unire a Basarabiei cu România erau bine cunoscute la nivelul factorilor politico-guvernamentali ai Marilor Puteri. Departamentul de Stat al SUA a fost informat permanent, fie de ministrul de la Iași, Charles Vopicka, fie de ambasadorul de la Paris, William Graves Sharp, despre evenimentele care au prefațat Unirea Basarabiei. Chestiunea a fost analizată de Comisia „Inquiry”⁴, care a constatat că Basarabia are o populație în majoritate românească, iar pe 29 octombrie 1918 era prezentată și în memorandumul Cobb-Lippman, reprezentând programul american pentru forumul păcii. Comisia americană recomanda ca Basarabia să facă parte din statul român, pornind de la constatarea că această provincie fusese parte a Țării Moldovei (din secolul al XIV-lea până la 1812 și în perioada 1856-1878) și era „prin caracter, predominant românească”. Tot aici se recomanda și „o detașare a două zone (Hotin și Akkerman), unde staționau mici colonii cuprinzând populație ucraineană”⁵. Datele erau confirmate și în raportul oficial al căpitanului John Kaba⁶, membru al comisiei Ho-

¹ Vezi Gh. E. Cojocaru, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în *Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste*, nr. 4, 1991, p. 34.

² Vezi pe larg I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia*, ediția a II-a, revăzută și completată, Cuvânt înainte de C.-M. Lungu, Postfață de E. Danu, Chișinău, 2012, pp. 143-157.

³ V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 - martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p. 84. Vezi și Gh. Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de Pace de la Paris-Versailles, 1919-1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, MEGA, Cluj-Napoca, 2013, p. 228.

⁴ Comisia „Inquiry” reprezenta un grup de lucru numit, în septembrie 1917, de președintele Woodrow Wilson, în scopul pregătirii materialelor pentru negocierile de pace după Primul Război Mondial.

⁵ V. F. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Junimea, Iași, 1991, p. 78.

⁶ Român transilvănean emigrat în SUA, căpitanul John Caba a venit în Basarabia, în calitate de membru al Crucii Roșii americane, pentru distribuirea unor ajutoare. Pe baza celor constatate cu prilejul vizitei, el a întocmit o lucrare (raport) din perspectivă politico-economică asupra Basarabiei, care a fost pusă la dispoziția membrilor influenți ai Conferinței de Pace, dar și cercurilor politico-guvernamentale din Washington și Londra (Vezi Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 247).

over, care arăta că în Basarabia românii erau în proporție de 65-66%⁷. În noiembrie 1918, ministrul Vopicka a efectuat o vizită de documentare în Basarabia, convingându-se că, după încheierea conflictului, statul român va adopta măsurile corespunzătoare de integrare a provinciei, la fel cum se derula acest proces în Transilvania⁸.

Chestiunea Basarabiei a interesat îndeaproape și cercurile politico-diplomatice britanice. *Foreign Office* cunoștea bine această problemă, mai multe articole despre evenimentele petrecute în zonă fiind publicate în revista *New Europe*, coordonată de istoricul R. W. Seton Watson⁹. „Discuțiile asupra Basarabiei, arăta istoricul britanic, nu au reprezentat nicio dificultate din perspectivă etnică, românii reprezentau majoritatea populației, urmați de ucraineni, în vreme ce rușii din Rusia Mare formau un element neglijabil”¹⁰. Drept urmare, comisia pentru revendicările românești recomanda, la 10 februarie 1919, ca forumul păcii „să recunoască Unirea, deja împlinită, a Basarabiei cu România”¹¹. Argumentele experților britanici erau următoarele : „1) Basarabia făcuse parte, până la 1812, din Moldova; 2) Sfatul Țării, reprezentanță națională, declarase independența și ceruse «în condițiile puse de el» unirea cu România; 3) populația provinciei era în majoritate românească – de la 60 la 65%. Numai în zona Hotinului locuia o majoritate compactă de ucraineni, care reprezentau 1/6 din populație”¹². Apreciind că bazele acestor recomandări sunt determinate de „considerente etnice, economice, geografice și politice”, comisia britanică pune și trei condiții pentru recunoașterea Unirii Basarabiei cu România : „1) Baza separării Basarabiei de Rusia va fi principiul etnic, nu o ocupare militară a provinciei de România în defavoarea Rusiei; 2) nu se va face nimic pentru a prejudicia interesele economice sau alte interese vitale ale Rusiei cu România în această privință; 3) minorităților naționale din Basarabia li se vor asigura, prin garanții internaționale, autonomie culturală și locală”¹³.

În sprijinul experților britanici aflați la forumul păcii, în ianuarie 1920, Direcția Secției Istorice a *Foreign Office*, sub coordonarea lui G. W. Prothero, cu ajutorul Diviziei de Informații Militare din cadrul *War Office*, au elaborat documentul cu numărul 51, *Bessarabia* (50 de pagini). Conceput în cinci capitole – geografie fizică și politică, istorie politică, condiții sociale și politice, condiții economice, autorități și hărți – documentul se impunea prin seriozitatea cu care instituțiile diplomatice și de *intelligence* britanice abordau o problemă aflată pe agenda de lucru a Conferinței de Pace¹⁴.

⁷ J. Kaba, *Politico-Economic Review of Basarabia*, June, 1919, 31 p. Vezi și V. F. Dobrinescu, *Relațiile româno-britanice 1919-1940*, Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, text dactilografiat nedatat, p. 100; *Idem*, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, p. 78; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 229.

⁸ Vezi Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 241.

⁹ Vezi V. F. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, p. 78.

¹⁰ R. W. Seton Watson, *O istorie a Românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Muzeul Brăilei, Istros, Brăila, 2009, p. 461.

¹¹ Great Britain, Public Record Office, London, Kew, F. *Foreign Office*-371, 608/49, ff. 25-27 (în continuare: PRO, FO-371); V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 78.

¹² *Ibidem*, f. 25; vezi F. Dobrinescu, *op. cit.*, pp. 78-79.

¹³ *Ibidem*; vezi F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 78.

¹⁴ V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 79.

Unul dintre factorii care au făcut dificilă recunoașterea unirii Basarabiei cu România a fost faptul că guvernul Rusiei sovietice, nerecunoscut de Marile Puteri, nu a fost invitat să participe la lucrările Conferinței de Pace și nu avea, prin urmare, reprezentanți oficiali la forumul păcii, discutându-se și luându-se hotărâri în absența unor delegați ai acestuia. În același timp, recunoașterea unirii Basarabiei a fost utilizată de Marile Puteri ca mijloc de presiune și șantaj, pentru a putea modela atitudinea și poziția României în alte probleme, cum ar fi negocierile pentru tratatul cu Ungaria și cele referitoare la protecția minorităților, comerțului și tranzitului. Rezolvarea acestei probleme implica, din punct de vedere internațional, unele interese europene și chiar mai largi, în privința raporturilor dintre Marile Puteri¹⁵.

În cadrul conferinței, România a fost inclusă în rândul statelor „cu interese limitate”, Marile Puteri rezervându-și dreptul de a interveni în treburile interne ale acesteia. În privința problemei Basarabiei, un membru al delegației române, basarabeanul Ioan Pelivan, aprecia că „deși, în fond nu prezenta nicio greutate pentru rezolvarea ei, nu se putea mișca din loc. Basarabia devenise obiect de șantaj în mâna dictatorilor lumii, mai ales a Statelor Unite, pentru a impune României voința și punctul lor de vedere”¹⁶.

La 1 februarie 1919, șeful delegației române, Ion I. C. Brătianu, a făcut, în fața Conferinței de Pace, prima expunere a drepturilor României asupra Basarabiei. În cadrul memoriului intitulat *România în fața Conferinței de Pace. Revendicările sale teritoriale*, primul-ministru a prezentat succint provinciile românești care se uniseră cu Țara, inclusiv Basarabia. El a demonstrat că hotărârea românilor basarabeni de unire cu România a fost luată în conformitate cu principiul autodeterminării, iar conferința era chemată să recunoască *de jure* noul statut teritorial al țării¹⁷.

O săptămână mai târziu, pe 8 februarie 1919, a avut loc prima dezbatere cu privire la problema Basarabiei în cadrul Comisiei pentru Afacerile Română și Iugoslavă, care s-a pronunțat „temporar, în favoarea reunirii Basarabiei cu România”¹⁸. Reprezentantul Marii Britanii, Sir Eyre Crowe, a insistat asupra înscrierii în Tratatul Basarabiei a principiului etnic și național drept bază a oricărei hotărâri privind această provincie. La rândul său, reprezentantul Franței, Jules Laroche, a evidențiat argumentele de ordin istoric și etnografic care stăteau la baza recunoașterii unirii Basarabiei cu România, subliniind că, în anul 1812, această provincie fusese atașată prin forță de imperiul țarist¹⁹. Reprezentantul SUA, declarându-se de acord cu cele afirmate de Sir Eyre Crowe, a propus înscrierea în tratat a unor clauze privind garantarea drepturilor minorităților și a întrebării dacă, prin recunoașterea Unirii, nu s-ar crea dificultăți pe viitor în relațiile cu Rusia. După aceste discuții, comisia

¹⁵ Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 227-228.

¹⁶ I. Pelivan, *Ion C. Inuleț și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, în *Patrimoniul*, Revistă de lectură istorică, nr. 1, 1991, p. 28.

¹⁷ I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România în 1918*, Civitas, Chișinău, 1998, p. 345; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 232.

¹⁸ *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 7; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 232.

¹⁹ V. F. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, pp. 79-80; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 232.

s-a declarat pentru recunoașterea provizorie a Unirii Basarabiei cu România²⁰.

Pe 22 februarie 1919, Comisia pentru Afacerile Române, condusă de André Tardieu, s-a reunit pentru a asculta punctul de vedere al lui Ion I. C. Brătianu. Primul-ministru român s-a exprimat tranșant în problema Basarabiei, arătând că românii reprezentau majoritatea absolută a populației – două treimi. Cealaltă treime, arăta Brătianu, o constituiau minoritățile, care, exceptându-i pe evrei, reprezentau trei grupuri etnice distincte: în sudul provinciei, germanii și bulgarii, aduși recent drept coloniști, iar în nord – rutenii, supuși unui fenomen de interpenetrare etnică reciprocă, pentru că dincolo de Nistru existau peste 500.000 de români. „Noi nu putem să concepem, arăta Brătianu cu acea ocazie, existența poporului român fără Nistru, cum nu putem să o concepem fără Dunăre și Tisa pentru a ne separa de elementul slav [...]. Basarabia reprezintă, pentru noi, intrarea casei noastre – în mâna altora, ea ne-ar periclita căminul nostru”²¹.

La 5 martie 1919, Comisia pentru Afacerile Române a abordat, din nou, problema Basarabiei, reușind să definitiveze formula de recunoaștere a unirii provinciei cu România²². Formula propusă de francezul Larouche a fost acceptată și de reprezentanții britanic, italian și american, iar pe 11 martie a fost dată publicității, având următorul conținut : „Luând în considerare aspirațiile generale ale populației Basarabiei, caracterul moldovenesc al regiunii, ca și argumentele de ordin geografic și etnic, ca și cele economice și istorice, comisia se pronunță pentru unirea Basarabiei cu România. E de sperat că această atribuire (unire) se va face sub forma care va apăra interesele generale ale Basarabiei, îndeosebi în ce privește relațiile cu țările vecine, și care va garanta drepturile minorităților în conformitate cu prevederile Ligii Națiunilor”²³.

În condițiile în care guvernul de la Petrograd nu avea delegați oficiali la Conferință, interesele Rusiei sovietice la Paris au fost reprezentate de „Conferința politică rusă”, o organizație formată din reprezentanți ai emigrației ruse din capitala Franței, avându-l în frunte pe Vasili Maklakov, fost ambasador al Rusiei țariste la Paris, și din care mai făceau parte fostul ministru rus de externe Serghei Sazonov, fostul membru al Guvernului Provizoriu, istoricul Pavel Miliukov, care a publicat și o lucrare despre problema Basarabiei, alți foști demnitari ruși²⁴. Deși „Conferința politică rusă” nu avea statut oficial în cadrul Conferinței de la Paris, reprezentanții ei au acționat pe toate căile pentru a împiedica recunoașterea de către Marile Puteri

²⁰ *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, p. 26; V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 80; P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în contextul politic internațional 1806-1920*, Albatros, București, 1993, p. 170; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 232-233.

²¹ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie, droits nationaux et historiques*, Semne, București, 1995; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 233. Vezi și Gh. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui I. I. C. Brătianu*, București, 1940, p. 52; V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 80.

²² *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, p. 26; V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 80; P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 170; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 233.

²³ I. Țurcanu, *op. cit.*, pp. 345-346; *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, p. 26; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 233-234.

²⁴ I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, pp. 146-147.

a statelor desprinse de sub stăpânirea rusească. Pe 9 martie 1919, a fost înaintat Conferinței un memoriu semnat de mai mulți reprezentanți ai fostului regim țarist, precum prințul Lvov, primul șef al guvernului provizoriu, Sazonov, fostul ministru al afacerilor externe și ex-ambasadorul Maklakov, care solicitau ca niciun teritoriu care aparținuse Rusiei din anul 1914, „cu excepția regatului Poloniei”, să nu fie supus vreunei decizii a Conferinței²⁵.

Raportul oficial nr. 1 al Comisiei pentru Afacerile Română și Iugoslavă, înaintat Conferinței la 6 aprilie 1919, constata cu justețe că argumentele geografice, etnice, istorice și economice determină recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Documentul purta și semnăturile diplomaților americani Seymour și Day²⁶. În același timp, raportul aprecia ca oportun asentimentul Rusiei față de decizia luată, ceea ce era, în fapt, o „condiție practic irealizabilă la acel moment”²⁷. Introducerea acestei condiționări era rezultatul demersurilor foștilor reprezentanți ai Rusiei pe lângă diverși delegați la conferință, dar mai ales, și cu succes, pe lângă delegații americani. Prin memorii, scrisori, discuții și tot soiul de acțiuni mai mult sau mai puțin convenționale, reprezentanții fostului imperiu țarist – Maklakov, Lvov, Sazonov, Ceaikovski, Savenko, Miliukov, Schmidt, Krupenski, Țiganko ș. a. – au declanșat o susținută campanie de contestare a unirii Basarabiei cu România, de punere sub semnul întrebării a caracterului plebiscitar al hotărârii luate de Sfatul Țării la 27 martie 1918²⁸. Toate aceste acțiuni de *lobby* ruse nu au rămas fără efect, găsind ecou mai ales în rândul delegaților americani și englezi.

În acel moment, delegația americană înclina spre a recunoaște unirea Basarabiei cu România, printr-un compromis constând în cedarea de către țara noastră a unei părți sau a întregului Cadrilater în favoarea Bulgariei. Această opinie nu era însă împărtășită de toți membrii delegației, unii dintre aceștia, precum A. W. Leeper, E. Crowe și H. Nicholson nefiind convinși de viabilitatea unei astfel de vizuni²⁹. Nici delegații englezi nu au putut fi convinși de formula de compromis propusă de cei americani, care ar fi însemnat acceptarea ideii cedării de teritorii de către un stat aliat (România) către un stat inamic (Bulgaria)³⁰.

Delegația română s-a confruntat cu mari dificultăți create de emigranții ruși la Paris. În aprilie 1919, în capitala Franței a apărut, spunea Ioan Pelivan, ca din senin o „delegație” a Basarabiei compusă din Alexandr N. Krupenski, fost mareșal al nobilimii basarabene, Alexandr K. Schmidt, fost în 1917 primar al Chișinăului, Vladimir N. Țiganko, fost președinte al fracțiunii țărănești în Sfatul Țării. Aceștia se prezentau ca trimiși ai „Comitetului de Salvare a Basarabiei de sub jugul românesc”, organizație de sorginte bolșevică ce se încropise la Odessa. Ulterior, la „delegația” respectivă s-au alăturat ucraineanul Mihail Savenko, fost ministru de justiție în guvernul Republicii Moldovenești, precum și evreul Slonim, care, în noiembrie

²⁵ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie, droits nationaux et historiques*, p. 94; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 233-234.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 95; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 234.

²⁸ Vezi V. F. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, p. 23; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 234.

²⁹ V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, pp. 23-24; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 234.

³⁰ Vezi P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 174; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 245, 250.

1917, fusese ales deputat în Constituanta rusă, „din partea Basarabiei”. În acest format extins, „delegația” Basarabiei s-a bucurat de sprijinul „Conferinței politice ruse”, al emigranților revoluționari ruși, precum și al organizațiilor evreiești ce se aflau la Paris³¹. Cu sprijinul forțelor imperiale ruse și cercurilor rusofile, acești impostori basarabeni au desfășurat o propagandă înverșunată împotriva unirii Basarabiei cu România. Prin organizarea de conferințe, editarea de cărți și broșuri (*Basarabie et Roumanie*, Paris, 1919; *Bassarabie*, Paris, 1920; *The Bessarabian „parliament”* (1917-1918), Paris, 1919; *The Roumanian occupation in Bessarabia*, Paris, 1920), publicarea de articole și materiale în presă, ei căutau să inducă în eroare opinia publică internațională, afirmând că Unirea Basarabiei cu România este o „invenție a delegației basarabene și, totodată, [...] a unui grup de intelectuali din Chișinău”, că Actul Unirii Basarabiei cu România a fost „smuls prin forță și corupție”. „Delegatul basarabean” A. N. Krupenski, însoțit de niște „țărani basarabeni improvizați”, colinda/vizita redacțiile gazetelor mari din Paris, unde „țăranii de carnaval” „mărturiseau” că nu pot suporta „jugul românesc în Basarabia”³². Acțiunile emigranților ruși basarabeni de la Paris erau încurajate și susținute de către sovietici cu scopul de a împiedica recunoașterea Basarabiei³³.

Ca răspuns la aceste acțiuni antiromânești, Ioan Pelivan a publicat, în principalele ziare pariziene (*Le Temps*, *Matin*, *Figaro*, *La Victoire*, *Le Journal*, *L'Oeuvre* etc.), o serie de articole în care a dezvăluit adevărata fizionomie politică și morală a „delegaților basarabeni”, a combătut pretențiile rădăcini basarabene ale acestora și a stăruit asupra motivelor egoiste și personale ale fiecărui protestatar³⁴. Într-o scrisoare din 8 aprilie 1919, adresată redacției ziarului *L'Humanite*, Ioan Pelivan protesta vehement împotriva afirmațiilor socialistului revoluționar Slonim, care într-un „idiot interviu” (aprecierea respectivă aparține lui Ion Inculeț³⁵), „acordat” ziarului respectiv, susținea că „Basarabia nu vrea să fie românească, iar imensa majoritate a populației nu dorește să facă parte din Regatul României”. Pentru ca aceste afirmații mincinoase să fie cât mai credibile în fața „aliaților”, pretinsul delegat basarabean le „fortifica” cu declarația, la fel de neadevărată, că Unirea Basarabiei cu România a fost înfăptuită „în înțelegere cu guvernul de la Berlin”. Ca participant nemijlocit la eveniment, Ioan Pelivan menționează că actul din 27 martie / 9 aprilie 1918 s-a făcut „din libera voință a populațiunii basarabene reprezentată prin Sfatul Țării și fără niciun amestec din afară”³⁶.

De mai multe ori, Ioan Pelivan a criticat acțiunile întreprinse de Al. Krupenski și Al. Schmidt, care, dându-se drept mandatarii Zemstvei Guberniale, răspândeau informații neverosimile despre Sfatul Țării și aberații nefondate despre

³¹ I. Pelivan, *op. cit.*, pp. 28-29; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 147.

³² *Ibidem*, pp. 29-30; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 147.

³³ I. Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, Cartier, Chișinău, 2002, p. 127.

³⁴ I. Pelivan, *op. cit.*, pp. 30-32; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 148.

³⁵ Vezi *Delegația basarabeană la Conferința de pace de la Paris în scrisori*, în *Patrimoniul*, Revistă de lectură istorică, nr. 1, 1993, p. 58; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 148.

³⁶ C. I. Stan, *Activitatea diplomatică a lui Ion Pelivan (1918-1920)*, în Gh. Buzatu, V. F. Dobrinescu, H. Dumitrescu (coord.), *Diplomație și diplomați români*, vol. I, DMPress, Focșani, 2001, p. 160; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 148.

starea de spirit din Basarabia. Într-un articol publicat în ziarul francez de mare tiraj *Le Temps* (28 aprilie 1919, stil nou), aceștia combăteau teza potrivit căreia „România a reinstaurat în Basarabia un regim de libertate și democrație”, iar Sfatul Țării era apreciat ca fiind „un organ creat de o adunare de soldați bolșevici și prin eliminarea tuturor elementelor burgheze a primit caracterul unui soviet anarhist”. Acest parlament, afirmau autorii, o bucată de vreme, a fost susținut de cabinetul de la București pentru ca să favorizeze dezordinea, „necesară guvernului român ca să justifice prezența sa în Basarabia”. Aceste scorniri neadevărate și jignitoare la adresa României și Sfatului Țării erau răspândite cu scopul de a-i determina pe „judecătoria” de la Paris să decidă în favoarea „întoarcerii Basarabiei la Rusia reconstituită”³⁷. În protestul expedit directorului cotidianului *Le Temps*, Ioan Pelivan a arătat că unirea Basarabiei cu România a fost un act legitim, expresia voinței întregii populații românești din Basarabia.

În condițiile în care Al. Krupenski și Al. Schmidt continuau să se prevaleze de o pretinsă reprezentare a locuitorilor Basarabiei, la Conferința de Pace de la Paris, Ioan Pelivan a solicitat efectuarea unor investigații la nivelul organelor locale din această provincie, pentru a dispune de un răspuns oficial în chestiunea respectivă. Din răspunsurile adunărilor (zemstvelor) și altor organisme din diverse localități basarabene rezulta că „sus-numiții indivizi n-au avut și nu au nicio însărcinare de a vorbi în numele Basarabiei”³⁸. În acest sens, au fost remise delegației române de la Paris și unele acte, pentru a fi folosite în scopul de „a vesteji acțiunea indivizilor Al. C. Schmidt și Al. N. Krupenski, care fără niciun mandat și-au permis să vorbească în numele țării noastre, inducând lumea în eroare”³⁹.

Pe timpul cât s-a aflat la Paris, Ioan Pelivan a editat, în limba franceză și/sau engleză peste 10 lucrări de sinteză privind dreptul istoric românesc asupra Basarabiei⁴⁰. Bogata și diversă activitate publicistică a lui Ioan Pelivan era cu atât mai semnificativă cu cât, după cum aprecia delegatul basarabean, propaganda ce trebuia efectuată în chestiunile românești lăsa mult de dorit. România, dar mai ales provinciile dezrobite, nu erau suficient cunoscute de opinia publică din Apus. „Ungurii, sârbii, grecii, bulgarii, rușii, precum și popoarele eliberate de sub jugul moscovit, ca polonii, finlandezii, ucrainenii, estonienii, letonii, lituanienii, gruzinii și armenii desfășurau o activitate care era mult superioară celei ce o făceau românii”⁴¹.

La sugestia geografului francez Emmanuel de Martonne, reprezentantul Franței în Comisia teritorială a Conferinței de Pace și expertul guvernului francez în problema teritoriilor ce urmau să fie recunoscute României prin tratatele de pace, la începutul lunii august 1919, s-a deplasat la Paris o delegație formată din reprezentanții diferitor categorii de populație din Basarabia, compusă din: „moșu” Ion Codreanu, țăran din satul Ștefănești din județul Soroca, din partea congresului

³⁷ *Ibidem*, pp. 160-161; *Delegația basarabeană...*, p. 58; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 149.

³⁸ ANIC, București, F. Ioan Pelivan (1449), dos. 432, f. 11; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 149.

³⁹ *Ibidem*; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁰ I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, pp. 151-153.

⁴¹ *Ibidem*, p. 36; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 153.

țărănesc panbasarabean, poetul Sergiu Cujbă, reprezentant al cooperativelor și cercurilor intelectuale basarabene, și studentul Gheorghe Năstase, delegat al studențimii basarabene. Acești mesageri ai Basarabiei au stat la Paris vreo 4-5 săptămâni, s-au întâlnit cu diplomați francezi, italieni și englezi, prezentându-le fiecăruia câte un memoriu în chestiunea Basarabiei, au vizitat redacțiile marilor cotidiane franceze. După aprecierea lui Ioan Pelivan, delegația Basarabiei „a făcut bună impresie în cercurile respective”, distribuind împreună câteva mii de exemplare ale unui memoriu tipărit din timp⁴². Timp de o lună, cât a stat la Paris, delegația a izbutit să realizeze contacte cu peste 30 de membri ai Conferinței de Pace și oameni politici din opoziție ai Franței, între altele fiind primită de unii membri, care până atunci refuzaseră orice întreveneri de acest gen. Toți au făgăduit cel mai larg sprijin în recunoașterea cauzei românești.

După ce au revenit la Chișinău, membrii delegației și-au împărtășit impresiile despre sejurul lor la Paris unui redactor de la ziarul *Sfatul Țării*: „La Conferința Păcii nu toți își dădeau seama ce este chestiunea Basarabiei, opinau aceștia. Toți spuneau că Basarabia este românească, în același timp nimeni nu venea din Basarabia ca să confirme acest lucru. Cei trimiși în Basarabia arătau și accentuau caracterul ei românesc. Dar mai trebuia să vie cineva din Basarabia ca să arate spiritele basarabenilor așa cum sunt ele, nu prin prisma trimișilor pentru anchetă. De aceea, datorită curiozității tuturor de a vedea oameni ai domului din Basarabia, delegația a avut un succes foarte mare”⁴³.

Membrii delegației declarau redactorului de la *Sfatul Țării* că astăzi „nimeni nu mai crede basmele rușilor cum că în Basarabia ar fi 47 la sută moldoveni. A căzut și argumentul adus de ruși, cum că moldovenii după limbă sunt români și după suflet ruși, ca alsacii-loreni, care sunt după limbă nemți și după suflet francezi. Caracterul etnic românesc a fost constatat de autorități științifice, ca de Martonne”⁴⁴.

Făcând bilanțul deplasării la Conferința de Pace, delegații basarabeni concluzionau: „Nu se vorbește acum la Paris nici de părțile românești ale Basarabiei și nici de părțile neromânești. Un membru al conferinței, american chiar, spunea că, privind harta Basarabiei, deodată se vede că este o unitate teritorială indivizibilă, mai ales că și harta etnografică, retipărită de dl. căpitan Kaba, arăta foarte bine că nu se poate diviza Basarabia, deoarece elementele străine sunt amestecate cu elemente autohtone. Rușii, cu propaganda lor, susțin neadevăruri istorice, etnice și economice”⁴⁵.

Dificultățile de ordin diplomatic întrezărite încă de la începutul conferinței s-au manifestat din plin pe parcursul acesteia. La ședința din 2 iulie 1919 a Consiliului Suprem al Conferinței, fostul ambasador al țării în Franța, Vasili Maklakov – invitat să-și expună punctul de vedere, fără a avea însă vreo împuternicire oficială

⁴² I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 154.

⁴³ A. Lăpușan, *Basarabia în conștiința Dobrogei. Mărturii din presa vremii*, în *Presa scrie istoria*, Primul simpozion național de jurnalism, 11-12 mai 2006, Chișinău, volum coordonat de M. Danilov și C. Manolache, Chișinău-Ploiești, 2008, p. 90; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 155.

⁴⁴ I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 154.

⁴⁵ *Ibidem*.

– a contestat legitimitatea unirii Basarabiei cu România. Imediat după audierea lui Maklakov, a fost invitat în fața Consiliului Ion I. C. Brătianu, care a arătat că actele de unire ale poporului român din martie, noiembrie și decembrie ale anului 1918 au exprimat voința națiunii române, la fel cum s-au exprimat „consiliile și în Polonia, Cehoslovacia și în alte părți”⁴⁶.

Preluând ideea lui Maklakov, Secretarul de Stat al SUA, Robert Lansing, l-a întrebat pe șeful delegației române, Ion I. C. Brătianu, dacă este de acord cu organizarea unui plebiscit în Basarabia. Răspunsul primului-ministru român a fost categoric: „Sunt, din principiu, contra oricărui plebiscit în Basarabia, pentru că Basarabia este românească și istoricește și etnicește, pentru că în mod liber și-a exprimat voința de a fi unită cu România, și pentru că plebiscitul ar face să continue stările de agitație și neliniște”. Brătianu a refuzat ideea organizării unui plebiscit și din motive obiective, pentru că „era imposibil să-l realizeze și să retragă trupele și autoritățile române din Basarabia, fără a arunca din nou această țară în incertitudine și anarhie, în mod constant amenințată prin incursiunile bolșevice”⁴⁷. Lansing a insistat, susținând că nu era obligatoriu ca plebiscitul să fie organizat imediat, „el putea să fie foarte bine organizat în doi ani, sau zece” ani. Brătianu și-a menținut cu fermitate poziția, „fiind obligat să răspundă că o asemenea soluție nu va putea să aibă alt rezultat decât să transforme această dezordine «în maladie cronică»”⁴⁸. El a refuzat categoric atât organizarea vreunui plebiscit într-o provincie la granița cu Rusia Sovietică, proces care ar fi menținut aici o veșnică frământare, cât și ideea de a ajunge la vreun compromis cu rușii „albi”⁴⁹.

Înainte de a părăsi dezbaterile Consiliului Suprem și, de altfel, Parisul, Brătianu a ținut să arate „în termeni expresivi răul pe care România l-a avut din partea Rusiei, și să se mire că era posibil să i se propună o târguială pe o provincie legată în întregime de România, de aceiași ruși, care în fond trebuia să-i plătească foarte scump dezastrele pe care le-a cauzat”⁵⁰. Premierul român i-a precizat șefului diplomației americane că „stăpânirea Basarabiei de către Rusia ar fi o perpetuare a unui anacronism. Ea a fost pentru Imperiul Rus o etapă în drumul spre Constantinopol”⁵¹. El a mai menționat că „În ziua în care (Rusia) nu va mai avea ca țintă Constantinopolul, Basarabia nu va mai oferi pentru ea niciun interes. Aș putea admite plebiscitul numai când l-ar admite statele mari pentru ele însele”⁵².

După pledoaria în susținerea drepturilor țării sale asupra Basarabiei, Brătianu a părăsit Parisul, urmând o perioadă de întârziere în demersurile legate de re-

⁴⁶ *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, pp. 8, 27; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 244.

Presa pariziană va consemna nemulțumirea și consternarea lui Brătianu, că „în calitate de reprezentant oficial al unui guvern aliat și prim delegat la conferință a fost obligat «să discute» cu Maklakov și Krupenski, partizani ai apartenenței Basarabiei la Rusia, persoane care nu aveau calitatea de reprezentare oficială” (Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 246).

⁴⁷ I. Pelivan, *loc. cit.*, p. 34.

⁴⁸ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 96; I. Țurcanu, *op. cit.*, pp. 337-338; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 244-245.

⁴⁹ Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 245.

⁵⁰ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, pp. 96-97; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 245.

⁵¹ V. F. Dobrinescu, *Relațiile româno-britanice...*, pp. 100-101; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 245.

⁵² I. Pelivan, *loc. cit.*, p. 34.

zolvarea problemei Basarabiei, pe fondul deteriorării poziției României la Conferință. Chestiunea a constituit un mijloc de presiune în mâna marilor puteri, în scopul obținerii unei atitudini docile din partea României. În rândul marilor puteri existau puncte de vedere diametral opuse în privința Basarabiei. „În timp ce Franța era de partea României și o susținea hotărât, arată istoricul Gheorghe Calcan, Statele Unite se pronunțau împotriva ei. Poziția americană se explica prin nemulțumirea SUA față de politica de rezistență a României la Conferința Păcii, prin faptul că delegația română nu dădea ascultare hotărârilor «celor mari», că încerca să devină un cap al «răsculaților», al cărui exemplu ar fi putut să devină «contagios». Dacă vom adăuga interesele trusturilor americane care urmăreau infiltrarea lor în industria petrolului românesc, vom vedea de ce americanii s-au pronunțat în mod sistematic împotriva revendicărilor românești, au făcut presiuni, propuneri dezavantajoase, amenințări»⁵³. Pe termen lung, americanii încercau să nu-și afecteze eventualele relații cu Rusia prin deciziile luate la conferință. După cum relatea Ioan Pelivan, la Paris „toată lumea este de partea noastră. Numai americanii voiesc să ne lucreze»⁵⁴.

Mai flexibil și mai pragmatic decât Ion I. C. Brătianu, noul șef al delegației țării noastre la Conferința de Pace, Al. Vaida-Voevod, „avea să dezamorseze criza din relațiile dintre București și Paris»⁵⁵, premierul român bucurându-se în Occident de „o excelentă reputație»⁵⁶.

Problema recunoașterii unirii Basarabiei avea să fie, însă, amânată din cauza rezervelor americane de a se implica în delimitarea frontierelor ruse⁵⁷. Prin decizia luată la 16 ianuarie 1920, de către Consiliul Suprem al Conferinței, privind ridicarea blocadei economice față de Rusia sovietică, aceasta a fost practic recunoscută *de facto*, chiar dacă în mod formal nu era vorba de o recunoaștere oficială a regimului bolșevic.

În cadrul reuniunii Consiliului Suprem al Conferinței, la 20 ianuarie 1920, Vaida-Voevod a pus problema recunoașterii frontierelor orientale ale României. Primii-miniștri francez și englez, Georges Clemenceau și David Lloyd George, condiționau satisfacerea acestei cereri a premierului român de retragerea tuturor trupelor românești din Ungaria. Consiliul a acceptat ca principiu concluzia Comisiei pentru Afacerile Române, potrivit căreia teritoriul dintre Prut și Nistru „trebuie să aparțină României”, dar „invocând situația din zonă a hotărât amânarea luării unei decizii, pentru o altă dată»⁵⁸.

În tot acest timp, Aliații cochetau cu șeful regimului alb-gardist, amiralul Al. Kolceak, care punea drept condiție *sine qua non* restabilirea vechilor granițe, afară de Polonia și Finlanda. În ianuarie 1920, premierul Franței, Georges Clemenceau adresa, în numele Puterilor Aliate, o scrisoare lui Kolceak, în care-i promitea atribuirea teritoriului dintre Prut și Nistru, cerându-i în schimb să continue lupta con-

⁵³ Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 246-247.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 253.

⁵⁵ F. Constantin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 289; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 257.

⁵⁶ R.W. Seton Watson, *op. cit.*, p. 466; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 257.

⁵⁷ *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, p. 27; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 257.

⁵⁸ Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 258.

tra puterii sovietice. Conform opiniei lui Clemenceau, Basarabia „ar fi trebuit atribuită Ucrainei, care urma să fie un stat independent și puternic, un tampon între Rusia și Europa”⁵⁹.

Pentru rezolvarea mai rapidă a problemei Basarabiei, guvernul român a considerat că se impuneau discuții directe cu reprezentanții guvernului sovietic, mai ales că însuși regimul bolșevic, aflat în dificultate, era interesat de relații normale cu România. În februarie 1920, ministrul de externe sovietic, Gheorghe Vasilievici Cicerin, a propus lui Alexandru Vaida-Voevod, președintele Consiliului de Miniștri al României, inițierea unor „tratative pentru reglementarea pe cale pașnică a relațiilor dintre cele două popoare și pentru a statornici între ele raporturi pașnice, utile și profitabile pentru ambele părți”, apreciind că „diferențele dintre cele două țări pot fi aplanate pe calea negocierilor pașnice, iar toate chestiunile teritoriale rezolvate prin bună înțelegere”. Premierul român a fost de acord, astfel că, între 9-14 februarie, la Copenhaga, s-au desfășurat negocieri între Dimitrie Nicolae Ciotori, împuternicitul guvernului de la București, și diplomatul sovietic Maksim Maksimovici Litvinov.

Franța nu vedea cu ochi buni negocierile cu guvernul bolșevic și apropierea accentuată a premierului român de Londra. Al. Vaida-Voevod a ajuns la o înțelegere tacită cu Marile Puteri, care urmau să recunoască Unirea Basarabiei cu România, după ce vor fi retrase toate trupele de pe teritoriul ungar. Pe 3 martie 1920, Consiliul Suprem Aliat al Conferinței de Pace a recunoscut legitimitatea unirii Basarabiei cu România.

După schimbarea lui Vaida-Voevod din funcția de prim-ministru, la 13 martie 1920, discuțiile directe cu sovieticii pe tema Basarabiei s-au întrerupt, dar eforturile diplomatice consacrate acestei probleme au continuat, la conferința internațională ce a avut loc între 24 și 25 aprilie, la San Remo, Italia, unde a fost abordată și problema granielor statului român. Cu acest prilej, lordul George Nathaniel Curzon, seful *Foreign Office* a supus spre aprobare Conferinței textul hotărârii Consiliului interaliat privind Basarabia, adoptat la 3 martie, urmând să se obțină și acordul Rusiei în această privință⁶⁰.

Adoptarea unei decizii în această chestiune a fost amânată în condițiile izbucnirii în aprilie 1920 a conflictului polono-rus și a noilor complicații apărute în zonă. Noul guvern condus de Alexandru Averescu nu s-a amestecat în acest conflict, adoptând o neutralitate exemplară⁶¹.

În vara anului 1920 s-au înregistrat noi încercări în direcția reglementării divergențelor dintre cele două state, care nu au condus, însă, la o înțelegere, pentru că părțile nu au renunțat la punctul lor de vedere. În timp ce guvernul român condiționa încheierea păcii de recunoașterea granițelor răsăritene, guvernul sovietic condiționa rezolvarea celorlalte probleme de încheierea păcii⁶². La 13 octombrie 1920, guvernul sovietic a propus din nou guvernului român organizarea unor ne-

⁵⁹ I. Scurtu *et al.*, *op. cit.*, p. 118.

⁶⁰ Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 263.

⁶¹ Vezi pe larg *Ibidem*, pp. 263-264.

⁶² Vezi pe larg *Ibidem*, pp. 265-267.

gocieri directe pentru reglementarea relațiilor dintre cele două state, precizând că „interesele celor două țări pot fi satisfăcute în modul cel mai avantajos pentru cele două țări contractante, dacă nicio influență din afară nu va complica sau frâna realizarea acestei dorințe comune”⁶³.

După o lungă și complicată tergiversare, unirea Basarabiei cu România a fost recunoscută *de jure* prin Tratatul semnat la Paris, în ziua de 28 octombrie 1920, între Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia pe de o parte și România, pe de altă parte. Tratatul a fost semnat de către Edward George Villiers, Lordul Derby și Andrew Fischer din partea Marii Britanii, ministrul afacerilor externe Georges Leygues și diplomatul Jules Cambon din partea Franței, contele Lelio Bonin-Longare din partea Italiei și viconte Kikijiro Ishii din partea Japoniei, iar din partea României documentul a fost semnat de Take Ionescu, ministru de externe, și Dimitrie I. Ghica, ministru plenipotentiar. De menționat că, prin semnătura reprezentanților Marii Britanii, actul unirii Basarabiei a fost recunoscut și de dominioanele britanice India, Noua Zeelandă și Africa de Sud. Marea Britanie a mai făcut acest lucru doar prin tratatele de pace semnate cu foștii inamici și prin Conferința ambasadurilor referitoare la Albania⁶⁴. De precizat, de asemenea, că reprezentantul Japoniei, viconte Ishii, a semnat documentul după două zile, pe 30 octombrie 1920, nefiind prezent la ceremonia semnării din 29 octombrie, întrucât se afla la Bruxelles⁶⁵.

Prin acest tratat se recunoștea legitimitatea unirii Basarabiei cu patria-mamă și suveranitatea României asupra teritoriului dintre Prut, Nistru și Marea Neagră. Tratatul așeza pe o nouă bază relațiile româno-sovietice, din punctul de vedere al normelor dreptului internațional. În preambulul tratatului se preciza: „Considerând că în interesul păcii generale în Europa trebuie asigurată încă de pe acum în Basarabia o suveranitate care să corespundă aspirațiilor populațiunii și să garanteze minorităților de rasă, religie sau limbă protecțiunea ce le este datorită; Considerând că din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic unirea Basarabiei cu România este pe deplin justificată; Considerând că populația Basarabiei a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România; Considerând, în sfârșit, că România din propria ei voință dorește să dea garanții sigure de libertate și dreptate, fără deosebire de rasă, de religie sau limbă, conform Tratatului semnat la Paris la 9 decembrie 1919, locuitorilor atât din vechiul Regat al României, cât și al teritoriilor de curând transferate, Au hotărât să încheie tratatul de față”⁶⁶.

După această argumentare urma decizia: „Art. 1. Înaltele Părți Contractante declară că recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia, și acest vechi hotar”. Articolul 2 preciza modalitățile de stabilire a frontierei pe teren:

⁶³ *Relații româno-sovietice. Documente, vol. I. 1917-1934*, redactor responsabil al ediției române D. Preda, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 66.

⁶⁴ V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 24; Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, pp. 179-180; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 269.

⁶⁵ *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, p. 29; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 269.

⁶⁶ *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, coord. I. Scurtu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 28.

„O comisie compusă din trei membri, dintre care unul va fi numit de Principalele Puteri Aliate, unul de România și unul de Consiliul Societății Națiunilor pe seama Rusiei, va fi constituită în termen de 15 zile, cu începere de la punerea în vigoare a tratatului, spre a fixa pe teren noua linie de frontieră a României”. În articolul 3 era prevăzută „obligativitatea României de a asigura tuturor locuitorilor Basarabiei aceleași drepturi și libertăți ca tuturor locuitorilor Regatului României”⁶⁷. În articolul 9 (ultimul) se preciza că „Înaltele Părți Contractante vor invita Rusia să adere la tratatul de față, de îndată ce va exista un guvern rus recunoscut de ele. Ele își rezervă dreptul de a supune arbitrajului Consiliului Societății Națiunilor chestiunile care ar putea fi ridicate de guvernul rus cu privire la detaliile acestui tratat, fiind bine stabilit că fruntariile definite de acest tratat, precum și suveranitatea României asupra teritoriilor pe care le cuprinde, nu vor fi puse în discuțiune”⁶⁸. Prin adăugarea acestui ultim articol la tratat se avea în vedere „ideea că se va putea realiza în viitor o aderare și, implicit, o recunoaștere din partea Statelor Unite ale Americii”⁶⁹. Tratatul urma să fie ratificat de toate puterile semnate, iar instrumentele de ratificare urmau să fie depuse la Paris⁷⁰.

Conceput în spiritul Pactului Ligii Națiunilor, Protocolul de la Paris recunoștea actul plebiscitar din 27 martie 1918, el încadrându-se în ansamblul de tratate internaționale care consacră *de jure* desăvârșirea statului național unitar român. Era o situație *de facto*, rezultată din voința liber exprimată a unui stat suveran și independent⁷¹. Odată cu recunoașterea suveranității României asupra Basarabiei, părțile contractante ale tratatului se obligau să acorde „asistență României” în cazul vreunei încercări rusești de a reanexa Basarabia⁷².

La câteva zile după semnarea tratatului, pe 1 noiembrie 1920, Rusia sovietică a protestat față de acesta, printr-o notă comună cu Ucraina, în care au transmis guvernelor statelor semnate următoarele: „Aflând că între Marile Puteri Aliate și România s-a semnat Tratatul cu privire la alipirea la aceasta din urmă a Basarabiei, guvernele Republicilor Sovietice ale Rusiei și Ucrainei declară că ele nu pot recunoaște ca având putere înțelegerea cu privire la Basarabia făcută fără participarea lor și că ele nu se consideră în niciun fel legate de tratatul încheiat pe această temă de alte guverne”⁷³. Față de protestul sovietic, primul-ministru Alexandru Averescu și ministrul de externe Take Ionescu au răspuns cu demnitate și fermitate, la 10 noiembrie 1920, declarând că „Unirea Basarabiei cu România este o chestiune definitiv rezolvată și guvernul român nu o pune sub semnul îndoielii. Chestiunile secundare referitoare la schimbarea de suveranitate și care au fost rezolvate prin zisa convenție sunt singurele hotărâri să precizeze relațiile dintre România și Rusia”⁷⁴.

⁶⁷ *Monitorul Oficial* (București), nr. 100, 8 august 1922; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 269.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 270.

⁷⁰ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, pp. 180-181; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 270.

⁷¹ V. Moisuc (coord.), *România și Conferința de Pace de la Paris 1918-1920. Triumful principiului naționalităților*, Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 402.

⁷² PRO, FO-371/4663, f. 58; V. F. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 24; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 272.

⁷³ *Relații româno-sovietice. Documente, vol. I. 1917-1934*, p. 69.

⁷⁴ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 181; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 272.

Protestul Sovietelor nu a fost luat în considerare de către Marile Puteri, dar absența Rusiei de la Conferință a fost percepută ca un „aspect vulnerabil” al tratatului din 28 octombrie 1920. Așa cum remarca istoricul J. B. Duroselle, absența semnăturii Rusiei făcea ca frontiera româno-sovietică să fie „singura frontieră europeană” a acesteia care „nu a fost stabilită printr-un acord liber fixat”⁷⁵.

După o perioadă de așteptare, în speranța că guvernul de la Moscova ar putea reveni la o poziție corectă, dar și a unei eventuale aderării a SUA la tratat, puterile semnatare au hotărât ratificarea acestuia. Între timp, însă, ele au recunoscut rând pe rând puterea sovietică și au omis să mai ceară recunoașterea tratatului de către Moscova, motiv care-l făcea pe Nicolae Titulescu să aprecieze că „la noi s-a comis greșeala de a considera acest tratat ca o sursă de drept cu condiția ca el să fie ratificat de semnatori”⁷⁶.

În realitate, ratificarea n-a urmat o cale directă și imediată. România a ratificat tratatul la 19 mai 1922, tot atunci depunându-se instrumentele de ratificare la Paris. Marea Britanie a ratificat tratatul în aceeași zi cu România, la 19 mai 1922⁷⁷, Franța la 11 mai 1924, Italia la 7 martie 1927. Japonia nu l-a ratificat⁷⁸, iar SUA l-au recunoscut, într-o anumită formă, în 1933. S-a făcut „greșeala de a nu cere Japoniei ratificarea în momentul când chestiunea îi era indiferentă, sau chiar agreabilă”, opina Titulescu. Mai târziu, Japonia nu-l va ratifica, inclusiv datorită interesului ei de a menaja Uniunea Sovietică – așa cum vom arăta mai jos. Titulescu conchidea că, „din punct de vedere juridic, Tratatul din 1920 nu ne poate da Basarabia. El are totuși o mare valoare morală. El angajează Marea Britanie și Franța care ar putea cu greu să ne conteste – vorbind în mod juridic – posesiunea legală a Basarabiei odată ce au semnat și ratificat Tratatul din 1920. De aceea, în toată politica pe care am urmat-o față de Rusia, am avut grijă să evit novațiunea, adică substituirea unei semnături a Sovietelor semnăturii Angliei și Franței. Rusia poate să-și schimbe forma de guvernământ. Noul guvern rus poate reîncepe politica Sovietelor și spune: ceea ce s-a făcut înaintea mea este nul. De aceea, nu am urmărit novațiunea, adică recunoașterea Basarabiei numai de către Soviete. Am vrut cumulul. Îl obținusem”⁷⁹. Ceea ce însemna recunoașterea Basarabiei ca teritoriu românesc și de către Anglia, Franța și Italia. Gheorghe Brătianu afirma, la rândul său, că „chestiunea Basarabiei

⁷⁵ J.-B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, ediția a șaptea, Dalloz, Paris, 1978, p. 44; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 272.

⁷⁶ N. Titulescu, *Basarabia pământ românesc*, Rum-Irina, București, 1992, p. 64.

⁷⁷ Nivelul relațiilor personale pe care șeful guvernului român Alexandru Vaida-Voevod, le-a avut cu premierul britanic David Lloyd George explică întâietatea și impulsul pe care l-a dat Marea Britanie semnării și ratificării acestui tratat, „chiar dacă aceasta a condiționat semnarea tratatului de asumarea de către statul român a unor chestiuni de principiu, ori de satisfacerea propriilor interese” (Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 274. Vezi și *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, p. 29).

⁷⁸ Vezi pe larg V. Stoica, *Mizeriile unei ratificări*, în *Câmpia Libertății*, anul I, nr. 3, 15-29 februarie 1944; R. Ș. Vergatti, *Tratatul sovieto-japonez și problema Basarabiei*, în *Relațiile sovieto-japoneze și problema Basarabiei*, în *Museum*, Revistă a Muzeului Viticulturii și Pomiculturii Golești, seria Istoria Culturii, Etnografie și Muzeologie, vol. IX, Golești, Argeș, 2009, pp. 157-164.

⁷⁹ N. Titulescu, *op. cit.*, p. 64.

constituie un caz foarte deosebit și una din cele mai interesante probleme ale dreptului internațional⁸⁰.

În contextul neratificării de către Japonia a Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920, cercetătorul britanic Bruce A. Elleman a studiat o serie de documente din arhiva Ministerului de Externe nipon, ajungând la concluzia că, începând din aprilie 1924, sovieticii au întreprins acțiuni diplomatice pentru a convinge autoritățile de la Tokyo să nu ratifice documentul în cauză, privind recunoașterea actului Unirii de la 27 martie 1918 și a suveranității României asupra teritoriului Basarabiei⁸¹. În ziua de 20 ianuarie 1925, a fost semnată la Beijing o convenție sovieto-japoneză privind relațiile reciproce, care includea, în anexă, ca parte integrantă a documentului, și scrisorile secrete schimbate între împuterniciții celor două guverne. La cererea Moscovei, guvernul de la Tokyo se angaja să nu întreprindă pașii necesari pentru ratificarea tratatului, până când documentul nu va fi fost ratificat de toate puterile semnatare. Din punctul de vedere al Japoniei, bunele relații cu Uniunea Sovietică erau importante în acea perioadă, pentru rezolvarea propriilor diferende teritoriale legate de Insulele Kurile, dar și datorită avantajelor comerciale oferite de partea sovietică. Documentul era cunoscut guvernului român chiar de la data semnării lui, articole pe această temă apărute în presa occidentală fiind semnalate de diplomați români Ministerului Afacerilor Străine de la București⁸².

Potrivit opiniei lui Bruce A. Elleman, în mare măsură, dreptul României asupra Basarabiei „a rămas nerecunoscut” datorită acordului sovieto-japonez din 1925. Kremlinul a mers mai departe, amenințându-i pe japonezi după ratificarea documentului de către Italia, la 22 mai 1927, că un act similar ar fi considerat de Moscova ca „vădit ostil”⁸³. Guvernul Japoniei a continuat să tot amâne ratificarea, permițând astfel Moscovei să negocieze, tot în secret, un acord cu Berlinul. Așa se va ajunge, la 23 august 1939, la protocolul secret al Pactului Molotov-Ribbentrop, care stipula că Germania nu se va opune anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică. Istoricul britanic conchide că „deoarece Tratatul de la Paris n-a fost ratificat, sprijinul internațional pentru România a fost infructuos”⁸⁴. În aceeași înălțuire de înțelegeri oculte poate fi înscrisă și cererea Moscovei, din iulie 1940, după anexarea Basarabiei, ca Japonia „să recunoască Basarabia ca parte integrantă a Uniunii Sovietice”.

Teza este confirmată de istoricul Florin Constantiniu, care a apreciat că neratificarea de către Japonia a făcut inoperant Tratatul din 28 octombrie 1920⁸⁵. Prof. Ion Bulei consideră că neratificarea Tratatului de către Japonia a făcut ca acesta să

⁸⁰ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 154.

⁸¹ B. A. Elleman, *The 1925 Soviet-Japanese Secret Agreement on Bessarabia*, în *Diplomacy & Statecraft*, vol. 5, nr. 2, iulie 1994, pp. 287-295. Sub titlul *Acord secret sovieto-japonez privind Basarabia (1925)*, studiul cercetătorului britanic a fost publicat și de *Cronica Română*, anul II, nr. 503, 505 și 506 din 12 septembrie, 14 septembrie și, respectiv, 15 septembrie 1994. O succintă prezentare a apărut și în *Românul*, nr. 34, din 29 august - 4 septembrie 1994 (vezi articolul *Un acord secret sovieto-japonez privind Basarabia?*).

⁸² Vezi *Unirea Basarabiei cu România 1918-1927. Documente*, ed. A. Berciu-Drăghicescu și L. Brâncănuș, Globus, București, 1994, pp. 38-57.

⁸³ B. A. Elleman, *op. cit.*, loc. cit., p. 292.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 294.

⁸⁵ F. Constantiniu, *op. cit.*, p. 289; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 274.

rămână fără valabilitate juridică de ansamblu, motiv pentru care el nu a putut fi invocat juridic în anul 1940, când URSS a răpit României Basarabia și nordul Bucovinei, iar dacă această invocare s-ar fi putut face, „tot fără efect ar fi rămas”⁸⁶. Istoricul și diplomatul basarabean Iulian Frunțașu afirmă că, în cazul în care acest tratat „ar fi fost ratificat de Japonia, intrând astfel în vigoare, ar fi recunoscut dreptul României asupra Basarabiei. Lacuna principală a acestui Tratat a fost, în primul rând, lipsa Rusiei, dar și a Statelor Unite, printre statele semnatare, astfel acestea rămânând în afara angajamentului de respectare a granițelor existente”⁸⁷. Prin semnarea Pactului Briand-Kellog (1928), consideră Iulian Frunțașu, „Rusia Sovietică a recunoscut, ce-i drept, doar tangențial, imuabilitatea frontierei româno-sovietice”⁸⁸. În opinia cercetătorului american Charles King, odată ce Japonia nu a semnat niciodată Tratatul din 28 octombrie 1920, iar „Statele Unite și Rusia nici nu au fost invitate să-l semneze, el a rămas un instrument fără mare valoare juridică”⁸⁹. Referindu-se la tratatul în cauză, istoricul Ioan Talpeș arată că, în condițiile în care Japonia a refuzat să-l ratifice, în pofida insistențelor românești, „nici documentul respectiv – asigurător mai mult moral – nu a putut fi invocat decât în dezbateri cu pretenții și prețiozități de factură doctorală”⁹⁰.

În ceea ce privește poziția SUA, trebuie arătat, în primul rând, faptul că, deși reprezentată la Conferința de Pace din anul 1919 la cel mai înalt nivel, prin persoana președintelui W. Wilson, această țară nu și-a pus semnătura pe niciunul din tratatele sistemului Paris-Versailles. Strategia SUA în problema Basarabiei pornea de la principiul că nimic nu se poate hotări fără participarea reprezentanților guvernului de la Moscova. Așa cum rezultă și din întrebarea adresată de R. Lansing șefului delegației române în legătură cu plebiscitul în Basarabia, SUA își însușiseră punctul de vedere susținut de fostul ministru de externe, S. Sazonov, și fostul ambasador, V. Maklakov. Față de speranța exprimată de reprezentanții Franței, Marii Britanii, Italiei și Japoniei, la începutul lunii ianuarie 1920, în sensul că Statele Unite se vor alătura lor în acțiunea de semnare a tratatului de recunoaștere a suveranității românești asupra Basarabiei, reacția nord-americanilor a fost negativă. Secretarul de stat al SUA, E. Bainbridge Colby, propunea, la 2 octombrie 1920, președintelui Woodrow Wilson să nu semneze un acord referitor la Basarabia. Prin principiile stabilite în „Nota Colby”, SUA își enunțau politica față de toate modificările teritoriale care afectează Rusia. Washingtonul nu accepta nicio schimbare a atitudinii în această chestiune, până când Rusia ar fi avut un guvern ce să reprezinte poziția poporului rus, subliniind și că „semnarea tratatului în acest moment nepotrivit ar face să explodeze cauza bolșevicilor, cu rezultate de anvergură și efecte negative”⁹¹. Adminis-

⁸⁶ I. Bulei, *Românii în secolele XIX-XX. Emanciparea*, Litera Internațional, București, 2011, p. 199; Gh. Calcan, *op. cit.*, pp. 274-275.

⁸⁷ I. Frunțașu, *op. cit.*, p. 127.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Ch. King, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, Arc, Chișinău, 2002, p. 38.

⁹⁰ I. Talpeș, *Epigoni ai Marelui Hidalgo. Principiul eliminării marginalilor prin asociere și includere în raport de putere*, Editura Militară, București, 2016, p. 31.

⁹¹ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice*, Litera, București, 2016, p. 74.

trația SUA recunoștea că aspirațiile de eliberare ale națiunilor care trăiesc pe teritoriile anexate cu forța de Rusia sunt legitime, dar, în același timp, deciziile de importanță vitală pentru Rusia, în special cele referitoare la suveranitatea asupra teritoriului fostului Imperiu Rus, „trebuie amânate”. Era, desigur, și cazul Basarabiei⁹².

Președintele W. Wilson și-a însușit această poziție, arătând că „noi nu vom semna un tratat referitor la Basarabia”, care ar fi „o acțiune pripită de natură să dea bolșevicilor un nou pretext pentru stârnirea spiritului național pe motivul că Aliații ar dispune de teritoriul rusesc”⁹³. Se explică astfel de ce Tratatul din 28 octombrie 1920 nu poartă și semnătura SUA, ceea ce nu înseamnă că Statele Unite n-au recunoscut niciodată Unirea din martie 1918. O schimbare notabilă a atitudinii Washingtonului în această chestiune se produce după 1930, în contextul în care administrația SUA a recunoscut oficial Lituania, Letonia, Estonia, Finlanda și teritoriile care făceau parte integrantă din Polonia. În nota din 18 februarie 1930, Departamentul de Stat propunea corectarea acestei poziții. Cu referire la Basarabia se indica: „În niciun alt caz rușii n-au abuzat mai brutal o națiune mică și n-au anexat mai arbitrar un teritoriu dintr-o țară prea slabă pentru a se apăra. Și dintre toate aceste anexări, Basarabia a fost cea mai recentă. Este, fără îndoială, necesar ca, din aceste motive, principalele puteri ale lumii civilizate să se grăbească să repare acest rău”⁹⁴.

Această stare de lucruri era sesizată de ministrul delegat Citta Davila de la legația română din Washington, într-un memorandum adresat secretarului de stat al SUA, Cordell Hull, în martie 1933, în care se sublinia că „singură printre toate țările din lume, cu excepția, desigur, a Rusiei, Statele Unite ale Americii mențin o discriminare evidentă, o discriminare publică față de Basarabia”⁹⁵.

În legătură cu problema ridicată de ministrul delegat român, la 12 aprilie 1933, secretarul de stat Cordell Hull a pregătit pentru președintele Franklin Delano Roosevelt un memoriu prin care propunea repararea greșelii făcute de SUA în ceea ce privește atitudinea în chestiunea Basarabiei. „După o examinare atentă a faptelor, scria Cordell Hull, am ajuns la concluzia că nu mai există niciun motiv pentru care ar trebui să se adere în continuare la doctrina enunțată de domnul Colby în 1920. Această atitudine față de Basarabia a fost menținută până în prezent, deși am recunoscut desprinderea de Rusia a altor teritorii, precum țările baltice. *În ciuda tuturor eforturilor de deznaționalizare din partea Rusiei, caracterul românesc al Basarabiei a fost păstrat și populația încă este de o covârșitoare majoritate română, chiar și în statisticile rusești* (subl. n.). Dimpotrivă, sunt de părere că ar trebui să recunoaștem acum situația *de facto*. Acest lucru poate fi îndeplinit printr-un act administrativ simplu”⁹⁶. La 21 iunie 1933, asistentul secretarului de stat, Wilbur

⁹² *Ibidem*.

⁹³ National Archives Washington, USA, R.G. 59, State decimale, file 1910, 1929, box 9973, pachet nr. 1 (*apud* M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, 1918-1933, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 1136).

⁹⁴ *Memorandum cu privire la Basarabia. Departamentul Relații Externe al SUA*, vol. I, Washington, 1945, p. 801 (*apud* V. Sturza, *op. cit.*, p. 75).

⁹⁵ V. Sturza, *op. cit.*, p. 74.

⁹⁶ Cordell Hull către președintele Roosevelt, Washington, 12 aprilie 1933, în *Documente diplomatice*. 1933, vol. II, Washington, 1949 (*apud* V. Sturza, *op. cit.*, p. 75).

John Carr, îl anunța pe ministrul delegat român despre rezolvarea acestei probleme⁹⁷.

Pe baza cercetărilor temeinice întreprinse în arhivele americane de regretatul istoric român Gh. Buzatu și apoi de alți specialiști din țara noastră, s-a putut demonstra că, începând de la 1 iulie 1933, SUA au recunoscut *de facto* și *de jure* dreptul istoric al României asupra Basarabiei⁹⁸. Era vorba de o recunoaștere indirectă, dat fiind că Basarabia a fost inclusă în cota de emigrație a României pentru SUA, la sugestia secretarului de stat, Cordell Hull. Acest lucru echivala cu recunoașterea suveranității României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru⁹⁹.

Titlul României asupra Moldovei dintre Prut și Nistru se întemeia nu numai pe drepturi istorice și hotărârea liber exprimată a locuitorilor săi, recunoscută internațional, dar și pe o realitate evidentă: indiscutabila preponderență a elementului românesc, care s-a păstrat în pofida măsurilor intense de rusificare¹⁰⁰.

Timp de mai bine de două decenii, noile teritorii revenite la vatra străbună cunosc o perioadă de înflorire a culturii, învățământului, vieții publice și, într-o anumită măsură, și a economiei. Reforma agrară aplicată în mod egal tuturor naționalităților a antrenat dezvoltarea economiei rurale, iar minoritățile din Basarabia s-au bucurat de drepturi ce nu le-au fost niciodată recunoscute sub dominația rusă. Locuitorii Basarabiei, indiferent de apartenența lor etnică, au beneficiat de drepturi egale, în conformitate cu regulile democrației românești din acea epocă. În ce privește alegerile libere, care au îmbrăcat în această provincie un caracter plebiscitar, ele au confirmat de o manieră zdrobitoare bunele sentimente pe care populația Basarabiei le nutrea față de România¹⁰¹.

În pofida unor carențe reale care s-au manifestat în democrația românească interbelică, Basarabia a fost o parte a Europei libere.

⁹⁷ V. Sturza, *op. cit.*, p. 75.

⁹⁸ F. D. Roosevelt Library, Hyde Park, dos. 428-Rumania, nepag. (*apud* A. Karețki, A. Pricop, *op. cit.*, p. 35; vezi și explicația dată de autori în nota 66 de la p. 301 în legătură cu publicarea documentului de către istoricii M. Mușat și Ion Ardeleanu în *lucrarea citată*, la pagina 1136); a se vedea și P. Quinlan, *Clash over Romania*, Los Angeles, 1977, pp. 22-23.

⁹⁹ F. Constantin, *op. cit.*, p. 290; Gh. Calcan, *op. cit.*, p. 274.

¹⁰⁰ Vezi Șt. Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Clio, Știința, București-Chișinău, 1992, pp. 17-47.

¹⁰¹ Referitor la situația Basarabiei în anii 1918-1940, a se vedea, pe larg: I. Agrigoroaiei, Gh. Palade, *op. cit.*; I. Scurtu *et al.*, *op. cit.*, pp. 80-201.

Виктор Савченко *

СФАТУЛ ЦЭРИЙ, ЦЕНТРАЛЬНАЯ РАДА И РУМЧЕРОД: КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ В ЮЖНОЙ БЕССАРАБИИ (ДЕКАБРЬ 1917 – ФЕВРАЛЬ 1918 ГГ.) ¹

The article is devoted to the conflict around the lands of Southern Bessarabia (Izmail and Akkerman districts) in which in November 1917 – February 1918, the interests of various political forces collided: the Moldavian Republic, the Kingdom of Romania, the Romanian Front Command, the Ukrainian People's Republic, the Odessa Soviet Republic, structures of the Soldiers' Councils of Rumcherod. The Ukrainian Central Rada, having extended its power to the Romanian front, supported the Country Council, at the same time seeking to gain a foothold in Southern Bessarabia. In December 1917, the Ukrainian-Moldavian union, directed against the attempts of the Bolsheviks to seize power, was formed. Chaos and parlay-

* **Виктор Анатольевич Савченко**, профессор кафедры украиноведения Одесского государственного университета внутренних дел (Одесса, Украина).

¹ **Комментарий редакции.** Публикуя статью профессора кафедры украиноведения Одесского государственного университета внутренних дел Виктора Анатольевича Савченко «Сфатул Цэрий, Центральная Рада и Румчерод: конфликт интересов в Южной Бессарабии (декабрь 1917 – февраль 1918 гг.)», редакция Журнала истории Молдовы исходит из принципа уважения права автора на свободное выражение собственного мнения относительно важной и актуальной научной проблемы. В то же время, редакция журнала отмечает что статья содержит ряд субъективных, бездоказательных и ошибочных тезисов, в прямой противоположности с реалиями трактуемого исторического периода, а также с исторической правдой. Так, например, трактуя события конца 1917 – начала 1918 гг., автор прибегает к необоснованному и ненаучному выделению так называемой «Южной Бессарабии» из целостного организма собственно исторической Бессарабии, с тем чтобы подчеркнуть её якобы «пёстрый этнографический характер», а также «кризис государственной власти» в данном регионе. Так же субъективным и предвзятым является автор при обосновании «этнографических границ Украины в Южной Бессарабии», аргументируя их ссылками сутубо на работы украинских этнографов, в особенности С. Рудницкого, сознательно игнорируя точку зрения великого французского географа Эммануэля де Мартона, убедительно доказавшего перед всеми официальными лицами Парижской мирной конференции 1919-1920 гг. принадлежность всей Бессарабии, – такой какой она была аннексирована в 1812 г. Российской империей, – к румынскому культурному и цивилизационному пространству. Наконец, таким же ошибочным является тезис автора о том, что право на самоопределение принадлежало лишь тем «территориям, в которых молдавское население составляло абсолютное большинство». Автор статьи, безусловно, согласится с тем фактом что возможное применение точно такого же метода исследования к «некоторым восточным территориям Украины» неизбежно приведёт к выводам отнюдь не в пользу её территориальной целостности. Публикуя во многих отношениях спорную статью украинского профессора доктора ист. наук Виктора Савченко, редакция Журнала истории Молдовы выражает свою готовность предоставить возможность и другим авторам высказать свою точку зрения по тем же актуальным вопросам истории.

sis of power in South Bessarabia led to the military conflict in the army and to the collapse of the Romanian front, to establishment of the power of the Bolsheviks in the cities, to the entry of Romanian troops into that territory.

Keywords: Country Council, The Ukrainian Central Rada, Southern Bessarabia, Moldavian Republic, the Kingdom of Romania, the Ukrainian People's Republic, Romanian troops.

Сто лет назад начали рушиться великие мировые империи, последующее за этим переформатирование мира растянулось на долгие годы. Сто лет назад из Киева прозвучал призыв к формированию новых отношений на просторах умирающей Российской империи. В сентябре 1917 г. на Съезде поработанных народов (форуме представителей народов бывшей империи) лидеры Украинской Центральной Рады призвали к созданию новых государственных структур на федеративно-демократическом принципе. Делегаты съезда избрали Совет народов с местопребыванием в Киеве, отметили ведущую роль Украины в этом переустройстве, поддержали план федеративного устройства Российского государства, как этап на пути к федерации Европы. Среди делегатов съезда было 6 молдаван, которых будировал киевский съезд и I-й Универсал Центральной Рады показавший народам путь к самостоятельному государственному развитию².

В украинской историографии последних двадцати лет вопрос о взаимоотношениях Центральной Рады и органов власти Молдавской республики рассматривался под углом зрения соборности украинских земель, этнографических границ, однако, вне поля зрения ученых оставался вопрос кризиса государственной власти в Южной Бессарабии³.

Южная часть Бессарабии имела и имеет пестрый этнографический состав, в котором относительное большинство составляют украинцы, заметную роль играют молдаване, болгары, гагаузы и др. Творцы украинской государственности, предлагая государственные границы будущей Украины, обращались к понятию «национальная территория», принципом создания государственных границ объявлялось численное преобладание украинцев в том или ином уезде, апелляции к «историческому праву». Так, украинский этнограф С. Рудницкий считал этнографическими границами Украины в Южной Бессарабии территорию от Измаила до излучины Днестра в 1916 г., украинские политики рассматривали Аккерманский уезд частью украинской этнографической территории.

² Стойко В. *З'їзд народів у Києві 1917 року* // Український історик. Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1977. № 3-4. С.14-25; Реєнт О. П. *З'їзд поневолених народів 1917 р.* // Енциклопедія історії України в 10 т. Київ: Наук. думка, 2005. Т. 3. С. 362.

³ Губань Р. В. *Входження Бессарабії та Північної Буковини до складу Румунії (історико-правовий аспект)* // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. Київ, 2014. № 2.С.5-8; Гошуляк І. *«Бессарабське питання» в політиці Української Центральної Ради* // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали Міжнар. наук. конф. Чернівці, 2002. С. 168–175; Тичина А. К. *Українська Центральна Рада і Бессарабія* // Науковий вісник Ізмаїльського держ. педагогічного інституту. Ізмаїл, 2001. Вип. 11. С. 23–27.

Через десять дней после своего образования Сфатул Цэрий в Декларации от 2 декабря 1917 г. провозгласила себя высшей властью Молдавской демократической республики, формально входившей в составе несуществующей Российской федеративной демократической республики. В декабре 1917 г. земли Молдовы граничили с УНР, через территорию УНР руководства Молдовы поддерживало связь с внешним миром и странами Антанты, так как румынская граница была фронтом. Сфатул Цэрий не признал захват власти большевиками в Петрограде, установив отношения с Центральной Радой (так же не признавшей переворот) войска которой (войска Украинского фронта) находились на территории Молдовы. III-й Универсал Центральной Рады (ноябрь 1917 г.) указывал, что юго-западные границы УНР устанавливались по Днестру (границы Херсонской губернии). Отношения УНР и МНР базировались на платформе союзнической борьбы против большевистской угрозы и управленческого хаоса. Центральная Рада поддержала решение о создании МДР и разрешила отправку из Киева в Кишинёв, на помощь Сфатул Цэрий полка трансильванцев. Территориальные претензии в Южной Бессарабии и Хотинщине для украинских властей отходили на второй план по сравнению с «опасностью с лева», они были отложены до созыва Украинского Учредительного собрания.

Командующий Румынским фронтом генерал Д. Щербачёв в конце ноября 1917 г. привел войска фронта в подчинение Центральной Рады. Военно-революционный комитет 6-й армии (база в Болграде) и II-й съезд Советов 6-й армии приняли решение о поддержке Учредительного собрания и непризнании большевистского переворота. 3 декабря 1917 г. Генеральный секретариат Центральной Рады объявил Д. Щербачева Верховным главнокомандующим Украинского фронта, созданного из войск Юго-Западного и Румынского фронтов. В декабре 1917 г. Сфатул Цэрий просил Д. Щербачева направить военные части для поддержания порядка в Молдове. Молдавские лидеры решили прибегнуть к услугам Центральной Рады, которая стремилась обуздать большевистский хаос в армейских частях и поддержать демократическую власть. Д. Щербачев вошел в контакт с Сфатул Цэрий и румынским командованием, провел аресты делегатов ВРК и разоружение наиболее радикальных фронтовых частей, планируя искоренить большевизм на фронте. Командование Румынским фронтом «взяло на себя ответственность за оборону Бессарабского края». Соперничество за 6-ю армию Румынского фронта между большевиками и Центральной Радой переросло во взаимные аресты и столкновения. Формирования армии оказались полностью разложены, большевистский Военно-революционный комитет Румынского фронта не признал назначения Д. Щербачёва и 3 декабря объявил, что берёт фронт под своё командование. Фактически УНР признало МНР, Центральная Рада поздравила Сфатул Цэрий и передала румынскому представителю, что Украина поддерживает объединение Румынии и Бессарабии, согласна им в этом помочь⁴.

В конце декабря 1917 г. хаос в стране привел к тому, что командование Украинским фронтом утратило рычаги власти, разваливающиеся части фронта

⁴ Пономарьов О., *Бессарабське питання в українсько-румунських відносинах у 1917-1918 рр.*// Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. 2007. №89-90. С. 44-48.

частично поддерживали большевиков, частично Центральную Раду. Многие села Буджака не признавали никакой власти, власть осуществлялась местными крестьянскими комитетами. Армейский комитет 6-й армии и командующий армии генерал А. Цуриков, не подчинившись приказу Д. Щербачева, поддержал вывод армии на Восток. Д. Щербачев назвал это изменой и заменил генерала, начав разоружение большевистских частей 6-й армии. 9 января 1918 г. армейский комитет арестовал генерала Коцебу и его начальника штаба (присланных Д. Щербачевым на смену отстраненному командованию). На должность командующего армией военный комитет поставил левого эсера капитана Дегтярева⁵.

В Кишиневе большевики отстранили эсеров-меньшевистский военно-революционный комитет и создали большевистский, который 3 декабря провозгласил на Румынском фронте власть Совета Народных Комиссаров. С точки зрения большевиков руководство Румынским фронтом, всеми военными формированиями области, должно было перейти к Румчероду (самозванный орган военной власти - ЦИК Советов Румынского фронта, Черноморского флота и Одесского военного округа). Румчерод провозгласил себя высшей властью в Юго-западной области (в Бессарабии и Херсонской губернии), «в прифронтовой полосе», поставив на повестку дня вопрос о немедленном захвате власти в Молдове. Новый ЦИК Румчерода (выбранный в конце декабря 1917 г.) был полностью подконтрольным блоку большевиков и левых эсеров. Он объявил себя властью выше местных советов, рассматривая себя как управление СНК РСФСР. В Кишиневе был создан Фронтотдел Румчерода, который объявил войну Центральной Раде и Сфатул Цэрий. В первых числах января 1918 г. Бессарабский губернский штаб Румчерода захватил Кишинев⁶.

В первых числах января 1918 г. румынские войска перешли границу, заняли Болград, 13 января вошли в Кишинев. Газета «Голос революции» писала: «...6-я армия, отступая от Белграда... разбрелась по селам и деревням Аккерманского уезда. Теперь отряды 6-й армии сконцентрированы в Маяках и Аккермане» [6]. Румчерод объявил войну Румынии, из Одессы и Севастополя на Дунай были направлены несколько военных судов с десантом матросов и красногвардейцев. 18 января в Одессе утвердилась краевая советская власть, объявившая себя Одесской республикой и включившая в состав этой республики Буджак. Руководство республики заявляло, что будет непосредственно подчиняться ленинскому правительству, а не правительству Советской Украины.

21-25 января проходили бои в Измаиле (где находилась база Дунайской флотилии) и Килие, 26 января - 14 февраля в Вилково. 20 января румынские части подошли к Аккерману, остатки 6-й армии заняли фронт в 80 км. от Маяк до Черного моря (Аккерманская группа подпоручика Максимова). В Аккерманском уезде большевики объявили мобилизацию. Но, в Аккерманском уезде сильны были позиции Центральной Рады, с 12 по 30 января в Аккермане проходили бои между частями верными УНР и отрядами большевиков. На помощь властям УНР в Одессу из Аккермана был направлен дивизион броневигов. Цен-

⁵ Софронов Г. П. *Неподвластное времени*. М.: Воениздат, 1976. С. 17-39.

⁶ Гарчев П.І., Кожекін А.Г. *Румчерод у боротьбі з контрреволюцією та інтервентами у Бессарабії (кінець грудня 1917р.-березень 1918 р.)* // Український історичний журнал. 1988. № 11. С. 70-81.

тральная Рада считала Аккерманский уезд частью УНР, так как в нем проживало ок. 50% украинцев, которые должны были высказаться за присоединение к УНР. В середине января 1918 г. Аккерманское уездное земство и городской совет, «при участии представителей демократических организаций», приняли резолюцию о присоединении уезда к УНР. Население Аккерманского уезда не понимало, в какой стране оно живет; в МДР, в Российской республике, в советской России, в УНР, в загадочной стране Румчерод. 28 января Аккерман заняли войска Центральной Рады, но через два дня произошел солдатский бунт, и в городе утвердилась власть Румчерода, который поставил под свое влияние Революционный штаб 6-й армии и часть Аккерманского уезда.

22 января министр П. Ерхан информировал Сфатул Цэрий, что УНР провозгласила полную независимость, этот акт подтолкнул Сфатул Цэрий к провозглашению независимости Молдавской Демократической Республики. Чётких границ у МДР не существовало, но Южная Бессарабия, по мнению Сфатул Цэрий, должна была стать частью МДР, которая использовала тот факт, что согласно III-у Универсалу Центральной Рады, граница УНР проходила по Днестру. Территориальные разграничения в Бессарабии не представляли собой срочной проблемы для УНР, что находилась в состоянии войны с РСФСР. Украина не включила «Бессарабский вопрос» в Брестские переговоры. В предварительных условиях договора с РСФСР, утвержденных правительством УНР, отмечалось, что вопрос о Бессарабии должен быть решен «на основании самоопределения наций по соглашению с Румынией и Бессарабией».

С начала марта 1918 г. отношения Центральной Рады и Сфатул Цэрий изменялись. Центральная Рада к этому времени вернулась в Киев и почувствовала себя более уверенно, заявляя о своих притензиях на Аккерманский и Измаильский уезды. 2 марта министр иностранных дел и премьер-министр УНР В. Голубович в ноте протеста Румынии пишет о нарушении украинских жизненных интересов на Юге Бессарабии, территории «с этнографической, экономической и политической точек зрения составляет неделимое целое с территорией УНР». Указывая, на экономические обоснования, премьер заявлял, что с «важным экономическим центром – Одессой связана вся Южная Бессарабия».

15 марта, в речи по случаю заключения Брестского мира, председатель Центральной Рады М. Грушевский заявил, что поддерживает самоопределение Бессарабии указывая, что необходимо самоопределение той части где доминирует украинское население: «Мы, будем стараться прийти с молдавской демократией к взаимопониманию по размежеванию интересов украинского и молдавского населения в Бессарабии, будем исходить из современных реальных отношений... с украинской стороны ни у кого нет претензий на те части Бессарабии, в которых большинство составляет молдавское население... думаю, что со стороны наших политиков не будет никакого намерения ограничить законное право каждого населения, каждого народа... объединиться с тем или иным государством. Речь будет идти только про те территории, на которых молдавское население не имеет абсолютного большинства»⁷.

⁷ *Голос революции*. – Одесса, 1918. 12 января.

УНР предложила сесть за стол переговоров по решению мирным путем «бессарабского вопроса», указывая, что значительная часть территории Бессарабии занята румынскими войсками, и вопрос, кому в будущем будет принадлежать Бессарабия, может быть объектом обсуждения на мирной конференции в Бухаресте. Правительство УНР считает возможным решение этого вопроса только с участия и согласия представителей Украины. УНР стремилась наладить дипломатические отношения с Румынией и принять участие в разделе огромного имущества Румынского фронта. В последствии идея распространения власти Украинского государства на Южную Бессарабию будет присутствовать и в политических конструкциях режима гетмана Украины П. Скоропадского⁸.

История XX века, века национализма, учит нас важности учета национального вопроса при формировании новых государств, новых границ. Отношения Украины и Молдовы – двух молодых государств появившихся 100 лет назад показывает необходимость консолидации демократических сил перед лицом общей опасности гибридных войн которые развязывала красная Россия времен ленинского переворота.

⁸ Бойко О. Д., *Питання території і кордонів України в аналітичній записці Д. Донцова «О границях Української Держави під взглядом політичним» (1918) // Національна та історична пам'ять*. Київ, 2013. Вип. 7. С. 184-201.

DOCUMENTAR

Gheorghe Cojocaru *

O PLEDOARIE PENTRU „UNIREA SUFLETEASCĂ” (SF. ANULUI 1918)

Purtând semnăturile lui Pan Halippa, ultimul președinte al Sfatului Țării, a lui Ion Buzdugan, cel care semnase actul Unirii din 27 martie 1918 în calitate de secretar al legislativului Republicii Democratice Moldovenești, a lui Anton Crihan, care ca președinte al Comisiei agrare trudise asupra legii agrare a Basarabiei, a lui Mihail Minciună, unul din liderii Blocului Moldovenesc majoritar în Sfatul Țării, și a lui Ion Codreanu, țăranul din Ștefăneștii Bălților, documentul de mai jos este o adresă depusă pe masa Guvernului de la București, după cum se poate bănuie, la sfârșitul anului 1918. Cei cinci deputați, care au jucat un rol important în procesul de autodeterminare a ținutului dintre Prut și Nistru, se considerau îndreptățiți să-și asume gestul unui demers „în numele Sfatului Țării și al Blocului Moldovenesc”, în care să expună un punct de vedere asupra evoluțiilor din Basarabia de după Unire, astfel încât procesul de integrare a provinciei în cadrul vieții social-politice, economice și culturale a țării, întinse la sfârșitul aceluiași an 1918 de la Nistru până la Tisa, să se desfășoare într-un ritm susținut și cu efecte benefice de durată.

Semnatarii Unirii de la 27 martie se simțeau direct responsabili de bunul mers al reazășării Basarabiei în unitatea românească. În scopul desăvârșirii acestei Uniri, în fața autorităților de la București se pune problema „unirii sufletești” a Basarabiei, arătându-se că asemenea chestiuni nu se rezolvă „numai printr-un simplu vot”, ci printr-o „neprecupețită muncă aprigă, tăcută și plină de abnegație”, cu susținerea și bunăvoința responsabililor „de la centru”.

Înainte de toate, se întreprinde o radiografie a situației din ținut după Unire, subliniindu-se că după 27 martie „a urmat o epocă de confuzie fără de asemănare”, generată de proasta conlucrare între autoritățile militare și civile, de tensiuni de pe urma rechizițiilor la care era supusă populația ca urmare a împovăratului Tratat de pace de la București cu Puterile Centrale. Brutalitatea și abuzurile unor factori de ordine, corupția printre elementele administrației, contrabanda de peste Nistru, dezorganizarea transportului, cursul haotic de schimb al leului, neplata cu lunile a unor cadre didactice, lipsurile din aprovizionare și specula sunt semnalate fără menajamente, mai ales că toate acestea, după cum se arată, subminau încrederea populației în noile autorități.

Plecând de la necesitatea corectării acestei stări de lucruri, sunt propuse o

* Gheorghe Cojocaru, doctor habilitat în istorie, Institutul de Istorie al AȘM.

serie de măsuri, între care: menținerea sistemului administrativ local, apelarea preponderentă la serviciile elementelor locale loiale, transferul atribuțiilor Comandamentului general al Basarabiei, după desființarea acestuia, către ministrul Basarabiei, Daniel Ciugureanu. Mai mult decât atât, considerând că numărul de doi reprezentanți ai ținutului în Guvern ar fi insuficient, se ajunge până la a se cere un al treilea post de ministru al Basarabiei, probabil, pentru nimeni altul decât Pan Halippa (!), rămas momentan, după actul de unire „necondiționată” din 27 noiembrie 1918, fără o demnitate publică. Centrul de greutate al deciziilor, în opinia semnatarilor demersului, trebuia să se transfere la Chișinău, ministrului-delegat al Guvernului. Se cere o selecție riguroasă „a elementelor care se trimit din Țară”, după cum și recomandarea obligatorie din partea autorităților basarabene pentru candidații la funcțiile vacante în administrația provinciei. Acțiunile de propagare a noilor realități și a Dinastiei române trebuiau tratate „ca o chestiune de suflet”, trebuiau găsite mijloacele necesare pentru aprovizionarea populației cu articolele de primă necesitate ca sarea, petrolul, cheresteaua etc., pentru „a-i câștiga sufletul”. Trebuia promulgată fără tergiversări Legea agrară a Basarabiei, votată de Sfatul Țării.

Lectura documentului, în ansamblu, lasă impresia că clasa politică basarabeană, confruntându-se zi de zi cu noile și extrem de complicatele realități de după 27 martie, România fiind o țară îngenunchiată de Puterile Centrale și amenințată din toate părțile, era oarecum surprinsă, dacă nu depășită, de dinamica, și ea nu mai puțin complicată, a reîncadrării ținutului în familia românească. Reliefarea importanței dimensiunii umane, spirituale și morale a proceselor de readucere a Basarabiei acasă va reprezenta de acum încolo un punct esențial în platformele actorilor politici dintre Prut și Nistru, mai ales, în primul deceniu postbelic, până la familiarizarea cu natura vieții politice și sociale din România întregită.

ONORAT CONSILIUL DE MINIȘTRI,

Prin votul unirei desăvârșite din 27 Noiembrie, deputații Sfatului Țărei au încheiat ultimul inel din ciclul de probleme politice naționale basarabene, a căror înfăptuire o începuseră odată cu revoluția rusească.

Din punct de vedere formal, misiunea elementelor naționaliste din Basarabia este astfel deplin încheiată.

Pornind de la afirmarea drepturilor neamului românesc din Basarabia și (cu prețul a nenumărate primejdii), realizând pe rând autonomia federativă, intervenția militară română, independența, unirea de la 27 Martie și anularea condițiilor în 27 Noiembrie, s-ar putea crede că nu mai e nimic de făcut și că putem sta liniștiți pe laurii isbânderlor raportate.

Dar Blocul Moldovenesc care a alcătuit sâmburele naționalist și hotărâtor al Sfatului Țărei, socoate că rămâne deschisă o serie de probleme și mai grave și mai arzătoare, care se rezumă în ceiace obicinuim a numi unire sufletească. Aceste probleme nu se pot rezolva numai printr-un simplu vot, ci printr-o risipă neprecupețită de muncă aprigă, tăcută și plină de abnegație, ajutată în toate împrejurările de bunăvoința luminată a autorităților de la centru.

Nu trebuie să uităm, și noi în de noi ca români nu trebuie să ne-o ascundem, că suntem departe de acea unire morală care poate chezașlui unirea formală, chiar atunci când nu ar exista forța care să o apere.

În interesul plămădinei acestei uniri desăvârșite, care constituie scopul cel mai de pe urmă al tuturor silințelor noastre de până acum, membrii Sfatului Țării și ai Blocului Moldovenesc care, cel puțin în fața norodului din Basarabia trec de răspunzători de toate cele întâmplare între Prut și Nistru, s-au simțit datori a cere prin delegații săi Măriei Sale Regelui și Onoratului Consiliul de Miniștri o audiență spre a expune măsurile pe care dâșii le cred necesare a fi luate în vederea aceasta.

Spre a înțelege mai bine măsurile ce noi avem cinstea a le propune, socotim că este de trebuință să spunem, în puține cuvinte, ce s-a făcut până acum și cum stăm astăzi:

Intervenția armatei române a introdus în Basarabia un regim de ocupație militară care a domnit ca putere de sine stătătoare, în afară de autoritățile republicane basarabene, dând naștere la un amestec foarte dăunător al puterilor. Această stare, sub alte forme, domnește și astăzi.

În împrejurări foarte grele, cu Țara plină de streini, de spioni și de agitatori, având mereu în coastă primejdia trupelor austriece care intrau în Ucraina și în față opoziția înverșunată a elementelor ruse, a minorităților ucrainiene, evreești, bulgărești și a grupărilor sociale anarhice din așa numită fracție țărănească, bizuindu-se toate pe situația precară a României care nu încheiase pacea, – autoritățile basarabene, cu toată lipsa lor de experiență, cu toată stingherirea ce o întâlneau în acțiunea armatei, au putut totuși stăpâni situația în chip mulțumitor, înlesnind și aprovizionarea României, fără a pricinui prea mari plângeri.

Ele și-au încheiat activitatea în ziua de 27 martie.

După unire a urmat o epocă de confuzie fără de asemănare.

Autoritățile militare cari până atunci, tot mai aveau puțină băgare de seamă față de Guvernul republican, nu mai țineau seamă acum de autoritățile civile. Ni-meni nu mai știe cui să se adreseze; poruncile și hotărârile luate de autoritățile civile erau mereu nesocotite de cele militare. În același timp, în urma tratatului de la București s-au îngreuiat nespuse de mult rechizițiile, a căror executare făcută în cea mai mare parte, în chip cu totul samavolnic, a adus la îndârjire populația.

În asemenea împrejurări, s-a organizat Comisariatul General al Basarabiei ca un mijloc de concentrare a puterii și de împlinire energetică a măsurilor, dâșul fiind suprapus nu numai autorităților civile, dar și celor militare.

De la început, factorii locali din Basarabia nu au aprobat această soluție. Ei vedeau clar că confuzia administrativă și lipsa de vigoare în împlinirea măsurilor luate, nu proveneau din rea voință sau din nepriceperea autorităților civile Basarabene, ci numai din procedarea independentă a autorităților militare și din amestecul lor în atribuțiile autorității civile. Noi cei de aici, cari ne dăm seama mai bine de situație, eram de părere că o mărginire a puterii militare, o sporire a autorității organelor civile, ar fi fost cea mai nemerită deslegare. Ea ne-ar fi ferit de multe neajunsuri, ocolind soluția preferită de Guvernul Marghiloman, soluție în care se întrezărește neîncredere în elementele locale. Nu este locul a face aici procesul instituției Comisariatului. Trebuie spus numai că toate măsurile realizate de dâșna sunt

mai ales de ordin formal. În nici o ramură de activitate durabilă, nu s-au produs pe urma ei îndreptări cari să fie resimțite de populație.

În vederea regulării consumației și a înlăturării speculei, s-au făcut comisiuni și subcomisiuni economice, sau imobilizat produse la locul lor de producere, s-a oprit deplasarea lor de la o localitate la alta în lăuntrul Țărei și peste Prut și s-a interzis exportul peste frontieră. Urmarea a fost un negoț neobișnuit cu permise de transport sau de export, cu sau fără compensație, care au îmbogățit pe toți speculanții în vreme ce traiul se scumpea zilnic. Astfel, cerându-se compensație pentru exportul fructelor, produse mai ales de cultivatori țărani, acestea au putrezit în cantități enorme, în vreme ce s-a permis ori cui a avut trecere exportul de vin în cantități mari, fără compensație.

Odată cu retragerea armatei din sate, făcută după mari stăruinți s-a adus jandarmia cu o organizație aparte de corp închis, care nu are, cu autoritatea civilă, altă legătură de cât a plății salariului. Brutalitatea unora din acești jandarmi, trimiși a liniști Basarabia, trece orice închipuire. În loc de a aduce în țară pacea, ei, prin sălbăticia lor absurdă – au semănat neconținut ura. Toată țărănimea ferbe de indignare, din pricina neomeniilor ce dâșii le comit. Iată câteva din cazurile ce zilnic se repetă în toată Basarabia ori unde sunt jandarmi:

Țăranii sunt scoși noaptea la pază, măsură foarte bună, dar făcută întotdeauna pe sprinceană, fiind chemați mereu oamenii cari nu se au bine cu jandarmii. Dmineața, în loc să dea drumul oamenilor, îi țin toată ziua la postul de jandarmi, pentru diferite lucruri. La cel mai mic protest, omul e declarat bolșevic, spion rus și altele, bătut crunt și de multe ori se face cerere de expulzare. Bătrânii satelor sunt palmuiți și bătuți pentru că nu stau drepti în fața jandarmului. Nu mai vorbim de jafurile la care este expusă întreaga populație. Nu este țăran care să nu plătească biruri neconținute sub forma a tot felul de bacșișuri acestor satrapi ai satelor.

Dar ceia ce se întâmplă cu jandarmii nu este lucru izolat:

În toate domeniile administrative domnește teroarea, jignirile, corupția. – Peste Nistru se practică o contrabandă înspăimântătoare. Produsele care nu trec cu ajutorul permiselor se duc cu ajutorul bacșișurilor date pe sub mână grănicerilor. Astfel se duc în Ucraina toate rezervele alimentare ale Basarabiei: făină, grăsimile, vinurile, vitele, brânzeturile etc., etc., în timp ce lumea se încovoie la noi sub povara scumpetei cumplicate.

Pe țăramul gospodăriei interne, lucrurile nu stau mai bine:

De luni de zile, trenurile nu au făcut nici o cursă regulată, locurile în tren se capătă toate cu bacșișuri: poșta, telegrafele, telefoanele sunt în cea mai mare neorânduială; scrisorile de la un oraș la altul, dacă ajung la destinație, fac obișnuit 3-4 săptămâni; tot astfel telegramele.

Chestiunea cursului monedei constituie un haos.

Profesorii, învățătorii și alți funcționari nu sunt plătiți de luni de zile; sunt funcționari cari nu au primit leafă din Ianuarie trecut.

Întrucât privește sarea, gazul, cheresteaua, îmbrăcămintea a căror lipsă este foarte mult simțită la țară, s-a procedat în chip cu totul ne practic. Toate ofertele cooperativelor basarabene, singurele care pot desface la țară pe prețuri controlabile, au fost înlăturate, – în schimb s-au preferit numai speculanți particulari, în special

evrei. Urmarea este că satele sunt în întuneric, iar gazul nu se găsește decât numai la neguțătorii evrei care îl vând cu 30-40 lei kgr.

Într-un cuvânt, peste tot abateri și neorânduială și nicăieri o reprimare hotărâtă și energică a elementelor desordonate și abuzive, că să se aducă încrederea populației în regimul românesc.

Sub motiv de a se naționaliza grabnic Basarabia, s-au adunat în grabă, fără nici o alegere, tot felul de elemente cari s-au aruncat cu furie asupra nenorocitei provincii, ca pe o pradă lipsită de orice apărare. Frigurile îmbogățirii grabnice, iată ce stăpânește mare parte din cei veniți în această provincie.

Împotriva lor orice protestare e cu neputință. Căci, dacă ridici glasul, riști a fi declarat de rusificat, de spion, de clevetitor al României sau cel puțin de nepatriot. Dar chiar dacă n-ar fi toate acestea, noi cei din Blocul Moldovenesc, socotim, din motive de oportunitate patriotică, că nu este momentul să ridicăm în public glasul, împotriva abuzurilor ce se comit, că să nu dăm arme de provocare dușmanilor noștri.

Este timpul ca această stare de lucruri să înceteze.

Trebuie să spunem cu toată sinceritatea, așa cum fiecare din noi vorbește cu sine însăși: toate clasele societății clocotesc de nemulțumire. Fierb de nemulțumire țăranii; sunt nemulțumiți târgoveții, reprezentați în cea mai mare parte de streini, nu numai din motive etnice, dar pentru că regimul nostru, așa cum e azi, nu poate să capete stima care impune oricui și pe care singură o administrație, nu numai fermă, dar și dreaptă o poate avea, sunt nemulțumiți chiar unii dintre intelectualii moldovenii cari altă dată așteptau alipirea la România ca un ideal sfânt, – pentru că mai peste tot se văd înlăturați.

Spre a înlătura această ferbere, Blocul Moldovenesc își ia respectuos îndrăzneală de a supune Excelențelor Voastre următoarele considerațiuni și măsuri:

Să se menție sistemul descentralizator cerut de necesitățile și de obișnuința plămadite într-un veac de viață aparte a Basarabiei, și care nu se pot smulge în câteva săptămâni.

Să se folosească în măsură cât mai mare și cu rol hotărâtor elementele locale cari prin actele lor de până acum și-au dovedit în de ajuns devotamentul pentru idealul comun. Controlul centrului asupra periferiei, trebuie să fie energic și permanent, dar în așa fel ca să nu înăbușe forțele locale care au dorul de muncă, ci să le grupeze și să le încurajeze, căutând a scoate maximum de folos din existența și buna lor voință. Cu alte cuvinte, nu tirania centrului asupra periferiei supuse, ci o colaborare, o muncă de contact deplin, în vederea scopului pe care îl urmărim și anume de a împlânta cât mai adânc conștiința națională în masa poporului.

Administrația să fie întocmită astfel, încât, pe de o parte, să se înlătore cu desăvârșire confuzia între atribuțiile autorităților civile și ale celor militare, iar, pe de altă parte, să ne deie puțință unei reprimări grabnice a tuturor elementelor abuzive, restabilindu-se prestigiul autorităților naționale. Pentru această desființarea Comisariatului era o măsură indispensabilă și nu putem decât să ne exprimăm mulțumiri că s-a prevenit astfel o dorință unanimă a întregii suflări din Basarabia. Atribuțiile lui însă, trebuie să rămână trecând toate asupra unui Ministru basarabean,

delegat al Guvernului cu depline puteri, și socotim că persoana Domnului Ciugureanu este cea mai potrivită.

Rugăm ca să se acorde Basarabiei, în raport cu populația sa 3 Miniștri, astfel ca interesele acestei provincii să fie mereu puse în lumină la centru. Numai cu 2 Miniștri, ca până acum, se poate întâmpla ca zile întregi Basarabia să fie lipsită de reprezentări cum a fost acum în urmă când Domnul Doctor Ciugureanu a trebuit să stea la Chișinău, iar Domnul Inculeț, fiind bolnav, să nu poată sosi la București.

Directoratele, cu care lumea de aici s-a obișnuit, trebuiau să rămână și s-a făcut foarte bine că au fost menținute. Desființarea lor ar fi produs mari perturbațiuni în orientarea publicului. Pentru legătura Directoratelor locale cu autoritățile de la centru, consilierii tehnici pot rămâne, dar nu ca niște epitropi ci ca niște auxiliari ai Directorilor. Nu este în interesul unei bune administrațiuni ca centrul să lucreze peste capul Directorilor cu consilierii tehnici.

Autoritatea civilă să aibă cuvânt hotărâtor în reprimarea abuzurilor militare și ale jandarmilor. Fiecare militar, de la ostaș până la ofițerul superior, să știe că nu se pot comite abuzuri, că nu se poate trata populațiunea din Basarabia ca o adunătură de supuși și că, în cazul când asemenea abuzuri, totuși, ar avea loc, să se știe că ele nu se pot înăbuși și că este cineva, o putere mai mare, care poate vorbi departe și sus de tot și care face ca vinovatul să-și ia pedeapsa. Autoritățile militare să nu aibă nici o atribuție civilă. Înăuntrul Țării, intervenirea lor să aibă loc numai când va fi solicitată formal de Delegatul Guvernului. Cerem pentru Basarabia un regim cât de ferm, numai să fie bazat pe dreptate pentru toți. Nu un regim de tiranie pentru guvernați și de impunitate pentru guvernanți. Să știe fiecare element, reprezentând autoritatea, că poate fi tras la răspundere și pedepsit pentru orice infracțiune.

Jandarmeria nu trebuie să rămână ca un corp neatârnat ci ca un organ subordonat Delegatului Guvernului sau Directoratului de Interne, care vor putea să ia măsuri disciplinare și să aplice sancțiuni în cazuri de abuz. Pe de altă parte trebuie a se ține ca să fie cât mai mult reprezentată prin elemente locale. În limita puținței, ofițeri și subofițerii să fie basarabeni.

Să se desființeze toate comisiile și subcomisiile care până acum nu au dat alt rezultat decât mărirea speculei. Este necesar ca distribuția acelor produse care trebuie să se facă de către Stat să se lase pe seama cooperației basarabene, care până acum a fost neconținut boicotată, comisiile și subcomisiile preferând mai bine să aibă aface cu fel și chipuri de samsari, decât cu o instituție cinstită. Dacă totuși împrejurările vor arăta necesitatea de a se institui asemenea comisii, acesta să se facă de către delegatul Guvernului în înțelegere cu Directorii, cu Miniștrii basarabeni și cu Guvernul central.

Să se investească delegatul Guvernului cu puteri și mijloace suficiente, spre a pune rânduială în funcționare aparatului poștal, telegrafic și telefonic, cum și în mersul căilor ferate. Este absolut necesar ca activitatea tuturor acestor rețele de comunicație să fie regulată cu un minut mai înainte, întrucât întreaga viață obștească a provinciei este stingherită de neorânduiala de acum.

Să se achite lefii tuturor acelor profesori, învățători și slujbași cari până acum au fost lăsați în suferință.

Iar scopul acesta trebuie să se acorde Basarabiei mijloace suficiente ca plățile să nu atârne de încasări al căror termen de percepere nu coincide întotdeauna cu epoca în care trebuie făcute plățile ci să se facă, indiferent de câtimea sumelor încasate în timpul dat, astfel că nici un om să nu rămâie în suferință.

Să se facă o selecție riguroasă a elementelor cari se trimit din Țară. În Basarabia aveam lipsă de oameni cu experiență, dar trebuie să se știe că nu orice funcționar de peste Prut este un mare patriot precum nu orice basarabean este rusificat suspect. Sunt numeroși funcționari din România, destul de experimentați poate în ce privește rutina serviciului, dar cari socot slujba lor, nu ca o misiune, ci ca o sursă de câștiguri. Din aceștia n-ar trebui trimiși în Basarabia, pentru că publicul de aici trebuie să aibă o idee superioară de administrația românească. Este necesar ca în numirea tuturor acestor funcțiuni hotărâtoare să fie recomandăția organelor basarabene. Preferința ce trebuie acordată elementelor locale românești, nu trebuie tălmăcită ca o tendință ostilă fraților de peste Prut. Scopul avut de noi în vedere este ca interpunând, între Guvern și norodul local, elementul românesc din Basarabia, să abatem cât se poate curentul de nemulțumire făcându-l să se spargă de noi cei localnici și să nu capete un caracter de dușmănie generală împotriva României. O greșală săvârșită de un basarabean rămâne o greșală personală pe când una săvârșită de un român de peste Prut are urmări mult mai grave. Pe de altă parte noi socotim că în chipul acesta se plămădesc legături adânci între regimul național și norodul basarabean, viața de Stat va lua astfel în mersul ei cât mai multe interese locale care toate vor contribui a face ca obștia să ție cu mai multă putere la consolidarea acestui regim.

Odată cu aceste schimbări și măsuri, cari vor atinge în mod foarte prielnic populația basarabeană, trebuie să se acorde mijloace suficiente pentru a porni o campanie activă de propagandă la sate, pe baza reformei agrare și a votului universal, pentru popularizarea Dinastiei române.

Încercări de a se organiza o propagandă s-au făcut și până acum. Noi socotim că sistemul a fost absolut greșit, nu pot avea o acțiune favorabil agenții recrutați de peste Prut, ca până acum, mai mult în scopul de a li se face câte un rost, decât a face treabă și nici conferințele pedante și formaliste, nici publicațiile pretențioase. Numai vorba familiară, cuvântul de toate zilele, deschis, stăruitor și sincer are valoare. Iar acest cuvânt trebuie să fie dus în satele basarabene de către oamenii din satele moldovenești. Numai auzind pe un moldovean ca dânsul, basarabeanul din sat, va asculta ce i se spune.

Propagandiștii trebuie recrutați exclusiv dintre cei din Basarabia. Numai în cazul când va fi vorba de niscaiva elemente cu pricepere și dibăcie excepțională ar trebui introduși români de peste Prut și mai ales din Moldova. Acțiunea de propagandă nu trebuie socotită ca o afacere de biuro ci trebuie tratată ca o chestiune de suflet. În Basarabia s-ar găsi numeroși țărani isteți, numeroși preoți de inimă, cari, ajutați cu ceva, ar putea fi luați în ițele propagandei, făcând ispravă bună.

Trebuie avut însă în vedere că acțiunea de propagandă, ori sub ce formă ar fi făcută, se va isbi de indignarea ce o produc elementele abuzive din cadrele puterii publice, prin nedreptățile lor. De aceia va trebui să se dea Delegatului Guvernului

puteri suficiente, ca, în timp cât se poate de grabnic, să poată face dreptate, acolo unde o cercetare serioasă, va dovedi că plângerea este întemeiată.

Paralel cu această acțiune de propagandă trebuie să se facă toate jertfele, spre a se aduce în Basarabia de urgență și în cantități cât mai mari aceste trei articole de extremă necesitate de cari România dispune și anume: petrol, cherestea (șindrila), sare la care trebuie adăugate aticolele de îmbrăcăminte.

Peste tot, în tratarea problemelor basarabene, ținem să atragem atenția Onoratului Consiliu de Miniștri asupra unui lucru pe care îl accentuăm cu toată insistența. Țara să nu se sgârcească cu mijloacele materiale. Basarabia este țara bogată și va răsplăti cu vârf tot ce se va jertfi pentru dânsa, oricât de mari ar fi aceste jertfe. Dar ea are nevoie de mijloace acum când este ceasul să-i câștigăm sufletul.

Să se dea mijloace mari ca să se poată revărsa asupra poporului cât mai mult belșug ca el să rămâne cu impresia că nu s-a alipit de o Țară stingheră și săracă ci de o Țară puternică și bogată. Sunt numeroase chestiuni care stau în suspensie, nepunând primii soluție din cauza lipsei de mijloace. Astfel spitalele Zemstvei Guberniale, cu tot personalul lor, au rămas fără o lescae, deoarece Zemstva a fost dizolvată, fără a se prevedea în bugetul Statului mijloace pentru numeroasele instituții pe care le administra dânsa. Acum bolnavii din spitale întreținute, până la disolvare, de acea Zemstva mor literalmente de foame și tot personalul medical, sanitar și de serviciu nu primește de luni de zile nici un ban, făcând desigur reflecții amarnice asupra regimului românesc.

Trebuesc mijloace pentru a face față expeditiv și grabnic unor asemenea cazuri, fără considerare pentru forme.

Trebuie în sfârșit promulgată cât se poate de repede reforma agrară, credem că decretarea ei ca Decret-lege ar produce o mare îngrijorare în rândurile democrației și a țărânilor din Basarabia.

Când astfel toate nevoile materiale îndreptățite vor fi satisfăcute, când un nou impuls va începe să circule în aparatul administrativ din Basarabia, când întreaga Țară va încăpea în rețeaua unei acțiuni de propagandă bine condusă și cu pricepere executată, care va avea de exploatat marele act al împrumutării, putem sta cheazășie că, în câteva săptămâni, dispoziția spiritelor se va schimba fundamental.

Unită în jurul regelui său, țărânimea românească din Basarabia, nu numai că va rezista tuturor șoaptelor și ispitelor, dar va ști chiar să apere cu toată vitejia ei legendară regimul național de care o va lega atât sângele cât și interesele ei cele mai vitale.

ÎN NUMELE SFATULUI ȚĂREI ȘI AL BLOCULUI MOLDOVENESC:

/Semnat/ Panteleimon Halippa

/Semnat/ Ion Buzdugan

/Semnat/ Anton Crihan

/Semnat/ Mihail Minciuna

/Semnat/ Codreanu Ion

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond: Casa Regală Ferdinand – Diverse, dos. 12/1918, f. 27-32.

Ion Gumenâi *

SITUAȚIA ȘI STAREA DE SPIRIT A COMUNITĂȚII ARMENEȘTI ÎN PERIOADA IMEDIAT URMĂTOARE UNIRII **

Arhivele au fost, sunt și vor fi principalul izvor de informații pentru cercetătorii din domeniul Istorie, lucru care nu poate fi contestat. În același timp fiind în anul centenarului Marii Uniri, credem că documentele cu referire la acest prim eveniment pentru istoria spațiului românesc, inedite, reprezintă un interes sporit. Atenția către astfel de materiale, sporește, dacă luăm în calcul faptul că tematica atitudinii diferitor comunități etnice sau religioase (în cazul nostru fiind vorba de comuniunea armeană), rămâne încă un segment mai puțin cercetat.

În general, grupul etno-confesional al armenilor a intrat în vizorul istoricilor din Republica Moldova destul de rar, în unele cazuri tangențial, în contextul unor altor probleme abordate, în acest context evidențiindu-se doar cercetătoarea Lidia Prisac cu o serie de articole la acest subiect¹.

O lucrare sau studiu concret cu referire la atitudinea armenilor din Basarabia față de revenirea acestui teritoriu în albia evoluției istorice normale, nu există sau cel puțin până la moment nu ne este cunoscut.

Tocmai din aceste considerente ne-am axat pe acest document, ce a fost descoperit în fondurile Arhivei Naționale a Armeniei în cadrul unei deplasări de documentare efectuate în decembrie 2017 – ianuarie 2018. Cu referire la autorul *Reportului* – Arutiun Tumanian – nu avem multe date biografice, în afară de cele pe care le expune el însuși în acest document.

Astfel, respectivul arată că a venit din gubernia Herson, în Basarabia acum 20 de ani, după care nu a mai părăsit-o.

Către momentul părăsirii Basarabiei în, în mai 1919, acesta ocupa o serie de funcții precum:

1. Membru al Comitetului Național a armenilor basarabeni și președinte a secțiunii cultural – educative a acestui comitet.
2. Membru al Comitetului de tutelă a Consiliului gimnaziului armenesc, care a fost creat la inițiativa autorului, îndeplinind și funcția de secretar al gimnaziului.
3. Membru al Comitetului de tutelă a armenilor săraci din orașul Chișinău și

* **Ion Gumenâi**, doctor habilitat, cercetător științific principal la Institutul de Istorie al AȘM.

** Materialul a fost realizat în cadrul proiectului Horizont 2020: Knowledge Exchange and Academic Cultures. Europe and the Black Sea Region “KEAC-BSR” (Grand Agreement Number 734645).

¹ Prisac, Lidia, *Evoluția demografică a comunității armenice în spațiul actual al Republicii Moldova*. În: Buletin științific al tinerilor istorici. Serie nouă 1(6), 2012, p. 338-346; *Evoluția numerică a armenilor din Basarabia (1812-1918)*. În: Revista de etnologie și culturologie, Vol. 11-12, 2012, p. 41-45; Genocidul, refugiații armeni și România Mare (1918–1940), pe [http://www.akademos.asm.md/files/103_112_Genocidul,%20refugiatii%20armeni%20si%20Romania%20Mare%20\(1918%E2%80%931940\).pdf](http://www.akademos.asm.md/files/103_112_Genocidul,%20refugiatii%20armeni%20si%20Romania%20Mare%20(1918%E2%80%931940).pdf) ș.a.

secretar al acestui organ.

4. Membru fondator al Cooperativei armenilor basarabeni.

5. Observator al școlii parohiale-bisericești.

6. Membru al Comitetului școlar de pe lângă Ministerul Educației a Republicii Moldova.

7. Membru al Comitetului orășnesc din Chișinău, unde a fost ales președinte².

Cât privește adresantul, acesta este Guvernul Republicii Democratice Armenia, ce reprezenta primul stat modern armean – Prima Republică Armeană, care este proclamată la 28 mai 1918, după victoria armenilor asupra armatelor turce de la Sardarapat. Republica Armeană a avut multe probleme în scurta perioadă a independenței sale, având de înfruntat o avalanșă de refugiați armeni din calea genocidului comis de autoritățile otomane (genocidul început încă în 1915 de către Junii Turci), precum și războaie de amploare redusă cu vecinii săi, Georgia și Azerbaidjan, din cauze teritoriale. Cu toate că prin tratatul din vara anului 1920 de la Sevres, se proclama pacea, deja în septembrie același an, începe un nou război armeano-turc, în urma căruia partea vestică a Armeniei este inclusă în componența Turciei, iar restul teritoriului este ocupat de către Armata Roșie, formându-se Republica Sovietică Socialistă Armenia în componența URSS-ului³.

Raportul cuprinde mai multe compartimente, unul dintre care se referă la perioada imediat următoare Unirii și a atitudinii armenilor față de noua guvernare.

După o descriere a amplasării segmentului armenesc în societatea basarabeană din punct de vedere social, autorul se referă la starea „deplorabilă” a armenilor, invocând doi factori. Pe de o parte, se menționează jafurile și fărâdelegile de pe urma retragerii armatei ruse, iar pe de altă parte reforma agrară din Basarabia, care, după Tumanean, este văzută de patroții basarabeni ca fiind justă, dar care este îndreptată împotriva armenilor și altor străini veniți în spațiul pruto-nistean.

De asemenea, același reprezentant al Comitetului Național al armenilor basarabeni arată ca factor negativ ce a influențat comunitatea sa etno-religioasă cerința ca în decurs de trei luni să se treacă la limba română și să se depună jurământul de credință față de Rege și Constituție, fapt care i-a făcut pe reprezentanții comunității armenie să adere la societatea protestatară întemeiată de către comunitatea evreiască la Odessa „Societatea Salvării Basarabiei”.

În cazul reformei agrare, Arutiun Tumanean, într-un fel se contrazice, vorbind pe de o parte despre o poziție ostilă față de armeni, iar pe de altă parte arătând acele noi domenii în care s-au implicat conaționalii săi, precum înființarea de societăți pe acțiuni sau de noi fabrici, activități ce nu au fost stopate sub nici o formă din partea guvernului român. Reforma agrară, din punctul nostru de vedere, era o necesitate a timpului de moment, fiind necesară largirea bazei sociale de susținere a statalității române.

² Arhiva Națională a Armeniei (în continuare NAA), Fond 200, inventar 1, dosar 816, fila 12 v. – 13.

³ Сароян Г.А., *История Армянского Народа в кратком изложении*, Издательство «Фамилия», Краснодар 2015, с. 35-38.

Cât privește cealaltă condiție înaintată de către noua guvernare, cu consecințe negative, după autor, asupra comunității armenese și, îndeosebi, a celor ce practicau profesiile liberale, credem că în acest caz, în primul rând, este vorba de îndeplinirea condițiilor lingvistice. Afirmăm acest lucru fiindcă, în conformitate cu datele statistice de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, marea majoritate a armenilor vorbeau rusa sau turca, vorbitori de limbă armeană și română fiind de ordinul unităților⁴. Și în acest caz, este evidentă opoziția. Cât privește protestul venit din partea armenilor, Arutiun Tumanian îl arată ca fiind unul pasiv, lucru care nici nu putea fi altfel, avându-se în vedere legislația și politica mai mult decât loială din partea administrației românești.

Mai mult, autorul din nou se contrazice, arătând o serie de exemple a încadrării acestui segment al populației armenese în perioada imediat următoare Unirii în activitatea Basarabiei Românești.

Mai mult chiar, compartimentul dat al raportului se încheie pe o notă optimistă, subliniindu-se că: „Personal, sunt profund convins, că armenii basarabeni foarte bine se vor împăca și cu românii; unii din ei deja ajută românii în „pacificarea” Basarabiei”⁵.

Credem că, de fapt, în cazul respectiv și prin raportul dat, poate fi observată o reacție a elementului străin, față de ceea ce era nou pentru ei, o frică față de necunoscut, stare care însă a putut fi rapid depășită datorită politicii cumpătate din partea conducerii locale și a autorităților românești.

În cele din urmă, este necesar de menționat un lucru care, după părerea noastră, nu poate fi trecut cu vederea. Dacă, pe de o parte, Arutiun Tumanian se erijează într-un acuzator al patrioților moldoveni și al administrației românești, atunci viceversa, devine un înflăcărat apărător al mișcării de eliberare națională armenese.

Astfel, acesta în culori negre și acuzător caracterizează mișcarea națională a armenilor din Basarabia din perioada anterioară, arătând că nici conducerea eparhială armeană, nici preoțimea și nici alții nu au făcut nimic pentru susținerea spiritului național al armenilor de aici, din care cauză, comunitatea armenescă se înstrăina tot mai mult și de limba natală și de istoria națională.

În schimb vorbește cu cele mai frumoase cuvinte când se referă la vizita la Chișinău a unuia din reprezentanții de vază ai mișcării de independentă a Armeniei, Stepan Rostom – Zarean, unul din întemeietorii partidului Dasnaktutian (Federația Revoluționară Armeană), arătând că se va referi pe larg la acest episod, pentru ca urmașii să poată scrie o istorie adevărată a patrioților armeni⁶.

Mai mult, referindu-se la formarea statului independent armean, el consemnează că: „La momentul de față armenii basarabeni privesc spre Armenia, precum la un înalt ideal la care a putut ajunge poporul armean, iar la Guvernul Armeniei ca la unica putere ce e chemată să conducă poporul armean pe calea libertății și progresului. Armenia și Guvernul său pentru noi, armenii basarabeni, este un chi-

⁴ Cf. *Российская и Ново-нахичеванская епархия Армянской Апостольской церкви. Исторический путь*. Первая образцовая типография, Москва 2013, 479 с.

⁵ NAA, Fond 200, inventar 1, dosar 816, fila 17-17v.

⁶ Ibidem, fila 20-26.

vot pe care noi toți, indiferent de orientările politice, ne plecăm și în fața căruia ne închinăm”⁷.

În continuare, prezentăm un fragment al *Raporului către Guvernul Republicii Armenia*, referitor la situația și starea comunității armenilor din Basarabia în perioada imediat următoare Marii Uniri.

FRAGMENT

Правительству Республики Армения
Делегата бессарабских армян и начальника экспедиции заготовле-
ния государственных бумаг Армении Арутюна Туманяна.
Доклад № 2.

О положении армян Бессарабии, Румынии, Трансильвании и Буковины.
В исполнении личного распоряжения господина, товарища Министра Иностранных Дел Армении г-на М. Петросяна представить письменный доклад о положении армян в колониях Бессарабии, Румынии и других известных мне мест, имею честь доложить нижеследующее:

По приходу моему в Армению в конце мая месяца прошлого 1919 года я имел честь лично вручить - А.И. Хатисяну, декларацию Национального комитета Бессарабских армян на имя Правительства Республики Армении и кроме того через Генерального Секретаря /ф. 12/ Республики – подробный письменный доклад по сему вопросу, каковой доклад в первой половине июня месяца прошлого года был заслушан в Совете Министров, постановлено было опубликовать его в периодической печати.

И следствие этого я прошу для всестороннего освящения затронутого вопроса к настоящему моему докладу приобщить и первый мой доклад... /12 v./

... Б) Около 75% армян Бессарабии или землевладельцы или же арендаторы крупных сельскохозяйственных экономии. Армяне считаются самыми крупными и лучшими в крае сельскими хозяевами, ведущими это дело со всеми новейшими культурно-техническими усовершенствованиями, при сем отрасли сельского хозяйства: табаководство, виноградарство, овцеводство, скотоводство, молочное – хозяйства и проч. Составляет обязательное привходящее занятие каждого армянского хозяйства. Есть армяне помещики, засеивающие 10.000 и более десятин поля и культивирующие виноградники по 200-500 и более десятин. Из наиболее крупных помещиков упомянем здесь: Лусогановичь Дмитрии, Лугановичь, Демяновичь, Огановичь Петр, Огановичь Иосиф, Негруши Сергей, Черкес Христофор, Черкес Леон, Черкес Иван, Бр. Богдасаров, Федор, Иван, Федор (каждый имеет отдельное крупное хозяйства), Назаров Иван, Балиоз, Поповичь, Бр. Аллачи, Киркоров Сергей, Киркоров Григорий, Хачиков и др., /ф. 14/.

Но во главе всех остальных помещиков всего края следует поставить Манук – Бея известного у нас и под именем Князь Манук-Бей...

Кроме земледелия армяне в Бессарабии занимаются также первое место на общественных /ф. 15/ должностях и среди лиц либеральных профессий как:

⁷ Ibidem, fila 27-27v.

Директор Город. Банка – Хр. Черкес, Председатель Съезда Мировых Судей – Сер. Негруши, Член Окружного Суда – Гр. Оханов, Мировой Судья – Леон Черкес, Директор училища Виноделия (ср. Уч. Зав.) Иосиф Киркоров, Управляющий бывш. Удельными имениями – Петр Ваш-Буюк Меликов (Тифлисец) и проч. Лучшие врачи: Елизаров, Бархударов; Лучшие адвокаты: Григ. Киркоров и мн. Др.

Таким образом армяне Бессарабии составляя лишь 1% всего населения края, играют во всех областях края первенствующую роль.

Купцов и лавочников армян нет совсем если не считать нескольких мануфактурных и бакалейных магазинов в г. Аккермане. В Аккермане очень известны фамилии: Асвадуров – владельца мельницы и крупнейшей на юге России табачной фабрики в Одессе, а также Еремеев – крупный винодел и виноторговец.

Кроме перечисленных групп в городах в незначительном числе имеются армяне мелкие ремесленники.

С начала революции армяне земледельцы /f. 15 v./ в Бессарабии сильно пострадали от двух причин:

Во первых беспорядочный отход из Румынского фронта дезорганизованной русской армии, сжигавший на пути своем все что попадало, разорил и разгромил много экономий армян и многие из них из деревни бежали в Кишинев, оставляя на произвол судьбы свои хозяйства.

Во вторых, с присоединением земли Бессарабии к Румынии был проведен исключительно только в Бессарабии новый аграрный закон, в силу которого владельцам земли оставалось только 100 гектаров земли; все – же остальные отдавались крестьянам на выкупных началах. Таким образом армяне помещики должны были лишиться своих экономий и хозяйств за ничтожную плату (по 18 лей аренд. платы за десятину).

Когда в период разработки этого аграрного закона, я говорил с автором его с известным в крае молдавским общественным деятелем и патриотом П. Халиппой и указал что гораздо целесообразнее обождать с этим и провести в жизнь общий аграрный закон через Учред. Собрание одинаковый для всей Румынии – он мне ответил что: «видите-ли в чем секрет: в старой Румынии помещики все румыны, и там /f. 16/ этот закон может не пройти, т.к. консервативная партия, состоявшая вся из помещиков, там имеет большую силу; между тем в Бессарабии все помещики – армяне и греки и потому этот закон не затронет интересов местного населения – молдаван, и закон этот можно провести в жизнь декретом Короля» – что на самом деле впоследствии и было осуществлено в точности.

Таким образом, новый аграрный закон в Бессарабии был направлен против армян и других пришельцев в Бессарабии.

С точки зрения молдавских патриотов закон очень справедливый – с этим нельзя не согласиться, но он разорил армян – землевладельцев и арендаторов.

Это обстоятельство не мешает им, однако, разъезжать в собственных автомобилях и на чистокровных рысаках и наряжать их жён миллионными драгоценностями и камнями и нарядами из Парижа.

Присоединение Бессарабии к Румынии ухудшило положение и армян интеллигентных профессии, т.к. от всех нас в трехмесячный срок потребовали зна-

ние румынского языка и присягнуть на верность Королю и Конституции Румынии; армяне отказались выполнять это и почти все они должны были оставить свои должности в разных правительственных и /f. 16 v./ общественных заведениях.

По этому среди Бессарабских армян наблюдалось сильное неудовольствие румынами; они примкнули к еврейской группы протестантов против румынской оккупации образовавшие в Одессе «Общество Спасение Бессарабии». Однако протест армян был пассивен.

В числе разных положительных и отрицательных свойств армянского народа ярко выражено чувство приспосаблиется к условиям жизни других народов. Это чувство присуще и бессарабским армянам. Не прошло и года, и они уже свыклись с мыслью лишения земли и стали приспосабливаться к новому положению вещей. Капиталисты учредили акционерное общество „Import” и стали при мне еще получать товары из Салоник. Открыта крупная табачная фабрика „Luceafăr” где перерабатывается табак, собственных плантаций. Образовано акц. Обществ. Сахарного завода и машины и оборудование уже заказаны во Франции и должны быть готовы к 1921 году. Член окружного суда, отказавшись принять присягу Румынии – преспокойно выступает в том же суде (румынизированном) в качестве адвоката, а учитель гимназии – дает уроки своего предмета на румынском языке и т.д.

Лично я глубоко убежден, что бессарабские армяне прекрасно будут ладить и с румынами; некоторые из них и теперь оказывают румынам /f. 17/ помощь по «умиротворению» Бессарабии.

TRADUCERE

Guvernului Republicii Armenia

A delegatului armenilor basarabeni și șefului departamentului pentru întocmirea actelor de stat a Armeniei Arutiun Tumanian.

Raport № 2.

Cu privire la situația armenilor din Basarabia, România, Transilvania și Bucovina.
În vederea îndeplinirii dispoziției domnului, tovarăș Ministrului Afacerilor Externe a Armeniei, domnului M. Petrsosean de a prezenta raportul în formă scrisă cu privire la situația armenilor în coloniile din Basarabia, România și din alte regiuni cunoscute mie, am onoarea să raportez următoarele:

Odată cu venirea mea în Armenia la sfârșitul lunii mai a anului trecut 1919, eu am avut onoarea personal să înmânez președintelui Consiliului de Miniștri – A.I. Hatisean, Declarația Comitetului Național al aremilor basarabeni, pe numele Guvernului Republicii Armeniei și în afară de aceasta prin intermediul Secretarului General /f. 12/ al Republicii – raportul scris amănunțit cu referire la această întrebare, care raport în prima jumătate a lunii iunie a anului trecut a fost ascultat în ședința Consiliului de Miniștri, fiind luată decizia de a fi publicat în presa periodică.

Drept urmare a acestui fapt, eu solicit pentru o descriere multelaterală a întrebării atinse, la acest raport al meu includerea și a primului meu raport... /12 v./

... B) Aproximativ 75% a armenilor din Basarabia sunt sau proprietari funciari, sau arendatori a economiilor (gospodăriilor) agricole. Armenii sunt considerați ca fiind cei mai mari și mai buni proprietari rurali, conducând această afacere cu toate cele mai recente îmbunătățiri culturale – tehnice, din sectorul agricol: cultivarea tutunului, viticultura, creșterea ovinelor, creșterea vitelor, producția de lapte și altele, constituie o preocupare obligatorie în fiecare din gospodăriile armenie. Sunt armeni moșieri, care seamănă câte 10.000 și mai multe deseatine de câmpii și care cultivă viță de vie câte 200-500 de deseatine și mai mult. Dintre moșierii mai înstăriți voi aminti aici: Lusaganovici Dimitrii, Luganovici, Demianovici, Oganovici Petru, Oganovici Iosif, Negruși Serghei, Cerkes Hristofor, Cerkes Leon, Ctrkes Ivan, fr. Bogdasarov, Fiodor, Ivan, Fiodor (fiecare are în posesie câte o mare gospodărie agricolă), Nazarov Ivan, Balioz, Popovici, fr. Allaci, Kirkorov Serghei, Kirkorov Grigorii, Hacikov, ș.a. /f.14/.

Dar în capul tuturor moșierilor a ținutului este necesar de a-l plasa pe Manuk-Bei, cunoscut la noi și cu numele de Cneazul Manuk-Bei...

În afară de agricultură armenii în Basarabia ocupă, de asemenea, primul loc în funcțiile /f. 15/ publice și printre fețele profesiilor liberale așa ca: Directorul Băncii orășanești – Hr. Cerkes, Președintele Adunării judecătorești de pace – Ser. Negruși, Membrul al Curții Districtuale Gr. Ohanov, Judecătorul de pace – Leon Cerkes, Directorul școlii de vinificație (inst. Educ. Med.) Iosif Kirkorov, administratorul fostelor moșii imperiale – Petr Baș-Buiuc Melicov (din Tiflis) și alții. Cei mai buni medici: Elizarov, Barhudarov; Cei mai buni avocați: Grig. Kirkorov și m.a.

În felul acesta armenii basarabeni, constituind doar 1% a populației regiunii, joacă în toate domeniile regiunii un rol primordial.

Negustori și proprietari de magazine armeni nu sunt deloc, dacă nu socotim câteva manufacturi și magazine de produse alimentare în or. Akkerman. În Akkerman sunt foarte bine cunoscute familiile: Asvadurov – proprietarului de moară și a celei mai mari fabrici de tutun din sudul Rusiei, amplasată în Odessa, și de asemenea Eremeev – mare vinificator și comerciant de vinuri.

În afară de grupurile enumerate în orașe, într-un număr foarte mic sunt armeni mici meșteșugari.

De la începutul revoluției moșierii armeni /f. 15 v./ din Basarabia au avut mult de suferit din cauza a două motive:

În primul rând, retragerea dezordonată de pe frontul român a armatei ruse dezorganizate, care ardea în drumul său tot la rând, au devastat și au distrus multe gospodării armenie și mulți din ei din sate au fugit la Chișinău, lăsând în voia soartei gospodăriile sale.

În al doilea rând, odată cu unirea pământurilor Basarabiei către România a fost efectuată exclusiv doar în Basarabia, noua lege agrară, în virtutea căreia numai 100 de hectare de teren au fost lăsate proprietarilor de pământ; toate celelalte terenuri au fost retrocedate țăranilor pe bază de răscumpărare. În felul acesta armenii moșieri au trebuit să fie deposezați de proprietățile și gospodăriile sale pentru o plată derizorie (câte 18 lei plata de arendă pentru o deseatină).

Când, în timpul elaborării acestei legi, eu am vorbit cu autorul ei cunoscutul în regiune personalitate publică și patriot moldovean P. Halippa și i-am indicat că

ar fi mult mai adecvat de a aștepta rezolvarea acestei probleme și de a pune în aplicare a reformei agrare prin hotărârea Adunării Constituante unice pentru toată România – P. Halippa a răspuns că: „vedeți în ce constă secretul: în România Veche moșierii sunt toți români, și acolo /f. 16/ această lege poate să nu fie acceptată, deoarece partidul conservator, ce este alcătuit majoritar din moșieri, acolo are o mare influență; între timp în Basarabia toți moșierii sunt – străini – armeni și greci din care cauză această lege nu va atinge interesele populației locale – a moldovenilor, și această lege poate fi pusă în executare printr-un decret regal” – fapt care întradevăr ulterior a fost efectuat întocmai.

În felul acesta, noua lege agrară în Basarabia a fost îndreptată împotriva armenilor și a altor străini din Basarabia.

Din punct de vedere a patrioților moldoveni legea este foarte justă – cu această nu putem să nu fim de acord, dar ea i-a ruinat pe armeni – moșieri și arendatori.

Această circumstanță nu îi împiedică, însă, să conducă mașini personale și pe cai de rasă, iar pe soțiile sale să le îmbrace cu bijuterii și pietre de milioane și cu ținute aduse din Paris.

Unificarea Basarabiei cu România a agravat și situația armenilor ce îmbrățișau profesiile libere, deoarece de la toți armenii în termen de trei luni au cerut cunoașterea limbii române și jurarea credinței Regelui și Constituției; armenii au refuzat să îndeplinească aceste cerințe și practic toți au fost nevoiți să plece din funcțiile sale a instituțiilor guvernamentale /f. 16 v./ și publice.

Din această cauză printre armenii basarabeni se observa mari nemulțumiri față de români; ei au aderat la grupul evreu de protestatari împotriva ocupației române ce au format la Odessa „Societatea Salvării Basarabiei”. Cu toate acestea, protestul armenilor a fost pasiv.

Printre diferitele proprietăți pozitive și negative a poporului armean îndeosebi se evidențiază sentimentul de adaptare la condițiile de viață a altor popoare. Acest sentiment le este specific și armenilor basarabeni. Nu a trecut nici un an și ei s-au deprins cu ideea pierderii pământurilor și au început să se acomodeze la noua stare a lucrurilor. Capitaliștii au constituit societatea pe acțiuni „Import” și au început, încă în perioada aflării mele în Basarabia, să primească mărfuri din Salonic. A fost deschisă fabrica de tutun „Luceafărul” unde se prelucrează tutunul cscut pe plantațiile proprii. A fost organizată societatea pe acțiuni a Fabricii de Zahăr, și mașinile și echipamentul sunt deja comandate în Franța și trebuie să fie gata către anul 1921. Membrul judecății districtuale, refuzând să primească jurământul de credință României – foarte liniștit cuvântează în aceeași judecătorie (românizată) în calitate de avocat, iar profesorul gimnaziului – petrece lecții a obiectului său în limba română ș.a.

Personal eu sunt profund convins, că armenii basarabeni foarte bine se vor împăca și cu românii; unii din ei și acum deja ajută românii /f. 17/ în „pacificarea” Basarabiei.

RECENZII

VALERIU POPOVSCHI,
BIROUL DE ORGANIZARE AL SFATULUI ȚĂRII.
REPUBLICA DEMOCRATICĂ MOLDOVENEASCĂ,
BUCUREȘTI: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, MUZEUL
BRĂILEI „CAROL I”: EDITURA ISTROS, 2017, 366 P.

Volumul a apărut în prestigioasa colecție a Academiei Române – *Basarabica* – inițiată în scopul introducerii în circuitul științific din România al celor mai valoroase contribuții ale istoricilor din Republica Moldova. Realizarea proiectului mai are menirea să valorifice potențialul cărturăresc al savanților basarabeni și să faciliteze o mai bună cunoaștere a realizărilor acestora, dar și a trecutului spațiului românesc dintre Prut și Nistru¹. De asemenea, ar trebui să reținem, că în semn de omagiu postum, studiul monografic al lui Valeriu Popovschi a fost lansat cu prilejul Centenarului Unirii, într-o atmosferă festivă în cadrul Conferinței științifice internaționale din 21 noiembrie 2017, organizate la Chișinău, de către Institutul de Istorie al AȘM și Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române, în colaborare cu mai multe instituții academice².

Valeriu Popovschi (1950-2014), face parte din cohorta celor mai valoroși istorici de la est de Prut, care a slujit cu multă pasiune și dăruire muza Clio. Este considerat, pe bună dreptate, unul dintre cei mai avizați istorici ai mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni, în special a istoriei Sfatului Țării, prima instituție parlamentară a Basarabiei, rezultată din mișcarea națională a anului 1917. Sincer și temeinic preocupat de această etapă de vârf a mișcării de emancipare naționale în spațiul dintre Prut și Nistru, a lăsat posterității o amplă istorie a parlamentului basarabean – de la formarea și declararea Republicii Democratice Moldovenești, până

¹ După un sfert de secol de zbucium și căutări, colegii de la București au înaintat un proiect generos pentru a-i sprijini pe istoricii de la Chișinău. Cu concursul Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru românii de pretutindeni, Academia Română a lansat în decembrie 2016 colecția „Basarabica”, care apare în îngrijirea Editurii Academiei Române și Editurii Istros, coordonatorii seriei – Victor Spinei și Ionel Cădea.

² Cu acest prilej, vicepreședintele Academiei Române, Victor Spinei, a declarat în plenul manifestării, că există numeroase lucrări realizate de oameni de cultură din Republica Moldova care sunt foarte puțin cunoscute în spațiul românesc: „Dincolo de fruntariile actuale ale țării, cu precădere în Republica Moldova, locuiesc entități românești care produc valori culturale și științifice notabile, adesea ignorate sau nu îndeajuns de bine cunoscute în România, motiv pentru care considerăm oportun să se aibă în vedere publicarea contribuțiilor celor mai reprezentativi erudiți la răsărit de Prut în volume consistente, destinate atât lumii savante, cât și publicului larg interesat de domeniile umaniste și de disciplinele științifice”.

la ziua istorică din 27 martie 1918. Privită din perspectiva celor o sută de ani de la inaugurarea Sfatului Țării (21 noiembrie 1917) și a Unirii din 27 martie 1918, contribuția regretatului istoric Valeriu Popovschi este cu totul remarcabilă.

Vom observa, de asemenea, că volumele apărute în colecția *Basarabica* sunt însoțite de o numerotare distinctă, iar studiul lui Valeriu Popovschi apare sub nr. al 3-lea al colecției³. De reținut că volumul apărut este un semn de omagiu postum adus celui care a fost Valeriu Popovschi, omul și istoricul, opera căruia – rămasă, practic în manuscris – este aproape necunoscută publicului cititor. Volumul este îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru, care a semnat și un consistent *Cuvânt înainte* (p. 5-7), subliniind, între altele că „nu se va putea vorbi vreodată la modul profesionist despre Sfatul Țării, fără a se face referință la studiile și lucrările monografice ale lui Valeriu Popovschi”.

Volumul este alcătuit din două lucrări distincte, ambele în versiunea autorului, bine definite ca structură și concept totalizator al mișcării de emancipare națională în spațiul dintre Prut și Nistru în anii 1917-1918. Prima lucrare - *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917)* se constituie dintr-un studiu (p. 13-66) și o anexă de documente (p. 67-184), în fond, procese-verbale ale ședințelor Biroului de organizare a Sfatului Țării, în total, 15 ședințe de lucru, ținute între 28 octombrie și 20 noiembrie 1917, documentele fiind traduse pentru prima dată în limba română⁴.

În scurtul cuvânt introductiv, autorul întreprinde o privire de ansamblu asupra problemelor istoriografice cu care se confruntă și astăzi scrisul nostru istoric. Valeriu Popovschi susține tranșant, precum că nicio lucrare pe parcursul „ultimilor 90-95 de ani”, atât în spațiul românesc, cât și din alte țări, nu a luat în dezbateră structura internă și activitatea propriu-zisă a *Biroului de organizare al Sfatului Țării*, cercetătorii fenomenului limitându-se doar la constatări de suprafață (p. 14-17). Acesta ar fi fost motivul pentru care, istoricul Valeriu Popovschi s-a aplecat asiduu asupra surselor cercetate, reușind să reconstituie pagină cu pagină structura internă a organului parlamentar basarabean, evidențiind, totodată, cele mai importante laturi ale activității organului respectiv în segmentul cronologic cuprins între 27 octombrie și 21 noiembrie 1917. Izvoarele istorice ce i-au stat la îndemână mărturisesc că, în ceea ce privește organizarea internă, Biroul a avut un președinte, câțiva vicepreședinți, secretari și o serie de comisii. Adept al stilului concis și clar, istoricul Valeriu Popovschi prezintă o succintă descriere a lucrărilor Congresului Militarilor Moldoveni din 20-27 octombrie 1917 și, respectiv, deciziile istorice de constituire a Sfatului Țării.

Pentru crearea acestei înalte instituții reprezentative trebuia înființată o struc-

³ Primele două volume ale colecției: „Constituția la răscruce de milenii” de Ioan Guceac și „Geneza problemei basarabene – 1812” de Vlad Mischevca, au fost lansate în cadrul manifestărilor prilejuite de aniversarea „Zilei Basarabiei: 99 de ani de la Unirea cu Țara”, eveniment sărbătorit în Aula Magna a Academiei Române pe 24 martie 2017.

⁴ Valeriu Popovschi remarcă faptul că, procesele-verbale ale *Biroului de organizare al Sfatului Țării*, pentru prima dată, au fost publicate în limba rusă, de Ion Țurcanu în lucrarea *Despre activitatea Biroului de organizare al Sfatului Țării*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3-4, 1997, p. 32-45; idem, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări*, Chișinău, 1998, p. 85-102.

tură specială. Astfel, în ultima zi de lucru a congresului, la 27 octombrie 1917, a fost ales din rândul militarilor un comitet, numit *Biroul de organizare al Sfatului Țării*. În ansamblu, activitatea Biroului de organizare al Sfatului Țării era coordonată de un *Prezidiu* din care făceau parte președintele, trei vicepreședinți și doi secretari. Fiecare dintre cei șase membri ai *Prezidiului* era responsabil de o anumită direcție de activitate. *Biroul* a avut cancelaria și ștampila sa, precum și o modestă bibliotecă. Inițial, *Biroul* era compus din 32 de membri în frunte cu președintele Vasile Țanțu, însă treptat, au fost cooptați și alți membri care activau în diverse comisii de lucru. În final, autorul constată că *Biroul* a întrunit în componența sa peste 50 de membri deplini, printre care și principalii lideri ai mișcării de emancipare națională, precum Ion Pelivan, Nicolae Alexandri, Pantelemon Halippa, Ion Inculeț, Gherman Pântea, Elena Alistar, Anton Crihan ș.a. Calea de mai puțin de o lună pe care a parcurs-o *Biroul* a fost una extrem de grea și anevoioasă, însă scopul propus a fost atins: pe 21 noiembrie 1917, într-o atmosferă solemnă, la Chișinău a fost inaugurat organul suprem de conducere al Basarabiei – Sfatul Țării. Altfel spus, istoricul Valeriu Popovschi realizează că „schimbarea la față” a Basarabiei s-a produs grație activității deosebit de prodigioase a *Biroului de organizare al Sfatului Țării*.

Cea de a doua lucrare din volum – *Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917-1918)* – cuprinde trei capitole de bază, însoțite de un preambul introductiv în care se fundamentează actualitatea temei și nivelul ei de cercetare științifică. Discursul istoriografic al cercetătorului este unul cuprinzător și include, de fapt, tot spectrul de scrieri asupra problemei – de la cele realizate în istoriografia sovietică de-a lungul unei jumătăți de veac la cele actuale ce țin de istoria recentă. De fiecare dată a scos în evidență acele erori sau date confuze care persistă în scrisul istoric în legătură cu evenimentele amintite deja.

În opinia lui Valeriu Popovschi, singura lucrare scrisă în baza unui număr destul de mare de documente și materiale de arhivă, în care se descrie pe larg calea parcursă de Republica Democratică Moldovenească și de organul ei suprem de conducere – Sfatului Țării, aparține lui Petre Cazacu „Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918”, apărută în 1924 (reeditată la Chișinău în 1992), căreia, de altfel, i se alătură alte câteva lucrări valoroase apărute după anul de grație, 1989, și semnate de Gheorghe E. Cojocaru⁵, Anton Moraru și Ion Negrei⁶, Gheorghe Negru⁷, inclusiv cele două ediții – din 1994 și 1998 – ale „Istoriei Basarabiei”, apărute la București. De fapt, suportul principal al lucrării îl constituie documentele de arhivă identificate în diverse colecții atât din Republica Moldova, cât și în arhivele din România și Ucraina (Arhiva regională din Cernăuți). În urma cercetărilor întreprinse, istoricul Valeriu Popovschi ajunge la concluzia că „absolut toate procesele verbale ale ședințelor Sfatului Țării sunt documente unicat” (p. 209), fără utilizarea cărora, practic, este imposibil de cercetat tema formării și evoluției Republicii Democratice Moldovenești (1917-1918).

⁵ Gheorghe E. Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, 1997; idem, *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, 1998.

⁶ Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918: ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998.

⁷ Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, 2000.

Un interes deosebit pentru cercetător îl prezintă procesele-verbale ale ședințelor Sfatului Țării⁸ din 21 noiembrie 1917 (deschiderea solemnă a înaltului for legislativ), cele din 1 și 2 decembrie 1917 (discutarea și aprobarea Declarației cu privire la formarea Republicii Democratice Moldovenești), cel de la 24 ianuarie 1918 (adoptarea Declarației de independență a Republicii Democratice Moldovenești față de Rusia) și cel din 27 martie 1918 (adoptarea Declarației Sfatului Țării de Unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu România). Aceste documente fundamentale scot în evidență principalele etape ale mișcării de emancipare națională în spațiul dintre Prut și Nistru în anii 1917-1918 și, totodată, varsă lumină asupra specificului acestei mișcări în raport cu evenimentele similare desfășurate în alte provincii românești aflate sub stăpânire străină.

În primul compartiment al lucrării, Valeriu Popovschi prezintă o sinteză asupra situației social-politice din Basarabia după revoluția din februarie 1917 din Rusia, consemnând cele mai importante etape din viața provinciei: constituirea Partidului Național Moldovenesc (martie-aprilie 1917) și platforma politică a acestuia, care a servit drept program de acțiune practică pentru marea majoritate a formațiunilor politice apărute ulterior, fie asociații culturale, obștești și profesionale sau partide politice (formulele naționale din programul partidului se repetă/ se regăsesc peste tot). A trecut în revistă și principalele forme de manifestare politică ale acestor formațiuni în cadrul mișcării de emancipare națională – congresele anului 1917: cel gubernial al învățătorilor din 11-13 aprilie 1917 și cel al învățătorilor moldoveni din 25-28 mai 1917, apoi cele județene ale învățătorilor (la Chișinău, Orhei, Hotin, Bălți etc) din primăvara și vara anului 1917; congresul țăranilor din 21-23 mai 1917 și, în sfârșit, congresul militarilor moldoveni ce și-a desfășurat lucrările între 20-27 octombrie 1917, la Chișinău (p. 211-219). Cel din urmă congres este, de fapt, și cel mai important în lanțul evenimentelor desfășurate în toamna anului 1917. Istoricul Valeriu Popovschi constată că „toate rezoluțiile congresului – cu privire la armată, școală, pământ etc. – au avut o importanță istorică”, însă două dintre ele au avut un rol decisiv pentru destinul Basarabiei: cea referitoare la autonomia provinciei, din 21 octombrie 1917, și cea cu privire la înființarea Sfatului Țării ca organ suprem de conducere, din 23 octombrie 1917. Congresul militarilor moldoveni a insuflat basarabenilor încredere în forțele proprii, consolidându-le rândurile (p. 219). De aici și rolul deosebit pe care l-a avut Biroul de organizare al Sfatului Țării. Potrivit schemei propuse (la congres), Sfatul Țării urma să fie alcătuit din 120 de deputați, dintre care 70 la sută – moldoveni, iar 30 de locuri reveneau reprezentanților diferitor grupări etnice și profesionale, 10 locuri fiind rezervate pentru moldovenii de peste Nistru. Ulterior, „schema de repartizare a locurilor de deputat” în legislativul basarabean va fi modificată și aprobată în ședința Biroului de organizare al Sfatului Țării din 6 noiembrie 1917, păstrându-se proporția de 70 la sută pentru românii moldoveni (p. 44-47).

Cel de al doilea capitol, intitulat „Formarea Republicii Democratice Moldovenești”, include trei subcapitole, care reflectă cele mai importante momente ale *Re-*

⁸ *Sfatul Țării. Documente* (I). Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Ion Țurcanu, Chișinău, Știința, 2016.

publicii: Declarația din 2 decembrie și proclamarea Republicii Democratice Moldovenești; organizarea ei internă, dar și unele considerente în legătură cu simbolurile sale: drapel, imn și stemă. Importante sunt concluziile autorului asupra problemei abordate. Proclamarea la 2 decembrie 1917 a Republicii Democratice Moldovenești este apreciată ca o realizare deosebită a mișcării de renaștere națională din Basarabia, semnificând „un prim pas în direcția desprinderii ținutului de Rusia” (p. 251). Or, apariția acestui stat a fost dictată mai mult de conjunctura politică a timpului, decât de necesitatea istorică, odată ce evenimentele petrecute în provincie evoluau pe fundalul celor petrecute în Rusia și se supuneau unor legități specifice. Astfel, încât structura internă, în primul rând, cea politică, reprezenta o diversitate de instituții, unele moștenite de la vechea orânduire țaristă, altele formate noi. Vom reține, de asemenea, precizările lui Valeriu Popovschi în legătură cu simbolurile noii *Republici*. Cercetătorul constată că, pe parcursul scurtei perioade de existență, n-a fost emis niciun document special privind drapelul și imnul ei de stat. Totodată, întreg procesul de renaștere națională pe parcursul anului 1917 s-a desfășurat sub flamura drapelului tricolor și a acordurilor imnului cunoscut „Deșteaptă-te, române!”. Cât privește stema *Republicii* – vechea stemă a Moldovei istorice, reprezentând capul de bour cu steaua între coarne, soarele sau roza în partea dreaptă și seceră lunii în stânga – o găsim imprimată pe cele mai importante documente din această perioadă.

În cel din urmă subcapitol, al treilea, cercetătorul urmărește atent evoluția Republicii Democratice Moldovenești în raport cu evenimentele declanșate la începutul anului 1918: starea alarmantă din ținut, creată odată cu formarea la Chișinău a „Front-otdelului” bolșevic, încurajat de guvernul de la Petrograd și care trecuse la acțiuni teroriste în vederea acapărării puterii și lichidării Sfatului Țării, mai ales după arestarea și dezarmarea la gara feroviară (6 ianuarie 1918) a regimentului de soldați ardeleni venit de la Kiev; slaba pregătire de apărare a cohortelor moldovenești, puține la număr; decizia guvernului român de a-și introduce imediat armatele în Basarabia, pentru asigurarea ordinii în ținut și sfârșitul crizei guvernamentale; proclamarea independenței Ucrainei la 13 ianuarie 1918 și intenția agresivă a acesteia de a anexa Basarabia. Toți acești factori, atât interni cât și externi, au condus, în final, la proclamarea la 24 ianuarie 1918 a independenței Republicii Democratice Moldovenești, care este apreciată de Valeriu Popovschi ca începutul unei noi etape a mișcării de eliberare națională. Prin dobândirea independenței și desprinderea de Rusia, provincia a făcut pasul decisiv în direcția unirii cu Țara.

La fel de bine argumentat este și compartimentul în care este analizat procesul de elaborare a constituției Republicii Democratice Moldovenești și „a celei a Basarabiei autonome”. Valeriu Popovschi susține, precum că pentru prima dată în mod oficial chestiunea elaborării unei constituții a fost abordată de premierul Daniel Ciugureanu chiar în cadrul ședinței Sfatului Țării din noaptea de 23 spre 24 ianuarie 1918, când a fost adoptată declarația de independență a statului moldovean (p. 297). În mare, vom observa, că au fost elaborate două proiecte de constituție: primul elaborat de Societatea juridică moldovenească, asupra căruia s-a lucrat pe parcursul lunilor februarie - martie 1918, și publicat în presă pentru a fi discutat de populație; și cel de al doilea – zis al Basarabiei autonome – pregătit de Comisia con-

stituțională a parlamentului basarabean în noiembrie-decembrie 1918 și tipărit „în 100 de exemplare” (p. 298)⁹. Ambele proiecte, în virtutea unor circumstanțe istorice au rămas doar pe hârtie, nefiind nici discutate, nici aprobate. Cu toate deficiențele și lacunele, care se conțin în aceste proiecte de constituție, importanța acestora ca document istoric al timpului, este una inegalabilă. Ele ne ajută să înțelegem mai profund realitățile basarabene din anii 1917-1918. Ambele proiecte de constituție au fost incluse în lucrarea lui Valeriu Popovschi (p. 325-346).

Ultimul compartiment al lucrării cuprinde o analiză succintă a evenimentului „Unirii Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu România”. Problema, în ansamblu, în opinia cercetătorului, și-a găsit o amplă reflectare în istoriografia națională. Perspectiva de abordare este una critică și include cele mai reprezentative lucrări ale subiectului luat în dezbatere. Două etape, absolut distincte, sunt relevate în procesul de constituire și evoluție a Republicii Democratice Moldovenești: prima etapă o constituie intervalul de timp cuprins între 2 decembrie 1917, data decretării republicii, și 24 ianuarie 1918, data proclamării independenței ei față de Rusia. La rândul său – Declarația de independență de la 24 ianuarie 1918 a pus bazele celei de a doua etape, care s-a încheiat la 27 martie 1918, prin Unirea Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu patria-mamă, România.

*Maria Danilov**

⁹ Un exemplar al acestui proiect de Constituție a fost identificat de Valeriu Popovschi în colecția Arhivei Istorice Centrale din București.

* **Maria Danilov**, doctor în istorie, Institutul de Istorie al AȘM.

**GHEORGHE ROSETTI-SOLESCU,
CORESPONDENȚĂ DIPLOMATICĂ PERSONALĂ
ȘI OFICIALĂ (1895-1911). PETERSBURG.
EDITORI: RUDOLF DINU, ADRIAN-BOGDAN CEOBANU,
EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”,
IĂȘI, 2016.**

Acest volum substanțial de documente, care îi are în calitate de editori pe Rudolf Dinu și Adrian-Bogdan Ceobanu, ne oferă informații prețioase despre activitatea diplomației românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, reliefând în prim-plan preocupările lui Gheorghe Rosetti-Solescu, un politician cu experiență, mai puțin cunoscut, mai ales în spațiul dintre Prut și Nistru, care a activat timp de 16 ani în diplomația românească de la Petersburg.

Cei doi istorici români, Rudolf Dinu, profesor universitar la Universitatea din București, și Adrian-Bogdan Ceobanu, lector universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, colaborează fructuos de câțiva ani, editând în acest răstimp un volum temeinic de documente: *Alexandru Em. Lahovary. Note. Amintiri. Corespondență diplomatică oficială și personală (1877-1914)*. Paris. Petersburg. București, Roma, Iași, 2013.

Vom remarca faptul că Adrian Bogdan-Ceobanu este un bun cunoscător al relațiilor ruso-române, mai ales al celor din timpul domniei regelui Carol I, tematică care a stat la baza tezei de doctorat al tânărului istoric ieșean. În același timp, el este unul dintre editorii volumului *Rapoarte diplomatice ruse din România (1888-1898)*, apărut la Iași în 2014, dar și autorul a numeroase articole în limbile română, rusă, franceză, consacrate misiunilor diplomatice românești de la Petersburg în perioada enunțată mai sus.

Trecând nemijlocit la prezentarea lucrării propriu-zise, vom releva că autorii volumului, în acest fel, pun în circuitul științific național și internațional un număr de 107 documente de arhivă: scrisori personale, rapoarte și telegrame diplomatice, în limbile română și franceză, în marea lor majoritate inedite. Lucrarea dispune de o introducere consistentă, în limbile română și franceză, care însumează 79 de pagini. În *Prefață* autorii volumului oferă informații concludente despre personalitatea lui Gheorghe Rosetti-Solescu, care s-a aflat în perioada 1895-1911 în calitate de ministru plenipotențiar și trimis extraordinar la Petersburg. Vom consemna, de asemenea, că Rosetti-Solescu a fost cel de-al doilea și cel mai longeviv diplomat, care și-a desfășurat activitatea într-o capitală europeană, după cea a lui Alexandru Beldiman de la Berlin. Grație faptului că era căsătorit cu Olga Giers, acesta s-a bucurat de o atenție majoră din partea presei rusești, iar acest lucru i-a facilitat accesul în societatea rusească.

În nota asupra ediției este prezentată lista arhivelor românești și de peste hotare, precum și fondurile în care au fost identificate aceste documente variate. Menționăm, în acest sens, *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe* (București) cu fondurile *Arhiva Istorică*, *Petrograd*, *Politică externă* etc., *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (Chișinău), fondul 1349, *Biblioteca Academiei Române* (București), din

care a fost utilizat din abundență Fondul Rosetti-Solescu, D. A. Sturza ș.a., *Biblioteca Națională a României* (București), *Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov* și *Arhiva de Stat a Federației Ruse* (Moscova). Ținem să menționăm că aici identificăm nu doar documente oficiale elaborate de Rosetti-Solescu și Ministrul de Externe, Dimitrie A. Sturza, dar și o corespondență personală, așa cum ne sugerează și titlul acestui volum important de documente.

Publicarea corespondenței diplomatice personale și oficiale ale lui Gheorghe Rosetti-Solescu din anii 1895-1911 scoate în evidență nu doar evoluția relațiilor româno-ruse de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, ci și unele situații tensionate după momentul de tristă amintire din 1878, când Imperiul Rus a reanexat sudul Basarabiei, deși garantase, prin Convenția din 1877, integritatea teritorială a României.

Perioada cuprinsă între anii 1895 și 1911 este una semnificativă, constituind intervalul în care Rosetti-Solescu a activat în calitate de ministru plenipotențiar și trimis extraordinar la Petersburg. Chiar din primul document, datat cu 28 decembrie 1895, aflăm unele amănunte despre încadrarea acestuia în noua funcție și prezentarea scrisorilor de acreditare împăratului Nicolae al II-lea. Referitor la ultimul an al acestei perioade, identificăm documente cu privire la rechemarea acestuia din funcția ocupată la Petersburg, schimbare survenită și ca urmare a numirii unui nou ministru de externe.

Lista documentelor propuse ne oferă informații valoroase cu privire la cel căruia îi erau adresate aceste telegrame, rapoarte diplomatice, majoritatea dintre acestea fiind în limba franceză, iar unele în română. Ele erau adresate, de cele mai multe ori, miniștrilor de externe care s-au perindat la conducerea Ministerului de Externe al României: Dimitrie A. Sturdza, Constantin I. Stoicescu, Alexandru Marghiloman, Ion. I. C. Brătianu, Iacov Lahovary, Titu Maiorescu; directorului cancelariei Ministerului de Externe al Rusiei, Vladimir N. Lamsdorf și Ministrului Finanelor, George C. Cantacuzino.

În linii generale, toate cele 107 documente publicate de Rudolf Dinu și Adrian-Bogdan Ceobanu scot în evidență relațiile româno-ruse, mai puțin cunoscute și cercetate în perioada aflării lui Rosetti-Solescu la Petersburg. Menționăm, în acest sens, momentul solemn al participării unei delegații românești la încoronarea țarului Nicolae al II-lea sau vizita regelui Carol în Rusia în 1898, moment perceput la acea vremea ca o „relansare” a raporturilor româno-ruse după momentul 1878. De asemenea, documentele scot în vileag raporturile dintre Rosetti-Solescu și anumiți funcționari din cadrul vastului Imperiu Rus, dintre care Vladimir N. Lamsdorf, ministrul de externe Mihail N. Muraviev, sau anumite detalii din interiorul curții imperiale de la Petersburg.

Pe lângă faptul că suntem puși la curent cu faptul de a cunoaște unele aspecte inedite despre relațiile româno-ruse din acest volum de documente, remarcăm, de asemenea, că tangențial, aflăm și despre alte probleme sau momente semnificative care aveau loc pe arena internațională din acea perioadă, mai ales cele care țin de chestiunea armenescă și implicarea Imperiului Otoman la Conferința de la Haga din 1899.

Este apreciabil faptul că lucrarea este însoțită cu pozele demnitarilor ruși, în special, cele identificate, o mare parte, în Arhiva Națională a Republicii Moldova, ceea ce face ca lucrarea să fie și mai atrăgătoare.

Culegerea de documente *Gheorghe Rosetti-Solescu. Corespondență diplomatică personală și oficială (1895-1911)* constituie o realizare importantă pentru istoria relațiilor internaționale, în special cea a raporturilor ruso-române, ea oferă un tablou general asupra situației internaționale și a poziționării tânărului stat român la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Asemenea lucrări sunt necesare pentru a cunoaște activitatea unor diplomați români din capitalele europene, care fie au fost „uitați” de analele istoriei, fie li s-a acordat un spațiu prea redus în cercetarea istorică.

*Eugen-Tudor Sclifos**

* **Eugen-Tudor Sclifos**, cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM.

ACAD. BLAŽE RISTOVSKI, PROF. BILJANA RISTOVSKA-JOSIFOVSKA, ПО ПОВОД 100 – ГОДИШНИНАТА ОД
БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ И БУКУРЕШКИОТ ДОГОВОР.

МАКЕДОНСКИ АЛБУМ: ДОКУМЕНТИ ОД
И ЗА МАКЕДОНСКОТО НАУЧНО-ЛИТЕРАТУРНО
ДРУГАРСТВО И МАКЕДОНСКАТА КОЛОНИЈА
ВО С.-ПЕТЕРБУРГ

(MARKING THE CENTENIAL OF THE BALKAN WARS
AND THE PEACE TREATY OF BUCHAREST.

MACEDONIAN ALBUM: DOCUMENTS FROM AND ABOUT
OF MACEDONIAN SCIENTIFIC AND LITERARY SOCIETY
AND THE MACEDONIAN COLONY IN ST. PETERSBURG),
SKOPJE, 2014, 304 P.

Academia de Științe și Arte a Macedoniei¹ nu a ratat prilejul de a trata așa cum se cuvine, din punctul ei de vedere, centenarul Războaielor Balcanice (1912-1913) precum și al încheierii Păcii de la București, din august 1913.

Editat în condiții grafice deosebite și scos pe piață sub „semnătura” reputatului academician Blaže Ristovski - istoric, filolog și cercetător al relațiilor ruso-macedonene, consistentul album conține nu mai puțin de 304 planșe alb-negru și color, care pun la dispoziția cititorului și a cercetătorului 319 imagini istorice din epocă, multe dintre acestea publicate, așa cum precizează cei doi editori, pentru prima dată: fotografiile de pe frontul balcanic sau din spatele acestuia, fotocopii după documente, manifeste, afișe, publicații și ziare ale iredentei macedoslave, precum și un număr consistent de hârtii ale „Macedoniei Mari”.

Respectând dreptul macedonenilor slavofoni de a crede într-o construcție politică deocamdată validată numai parțial de comunitatea internațională, respectul pentru adevărul istoric este, în opinia noastră, mult mai important.

Bogatul volum este, de fapt, unul profund iredentist și ego-centric, care scoate nonșalant din complicata ecuație a Peninsulei Balcanice pe toți ceilalți locuitori de altă limbă, etnie, cultură și religie decât aceea de sorginte macedoslavă: greci, aromâni, sârbi, bulgari, albanezi, evrei sau turci. Blaže Ristovski afirmă cu tărie, în prefața volumului, că acesta a apărut „cu ocazia aniversării a 100 de ani de la Războaiele Balcanice și a Tratatului de Pace de la București, *ca și de la distrugerea integrității teritoriale și naționale a Macedoniei*” (s.n.).

Preluând, fără a o spune explicit, lozinca naționalistă „*Makedonija za makedoncite!*” (Macedonia pentru macedonenii!) a temutei organizații xenofobe interbelice ORIM/BMPO (Organizația Revoluționară Internă Macedoneană), volumul

¹ Ne referim la FYROM – Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, denumirea provizorie sub care este (re)cunoscut după 1991 în relațiile internaționale statul balcanic.

face apologia existenței unui singur popor și a unei singure țări/regiuni cu numele „Macedonia” în Peninsula Balcanică: cea de expresie macedo-slavă, care a fost împiedicată de Marile Puteri în a fi îndrituită să guverneze acest areal.

Autorii „uită” să facă precizarea potrivit căreia singura perioadă istorică în care Macedonia slavofonă a devenit o republică, cu o limbă și un nume recunoscute ca atare (dar numai în plan intern) a fost între 1945 și 1991, în cadrul Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, așa cum a fost aceasta imaginată de Josip Broz Tito. Timp de 45 de ani, comuniștii de la Belgrad au încurajat resurecția și consolidarea conștiinței naționale și identitare macedoslave în Balcani, spre indignarea Greciei și a Bulgariei. După obținerea independenței, în septembrie 1991, Macedonia a uzurpat drapelul Macedoniei antice, precum și alte elemente din patrimoniul cultural și istoric al Greciei². Confuzia voită dintre numele statului cu cel al provinciei grecești *Makedonía* a dus la numeroase incidente diplomatice cu vecinul de la sud (n.n.).

Două sunt principalele direcții de redare a luptei macedoslavilor pentru independență.

Prima are în vedere organizația patriotică „Noua Mișcare”, punându-se accent pe activitatea revoluționară a lui Krste Petkov Misirkov (1874-1926) și a lui Dimitrija Dimov Čupovski (1870-1940), „teoreticienii statului macedonean modern”, conform afirmației autorilor. În timp ce Misirkov a militat, inclusiv la Sofia, pentru o Macedonie independentă, Čupovski va publica, la Leningrad, o „Istorie a Macedoniei”, prima gramatică a idiomului macedonean, precum și un Dicționar macedoneano-rus, necesar, probabil, diasporei din fosta capitală țaristă.

A doua direcție se constituie în reliefaarea activității Coloniei Macedonene din Sankt Petersburg, Rusia, înființată în anul 1912. Activitatea acesteia va continua până în 1940, deci și în timpul URSS, a cărei politică ostilă față de Iugoslavia interbelică este binecunoscută. Atât Krste Misirkov, cât și Dimitrija Čupovski au militat la Leningrad pentru distrugerea „ocupantului iugoslav” (în 1913, Serbia preluase cea mai mare parte a Macedoniei slave – așa numita Macedonia Vardar) și proclamarea independenței, precum și pentru o Biserică autocefală, desprinsă de sub tutela Patriarhiei Sârbe, prin resuscitarea vechii Arhiepiscopii de la Ohrid.

Atât „Societatea Științifică și Literară Chiril și Metodiu” (1912-1913), înființată tot la Sankt Petersburg, „Asociația de Binefacere Ruso-Macedoneană” (1913-1914), precum și ziarul în limba rusă „Glasul Macedoniei”³ (1913-1914) au militat pe față pentru o Macedonie Mare, de la Kumanovo, în nord, până la Golful Thermaic și Peninsula Halkidiki, inclusiv cu orașul Solun⁴ (Salonic) în sud. Hărțile publicate arată din plin acest lucru.

Dacă Academia de Științe a Macedoniei a girat un astfel de volum, cu siguranță alte câteva zeci au fost publicate în aceeași manieră. După o sută de ani de la încheierea Războaielor Balcanice, implicit a Marelui Război, vechi butade ale regiunii, precum „istoria țării mele este mai veche și mai glorioasă decât a vecinilor” sau „Balcanii produc tot atâtea granițe pe cât vor liderii lor” tind să rămână într-o tristă și periculoasă realitate.

Daniel Lazăr *

² În centrul capitalei Skopje tronează o statuie impresionantă a lui Alexandru cel Mare. Aeroportul Internațional de lângă același oraș se numește, la rândul său, „Aerodrom Aleksandar Veliki” (n.n.).

³ „Македонски Голосъ”. În limba rusă (n.n.).

⁴ Numele dat de slavii de sud orașului grec Thessaloniki.

* Daniel Lazăr, conf. univ., doctor în istorie, Universitatea „A. I. Cuza”, Iași, România.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ CENTENAR SFATUL ȚĂRII, CHIȘINĂU, 21 NOIEMBRIE 2017

Un secol în urmă, în ziua de 21 noiembrie 1917 (4 decembrie 1917, stil vechi), la Chișinău, își deschidea lucrările primul organism suprem legislativ și electiv al Basarabiei, care a fost, totodată, și una dintre primele instituții politice libere din acest ținut – Parlamentul Basarabiei numit Sfatul Țării.

Anii 1917 și 1918 au marcat profund destinul a zeci de mii de români, iar Sfatul Țării a jucat un rol central. În calitatea sa de organ legislativ suprem al Basarabiei, a fost una dintre primele instituții libere din teritoriul dintre Prut și Nistru. Atmosfera din timpul alegerilor pentru Sfatul Țării, desfășurate în toamna anului 1917, s-a caracterizat printr-un profund elan național și revoluționar. După un secol de ocupație țaristă, populația din Basarabia putea, în sfârșit, să se exprime liber, alegându-și reprezentanții în forul legislativ ce urma să se întrunească la Chișinău. Structura Sfatului Țării a reflectat fidel structura socio-demografică și națională a populației din regiune, incluzând reprezentanți ai minorităților naționale, a tuturor claselor sociale, ai breslelor și instituțiilor din Basarabia.

La un centenar de la eveniment, în ziua de 21 noiembrie 2017, la Chișinău și-a desfășurat lucrările Conferința științifică internațională „Centenar Sfatul Țării”, care a avut drept prilej celebrarea a 100 de ani de la constituirea Parlamentului Republicii Democratice Moldovenești independente – Sfatul Țării – organul, care, la 27 martie 1918, a votat, Unirea Basarabiei cu România. Conferința a fost organizată de Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (gazdă și organizator principal), în parteneriat cu Institutul „A. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău, Centrul de Cultură și Istorie Militară al Ministerului Apărării al Republicii Moldova. La buna desfășurare a lucrărilor conferinței și-au adus contribuția un șir de alte instituții de stat, științifice, din domeniul învățământului, culturii, mass-media.

Lucrările conferinței au fost deschise solemn, în dimineața zilei de 21 noiembrie, în fostul Palat al Sfatului Țării (până la constituirea Sfatului Țării aici a funcționat Liceul nr.3 de băieți din Chișinău, actualmente, blocul de studii al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău), printr-un moment simbolic al chemării buciurilor de către ansamblul etnofolcloric „Ștefan Vodă”. În sala în care exact 100 de ani în urmă a fost inaugurat primul Parlament al Basarabiei – Sfatul Țării, au răsunat cântece patriotice interpretate de corul de bărbați al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, unele din ele răsunând și un veac în urmă de pe aceeași scenă.

La ședința solemnă, din partea Republicii Moldova au luat cuvântul: Iurie Leancă, vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova, Monica Babuc, ministrul Educației, Culturii și Cercetării, acad. Ion Tighineanu, prim-vicepreședintele AȘM, acad. Mihai Cimpoi, membrul de onoare al Academiei Române Valeriu Matei, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, conf. univ. dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie al AȘM. Din partea Academiei Române mesaje de salut și rapoarte în plen au prezentat: Victor Spinei, vicepreședintele Academiei Române, acad. Alexandru Zub, prof. univ. dr. Ioan Bolovan, prorectorul Universității „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca, prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” - Filiala Iași a Academiei Române.

În mesajul său de salut, Iurie Leancă, vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova, a subliniat faptul că „100 de ani în urmă, în incinta actualului edificiu al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, își deschidea lucrările primul organism suprem legislativ și electiv al Basarabiei, care a fost, totodată, și una dintre primele instituții politice libere din acest ținut, constituită pe baze largi democratice, cu participarea reprezentanților partidelor politice, diferitelor categorii socio-profesionale, confesiunilor și etniilor conlocuitoare”. El a accentuat că Sfatul Țării a activat, chiar din momentul inaugurării lucrărilor sale la 21 noiembrie / 4 decembrie 1917, în condiții extreme, de război, de haos social-economic, politic și administrativ. Respectiv, instituția legislativă a Basarabiei a fost obligată să respingă atacurile unor forțe ostile procesului de autodeterminare națională și să identifice, sub presiunea circumstanțelor, soluțiile pentru salvagardarea idealurilor mișcării naționale. Desfășurându-și activitatea într-o perioadă restrânsă de timp, practic, un an, opera legislativă, ca și întreaga activitate a Sfatului Țării, a exercitat o influență hotărâtoare asupra destinului istoric al Basarabiei. Participarea conducerii Parlamentului Republicii Moldova la o atare conferință a fost o premieră pentru ultimii ani, acest fapt a conferit evenimentului o notă optimistă, mai mult chiar, vicepreședintele Parlamentului avea să declare că: „...activitatea Sfatului Țării în anii 1917-1918 constituie una din cele mai frumoase și mărețe pagini de istorie națională scrise de oamenii politici și întreaga populație din spațiul basarabean, atunci au fost puse bazele libertății și independenței noastre ca stat. De datorita istoricilor de azi dar și a elitelor politice și intelectuale de la noi este ca acele evenimente să fie oglindite obiectiv în manualele de istorie, având în vedere importanța deosebită a cultivării spiritului civic și a conștiinței istorice în rândul tinerei generații care va făuri viitorul acestui stat”.

Monica Babuc, ministrul Educației, Culturii și Cercetării, în mesajul de salut a menționat că „este important să consemnăm nu doar prima experiență de parlamentarism în Basarabia, dar și exemplul Sfatului Țării de asumare a responsabilității pentru țară, în condiții extrem de vitrege. Dumnezeu ne arată că s-a putut în 1917, prin urmare se poate și acum și se va putea și în continuare să fim responsabili ca și politicieni, ca și cercetători, ca și oameni și cetățeni, în general, pentru soarta țării și a poporului nostru”. Ea a transmis un mesaj de încurajare tuturor celor care au stat la baza inițiativei de a continua să promoveze cele mai frumoase și relevante exemple din istoria noastră națională.

În mesajul acad. Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe a Moldovei, prezentat de către acad. Ion Tighineanu, au fost evocate figurile emblematice și evenimentele relevante pentru românii de la Est de Prut, din toamna anului 1917 și iarna-primăvara anului 1918, inclusiv momentul edificator al ședinței din 27 martie 1918, în care Sfatul Țării a votat Unirea Basarabiei cu România, Basarabia devenind parte organică și inseparabilă a acesteia. S-a remarcat faptul că Sfatul Țării a apărut în urma unui act de curaj și al unei autoorganizări a populației care a decis să-și ia soarta în propriile mâini, instituind un organ legislativ superior adecvat aspirațiilor majorității, devenit un simbol al lucidității, discernământului și al curajului. Cei care au participat la organizarea Sfatului Țării, cei care au devenit ulterior membri ai lui, au avut luciditatea necesară pentru a-și da seama de situația în care se aflau, discernământul necesar pentru a conștientiza posibilitățile pe care le-ar fi deschis fiecare decizie a lor și curajul pentru a transpune în fapt aceste decizii. „La acest moment aniversar, s-a menționat în mesaj, digresiunea noastră retrospectivă ne îndeamnă să ne întrebăm în ce mod ceea ce s-a întâmplat acum 100 de ani rezonază cu situația din prezent, cum ne putem reinterpretă pe noi înșine în lumina trecutului și cum putem reinterpretă trecutul în lumina a ceea ce trăim”.

În finalul discursului său, acad. Ion Tighineanu a îndemnat pe cei prezenți la manifestare să fie demni de înaintașii neamului nostru, exprimând deplină considerație oamenilor de cultură care au contribuit și contribuie constant la apropierea celor două maluri ale Prutului. „Luând în considerare prezența în sală a multor cercetători din Republica Moldova și România, precum și în calitatea mea de membru titular al Academiei de Științe a Moldovei și membru de onoare al Academiei Române, menționez cu satisfacție contribuția oamenilor de cultură, a comunităților științifice la apropierea celor două maluri ale Prutului, la crearea multiplelor punți de colaborare și edificare a unui spațiu cultural, științific și educațional comun, a podurilor veritabile ce ne apropie de spațiul comunitar, de valorile europene”.

Mesajul de salut din partea Academiei Române a fost rostit de acad. Victor Spinei, vicepreședintele înaltului for științific din România, ai cărui strămoși din partea mamei și al tatălui, - militarul Chiril Spinei și preotul Alexandru Baltaga - au fost deputați în Sfatul Țării și au acționat în spiritul comandamentelor de interes național. Încercat de emoții deosebite, a ținut să sublinieze că realizările Sfatului Țării nu au fost zădarnice. „Aș vrea ca ceea ce au făcut predecesorii noștri, oameni cu viziune politică și cu mari virtuți civice, va trebui reiterat atunci când va exista un consens național în această privință și când condițiile de pe plan intern și extern vor deveni propice, noi să le putem urma exemplul”. Acad. Victor Spinei a remarcat că Sfatul Țării și desfășurarea lucrărilor cu sfârșitul fericit reprezintă “o renaștere a romanității și aniversarea sa este un moment extrem de important nu doar pentru basarabeni, ci pentru toată românitatea, pentru că tot ce se întâmplă bun sau rău privește în mod direct și pe toți românii de dincolo și de Prut”. În context, vicepreședintele Academiei Române a anunțat organizarea, în 2018, a unui congres științific de anvergură la Iași, dedicat Unirii de la 27 martie, eveniment de o profundă încărcătură simbolică, la care vor participa și istorici din Republica Moldova. „Strămoșii noștri și-au făcut datoria. Cred că urmăm noi. Să nu uităm ce-au realizat ei în momente dramatice”, a subliniat academicianul.

Un mesaj de salut din partea Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău a rostit Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române, care a mulțumit tuturor partenerilor pentru frumoasa colaborare în vederea organizării evenimentului, exprimând speranța că toate comunicările care vor fi prezentate în cadrul conferinței vor vedea lumina tiparului într-un volum special, consacrat Centenarului Sfatului Țării. Directorul ICR „Mihai Eminescu” la Chișinău a enumerat unele dintre multele proiecte care urmează a fi realizate împreună.

Profesorul universitar doctor Ioan Bolovan, directorul adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române și prorector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, a dat citire mesajului academicianului Ioan-Aurel Pop, rectorul universității clujene. Acad. Ioan-Aurel Pop a pus accent pe doi termeni inseparabili ai istoriei noastre comune: *unirea și reunirea* ca „povară” a istoriei. „Reunirea este un substantiv care există astăzi ca un deziderat și se raportează la soarta politică a românilor, deși acest deziderat ar fi trebuit să se fi îndeplinit de mult de fapt. Dorința de unire politică a românilor s-a împlinit în 1918, dar românii nu au știut, nu au putut sau nu s-au căznit destul ca să o păstreze neatinsă peste decenii și peste secole”, s-a menționat în mesajul rectorului Ioan Aurel Pop. „Menirea generației noastre și a celor ce vor veni este să facă sau să desăvârșească reunirea în acord cu legămintele lăsate de Miron Costin, Cantemir, Kogălniceanu, Eminescu, Iorga și de toți anonimii care alcătuiesc națiunea română. „Unirea națiunea a făcut-o”, spunea același Kogălniceanu la mijlocul secolului al XIX-lea, menirea națiunii este să păstreze unirea și dacă s-a stricat între timp, să o refacă, să o păstreze ca pe un odor de mare preț și să o ducă mai departe, pentru că țara nu este a noastră, ci a urmașilor noștri în veacul vecilor, cum ar fi spus Ștefan cel Mare și Sfânt prin vocea lui Barbu Ștefănescu de la Vrancea. Suntem, prin urmare, condamnați la unire și la reunire prin însăși menirea noastră de români”, a răsunat îndemnul academicianului Ioan Aurel Pop.

În sesiunea în plen au fost prezentate patru rapoarte științifice. Acad. Alexandru Zub a abordat subiectul *Basarabia: Preludiu la Marea Unire*, istoricul a subliniat că „timpul ce s-a scurs de la gestul unificator, realizat de români în 1918, în jurul statului național extracarpatic, alcătuit cu șase decenii în urmă și ajuns independent la 1878, timpul acesta, plin de semnificații istorice, invită mereu la regândirea duratei românești pe linia ideii naționale și a vicisitudinilor ei”. Acad. Mihai Cimpoi a evidențiat *Rolul intelectualității în activitatea Sfatului Țării*, punând accent pe faptul că intelectualitatea a avut un rol distinctiv în procesul de constituire a Statului Țării, de promovare a ideii Unirii și în actul final al proclamării istorice a reunirii Basarabiei cu Țara-Mumă la 27 martie 1918. Marele eminescolog a exprimat părerea că „...mai puțin s-a subliniat faptul meritoriu că intelectualitatea a fost ceea ce se poate numi o *umbrelă unificatoare* a tuturor acțiunilor pro Unire, fie că acestea s-au manifestat sub forme instituționalizate de grupări, asociații, de congrese, adunări (ale ostașilor, învățătorilor, cooperabilor, locuitorilor din anumite orașe și sate) sau în acte singulare cu o rezonanță mai modestă sau mai puternică”, acordând, în raportul plenar meritele cuvenite *mișcării culturale* de deosebită amploare, care a substituit până la un punct *mișcarea politică*, foarte timidă în spațiul basarabean.

Prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române, a prezentat raportul *Diplomație, război și pronunțări reprezentative în realizarea Marii Uniri*, subliniind rolul substanțial al elementelor destul de fragede ale democrației în înfăptuirea unirii din 1918, un rol aparte în aceste procese atribuindu-se Sfatului Țării. În numele *cauzei principiului național*, Adunarea poporului, sinonimă „voinței generale”, avea să fie chemată spre a fi sursa legii în viața statală nouă, la a cărei împlinire „lucrarea” istoriei urma să mai străbată aproape un secol. A fost ceea ce, pentru „cazul românesc”, s-a verificat din plin prin Revoluția de la 1848-1849, Unirea Principatelor, Independența, Regatul și Marea Unire.

Conf. univ. dr. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie al AȘM a prezentat raportul *Blocul Moldovenesc al Sfatului Țării, făuritor al destinului Basarabiei*, în care a subliniat meritul istoric al Congresului Militarilor Moldoveni, prin definirea mecanismului și prin inițierea procedurii de constituire a Sfatului Țării, într-un moment de mare tensiune când era necesar a-i conferi o pronunțată expresie democratică și națională. Grație înțelepciunii liderilor săi, Blocul Moldovenesc a promovat o politică centrată pe identificarea consensului în activitatea Sfatului Țării, făcând compromisuri rezonabile, în condițiile în care reunea oameni cu convingeri politice de stânga, reformiste, liberale, cu o largă aplecare spre valorile democratice, ideile de emancipare națională și de slujire a binelui comun.

După sesiunea plenară lucrările conferinței au continuat la Facultatea de Istorie și Filosofie a USM, desfășurându-se în cadrul a patru secțiuni: I. *Statul modern român și Basarabia în secolul națiunilor și în anii Marelui Război*; II. *Românii din teritoriile înstrăinate. Probleme ale mișcării de emancipare politică, națională și culturală din Basarabia în contextul Revoluției ruse*; III. *Unirea Basarabiei cu România: impact și consecințe. Făurirea Marii Uniri: interpretări și dezbateri istoriografice actuale*; IV. *Perspective de valorizare a educației istorice prin abordarea științifico-metodologică a temei Sfatului Țării în contextul evenimentelor din anii 1917-1918 la orele de Istorie* (destinat didacticii istoriei în instituțiile de învățământ preuniversitar).

La conferință au luat parte (cu circa 91 de comunicări științifice) istorici, cercetători științifici și profesori de istorie din România, Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina, Letonia, reprezentând cele mai prestigioase foruri științifice internaționale. Câteva zeci de comunicări științifice au fost susținute de profesori universitari, cercetători științifici de la prestigioase instituții din România: Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române; Institutul de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române, București; Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București; Universitatea „A. I. Cuza” din Iași; Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava; Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca; Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș; Universitatea din Oradea; Universitatea „Hyperion” din București; Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați; Universitatea „Ovidius” din Constanța, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, alte valoroase instituții științifice, acoperind astfel, din punct de vedere al reprezentanței științifice, arealul geografic al celei mai mari părți a spațiului locuit de români. Istoricii din Federația Rusă au reprezentat instituții științifice și universitare din Moscova și Sankt-Petersburg. Ucraina a fost reprezentată de

instituții de cercetare din Kiev și Odessa. Istoricii din Republica Moldova au reprezentat centre de cercetare din Chișinău (marea majoritate), Bălți, Cahul, acoperind prezența tuturor instituțiilor de prestigiu din teritoriul dintre Prut și Nistru.

Subiectele abordate au gravitat în jurul unor teme generale anunțate în titlurile secțiunilor. În cadrul primei secțiuni au fost dezbătute chestiuni legate de apariția și evoluția ideii de națiune și teritorii naționale, experiențele altor provincii românești în parcursul lor istoric spre unitate națională, problema constituirii statului modern român și impactul lui asupra Basarabiei, problemele apărute în anumite zone istorice în parcursul spre unitate națională, participarea României în Marele Război și situația internațională a Rusiei la începutul secolului XX, în componența căreia se afla Basarabia anexată la 1812; prezența armatei române pe teritoriul Basarabiei în 1918 și disputele istoriografice în jurul acestei chestiuni; reflectarea evenimentelor în presa internațională a timpului ș.a. În cadrul celei de a doua secțiuni au fost dezbătute probleme ale mișcării de emancipare politică, națională, culturală în contextul revoluției ruse. S-au analizat premisele și factorii care au contribuit la crearea primelor instituții politice independente în Basarabia, au fost evocate lucrările Congresului militarilor moldoveni din anul 1917. A fost menționată legitimitatea Sfatului Țării, creat în condiții deosebit de complicate din punct de vedere național și internațional și disputele istoriografice în jurul interpretărilor privind caracterul Sfatului Țării, date de istorici pe parcursul anilor. Tot în această secțiune a fost oglindit și rolul actorilor unirii în procesul de unificare și integrare a provinciei Basarabia în statul unitar român.

În cadrul celei de-a III-a secțiuni au fost analizate consecințele actelor legislative ale Sfatului Țării, inclusiv votarea unirii cu Patria-Mamă și impactul acestor evenimente asupra ținutului, asupra arealului românesc dar și în întreg spațiul sud-est european. Un aspect aparte l-a reprezentat subiectul frământărilor diplomației române în lupta pentru recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu Patria-Mamă, chestiunea Basarabiei în contextul relațiilor internaționale după Conferința de Pace de la Paris. Au fost abordate subiecte privind impactul Unirii din 1918 și disputele istoriografice româno-sovietice în anii regimului comunist. În urma debaterilor din cadrul acestui atelier, s-a ajuns la concluzia că în anumite perioade, excesul de zel al unor istorici care, răspunzând unor comenzi politice, au distorsionat adevărul istoric. Documentele de arhivă disponibile astăzi permit abordarea de o manieră onestă, echilibrată, a aspectelor sensibile, interpretarea lor într-o lumină obiectivă, abandonarea clișeele ideologice, crearea unei atmosfere care să dispună la un dialog constructiv, purtat în spirit de respect reciproc, evidențierea punctelor de convergență, a tot ceea ce a fost pozitiv în istoria comună a popoarelor român și rus.

Pe parcursul conferinței s-a ținut cont de un aspect important: impactul acestei acțiuni științifice asupra societății în ansamblu cu precădere asupra tinerei generații. Pornind de la acest postulat secțiunea al IV-lea a avut drept obiectiv primordial dezbaterăa unor chestiuni de didactică istorică și anume: predarea temelor discutate în cadrul conferinței la lecțiile de istorie în instituțiile de învățământ pre-universitar, aspecte metodologice și oportunități de predare - învățare - evaluare a

rolului Sfatului Țării și a marilor personalități în înfăptuirea idealului național românesc. La lucrările secțiunii au participat istorici conferențieri și profesori de liceu care au împărtășit din experiența lor privind interpretarea și predarea acestor subiecte în instituțiile de învățământ, accentele fiind puse pe oportunitatea de educare în rândul tinerei generații a spiritului civic, identității naționale și a conștiinței istorice, elemente ce ar asigura progresul general al societății.

Pe parcursul lucrărilor conferinței au fost lansate mai multe cărți, printre cele mai reprezentative numărându-se lucrările: Mihai Tașcă, Vitalie Ciobanu, *Congresul Militarilor Moldoveni: 20 octombrie – 27 octombrie 1917. (Studiu și culegere de documente)*, Ed. Bons Offices, Chișinău, 2017, 645 p. (prezentată de conf. cerc. dr. Vitalie Ciobanu); Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917 / Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917-1918)*. Volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru. Editura Academiei Române. București-Brăila, 2017, 366 p. (prezentată de prof. univ. dr. hab. Ion Șișcanu și conf. univ. dr. hab. Gheorghe Cojocaru). Ambele lucrări ale regretatului istoric Valeriu Popovschi, adunate într-un singur volum, au fost editate în colecția *BASARABICA*, colecție coordonată de academician Victor Spinei, lansată de Academia Română cu ocazia consemnării unui centenar de la evenimentele mișcării de emancipare politică și națională care luase avânt în Basarabia în anul 1917. Acad. Victor Spinei a mai prezentat alte apariții în colecția *BASARABICA*.

Merită a fi menționat aportul Arhivei Naționale a Republicii Moldova prezentă la conferință cu o expoziție de documente (copii) din Fondul arhivistic al Sfatului Țării conservat în depozitele ANRM, oferind participanților posibilitatea de a vedea cum arătau documentele emise de primul Parlament independent al RDM o sută de ani în urmă.

La finele evenimentului, participanții au adoptat o Rezoluție a Conferinței științifice internaționale „Centenar Sfatul Țării” prin care „îndeamnă autoritățile de la Chișinău și București să aprecieze aniversarea centenară de la constituirea primului for legislativ al Basarabiei drept o importantă oportunitate de reconstituire a trecutului nostru în lumina adevărului istoric, de regăsire a valorilor noastre pe-rene, ca o sursă inestimabilă pentru parcursul nostru de viitor, de educare în rândul tinerei generații a spiritului civic, identității și conștiinței naționale, pentru a asigura progresul general al poporului nostru”.

Centenarul Sfatului Țării este un moment istoric semnificativ și un fericit prilej pentru a analiza și medita asupra felului în care, acum o sută de ani, niște simpli locuitori ai acestui pământ, au reușit să le înfrunghieze, iar nouă nu ne revine decât datoria să le urmăm exemplul.

Silvia Corlăteanu-Granciuc *

* Silvia Corlăteanu-Granciuc, conf. cerc., doctor în istorie, secretar științific al Institutului de Istorie al AȘM.

REZOLUȚIA CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE CENTENAR SFATUL ȚĂRII

Întrușiți la 21 noiembrie 2017 în cadrul Conferinței științifice internaționale cu prilejul împlinirii unui secol de la prima ședință solemnă a Sfatului Țării, în calitatea acestuia de organ suprem legislativ și electiv al Basarabiei, care a fost și una dintre primele instituții libere din acest ținut, constituită pe baze largi democratice, cu participarea reprezentanților partidelor politice, a păturilor și categoriilor socio-profesionale, confesiunilor și etniilor conlocuitoare, participanții forului științific internațional „Centenar Sfatul Țării” aduce la cunoștința opiniei publice următoarele.

Desfășurându-și activitatea într-o perioadă istorică restrânsă (21.XI./4.XII.1917 – 27.XI./10.XII.1918), opera legislativă a Sfatului Țării a exercitat o influență decisivă asupra destinului istoric al Basarabiei. Astfel, într-o primă etapă de activitate, în rândul deciziilor sale majore se numără decretarea, la 2 decembrie 1917, a Republicii Moldovenești autonome, simbolizând instalarea moldovenilor din ținut, dar și a etniilor conlocuitoare, în drepturile lor naționale și sociale. O altă decizie majoră a Sfatului Țării a fost adoptată la 24 ianuarie / 6 februarie 1918, prin proclamarea Republicii Democratice Moldovenești independente. Obținând ieșirea de jure a Basarabiei din cadrul unei eșuate comunități de state, Sfatul Țării a procedat, în scurt timp, la realizarea unui alt obiectiv major în activitatea sa, proclamând la 27 martie / 9 aprilie 1918 unirea Basarabiei cu România.

Prin desăvârșirea procesului de eliberare a românilor basarabeni și de reîntregire a statului național unitar român, Sfatul Țării a contribuit în mod decisiv la salvarea Basarabiei de bolșevizarea și anarhizarea ei, așa cum s-a întâmplat cu alte teritorii ale fostului imperiului țarist. Așa cum probează experiența istorică de 100 de ani, o altă cale decât unirea Basarabiei cu România era sortită unui inevitabil eșec, și este marele merit al Sfatului Țării și al oamenilor politici basarabeni din acea perioadă – Constantin Stere, Pantelimon Halippa, N.N. Alexandri, Vasile Stroescu, Ion Inuleț, Ion Pelivan ș.a. – de a fi găsit unica soluție ce ducea spre un liman multășteptat de întreaga populație.

Constituit în concordanță cu canoanele democratice ale timpului și atașat unor valori autentic democratice, Sfatul Țării a activat, chiar din momentul inaugurării lucrărilor sale la 21 noiembrie / 4 decembrie 1917, în condiții extreme, de război, de haos administrativ și social-economic. Respectiv, instituția legislativă a Basarabiei a fost obligată să respingă atacurile unor forțe ostile procesului de autodeterminare națională și să identifice, sub presiunea circumstanțelor, soluțiile pentru salvagardarea idealurilor proclamate în Declarația privind Republica Populară Moldovenească autonomă. Corpul legislativ al Republicii a elaborat și implementat un mecanism, chiar dacă incipient, al puterii de stat în teritoriul dintre Prut și Nistru, care a activat în strânsă unitate cu obiectivele asumate de Sfatul Țării.

Integrat unui scurt interval cronologic, dar marcat de evoluții spectaculoase, itinerarul urmat de Sfatul Țării între 21 noiembrie / 4 decembrie 1917 și 27 noiembrie / 10 decembrie 1918 a avut drept finalitate scoaterea Basarabiei la lumină din starea

de provizorat, nesiguranță și insecuritate, în care se aflase până atunci. La finalul aceluia drum anevoios, în fața populației Basarabiei se deschidea un nou început de cale, iar Sfatul Țării pășea în istorie cu conștiința misiunii sale împlinite.

Pornind de la considerentul că procesul și evenimentele respective din anii 1917-1918 constituie una din cele mai frumoase, mărețe și luminoase pagini de istorie națională scrise de oamenii politici și întreaga populație din spațiul basarabean, participanții Conferinței științifice internaționale „Centenar Sfatul Țării” consideră drept o datorie de onoare a actualelor și viitoarelor generații să cinstească cu pioșenie memoria acelor ani. În acest scop, adresăm factorilor de decizie politică din Republica Moldova apelul de a proceda la măsuri neîntârziate de înveșnicire a activității Sfatului Țării în anii 1917-1918, în rândul cărora s-ar număra:

- Adoptarea unei decizii guvernamentale de restaurare a edificiului în care a avut loc ședința istorică de inaugurare a lucrărilor Sfatului Țării. Un eventual muzeu al Sfatului Țării în incinta localului respectiv ar fi de natură să găzduiască importante manifestări științifice și culturale legate atât de activitatea Sfatului Țării, cât și de istoria și cultura neamului nostru, educând generațiile în creștere în spirit patriotic, al respectului față de istoria, cultura și limba română, al necesității cunoașterii și promovării celor mai importante valori ale neamului nostru.

- Edificarea și inaugurarea, în preajma clădirii în care și-a ținut lucrările Sfatul Țării, a unei Alei cu busturile celor mai proeminenți oameni politici basarabeni din acea perioadă, - Constantin Stere, Pantelimon Halippa, N.N. Alexandri, Vasile Stroescu, Ion Inculeț, Ion Pelivan ș.a., - care să servească drept mijloace vizuale și simbolice de cultivare a sentimentului civic și patriotic în rândul tinerei generații pentru faptele marilor noștri înaintași.

- Inițierea unor ample proiecte de cercetare științifică, care să-și propună editarea unor culegeri de documente, a celor mai instructive biografii ale deputaților din organul legislativ suprem basarabean, a istoriei Sfatului Țării, precum și a unei istorii a Basarabiei a acelor ani.

- Ar fi de o reală utilitate publică adoptarea unei decizii guvernamentale, prin care o serie de străzi, licee, gimnazii și colegii din localitățile republicii să poarte numele unor membri marcanți ai Sfatului Țării, servind, astfel, obiectivul cultivării memoriei istorice în rândul populației.

- În legătură cu același eveniment, se cere organizarea unor activități de comemorare a Centenarului Sfatului Țării în incinta instituțiilor de învățământ pre- și universitar, a unor ore suplimentare de istorie, în care să fie aprofundate și consolidate cunoștințele elevilor și studenților cu privire la înființarea și activitatea Sfatului Țării.

Participanții Conferinței științifice internaționale „Centenar Sfatul Țării” îndeamnă instituțiile statului să aprecieze evenimentul respectiv, – constituirea primului for legislativ al Basarabiei, care a stat la baza independenței noastre și a formării statului contemporan, - drept o importantă oportunitate de educare în rândul tinerei generații a spiritului civic și a conștiinței istorice, ca bază a progresului general al Republicii Moldova.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ 100 DE ANI DE LA CONGRESUL MILITARILOR MOLDOVENI, 24-25 OCTOMBRIE 2017

Exact cu o sută de ani în urmă avea loc un eveniment de o importanță covârșitoare pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Acesta a fost reprezentant de convocarea Congresului Militarilor Moldoveni sub președinția lui Vasile Cijevski, și a prezidiului alcătuit din Ștefan Holban, D. Plătică, Gh. Năstase, V. Buha, etc. În urma discuțiilor purtate de reprezentanții țărănimii și intelectualilor moldoveni s-a ajuns la situația în care au fost adoptate cele 10 rezoluții ale Congresului, principalele fiind cea referitoare la autonomia teritorială și politică a Basarabiei, cea referitoare la constituirea Sfatului Țării, naționalizarea oștilor moldovenesti etc. Acest congres prin deciziile sale importante și-a pus amprenta asupra destinului de mai departe a populației dintre Prut și Nistru, proiectând parcursul de la autonomia provinciei dintre Prut și Nistru la Unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918.

Pentru a marca 100 de ani de la Congresul Militarilor Moldoveni, Centrul de Cultură și Istorie Militară, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară de la București, Academia Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, Institutul de Istorie al AȘM, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM au organizat, la 24-25 octombrie 2017, conferința științifică internațională cu genericul: „100 de ani de la Congresul Militarilor Moldoveni”. Manifestarea a început pe 24 octombrie cu un parastas la Cimitirul Central Ortodox din Chișinău, urmat de ceremonia de depunere de flori la mormintele militarilor basarabeni participanți la Primul Război Mondial și a celor participanți la Congresul Militarilor Moldoveni. Manifestarea științifică și-a desfășurat lucrările la Centrul de Cultură și Istorie Militară. Mesaje de salut au rostit directorul Institutului de Istorie a AȘM, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului Cultural Român de la Chișinău, Valeriu Matei, directorul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, dr. hab. Valeriu Cușnir, viceprim-ministru Gheorghe Balan. Vorbitorii au menționat impactul major al Congresului Militarilor Moldoveni asupra constituirii Sfatului Țării, dar și a evenimentelor premergătoare Unirii Basarabiei cu România. A urmat vernisarea expoziției „100 de ani de la Congresul Militarilor Moldoveni”.

Lucrările conferinței au durat 2 zile și s-au desfășurat în patru sesiuni. Prima sesiune de comunicări a fost dedicată strict momentului desfășurării Congresului Militarilor Moldoveni, jaloane istorice. Comunicări au prezentat col. dr. Vitalie Ciobanu - „Organizarea Congresului Militarilor Moldoveni”, cerc. șt. Ion Negrei - „Telegrama de convocare a Congresului Militarilor Moldoveni”, dr. hab. Anatol Petrencu, dr. Maria Danilov. Comunicările prezentate în Sesiunea a II-a - „Mișcarea națională din Basarabia” - s-au referit, așa cum sugerează și titlul, la intensificarea mișcării naționale în anul 1917 în Basarabia. Dr. Mihai Tașcă a vorbit despre importanța constituirii Sfatului Țării; dr. Dinu Poștarencu a adus în prim-plan

abordarea acestui congres în gazeta „Soldatul Moldovan”, dr. Anatolie Leșcu a adus în discuție componența participanților la Congres; dr. Daniela Șișcanu a prezentat un subiect interesant referitor la mișcarea națională din Basarabia de la autonomie la independența Republicii Democratice Moldovenești.

În Secțiunea a III-a - „Anul 1917 în Basarabia și pe Frontul Român” – s-a abordat chestiunea prezenței militarilor basarabeni pe Frontul român și rolul acestora pentru funcționarea frontului ruso-român. Comunicări au prezentat dr. Petre Otu - „Generalul Averescu și Basarabia”; dr. Manuel Stănescu, - „Problema basarabeană în documentele Marelui Cartier General Român (1917)”; dr. Andrei Emilciuc - o comunicare referitoare la campania de recrutare din județul Bălți din februarie 1917, cerc. șt. Sergiu Cataraga - despre Frontul român în discuțiile Marelui Stat Major în anul 1917.

Ultima secțiune „Evoluția situației din Basarabia și Rusia în istoriografie și memorii” a pus accentul pe interpretările străine și memoriile unor oameni ai vremii, care au trăit evenimentele. Cerc. șt. Natalia Codreanu a adus în discuție problema unirii Basarabiei cu România în istoriografia occidentală; cerc. șt. Serghei Munteanu a vorbit despre criminalitatea atestată în Basarabia în anii războiului mondial; Nicolae Răileanu a evocat personalitatea lui Paul Gore; Andrei Hanganu a relatat despre comitetul militarilor moldoveni din garnizoana Odesa în memoriile martorilor oculari; Anatolie Povestca a prezentat o comunicare despre intrarea armatei române în Basarabia; dr. Michail Mackiewicz a conferențiat la tema „Polonia în contextul operațiunilor de pe Frontul de Est”; dr. Igor Sofrenescu și colonel Eduard Ohladciuc au abordat subiectul “Mobilizarea economiei Basarabiei pentru necesitățile frontului, 1917”.

Miercuri, 25 octombrie 2017, a avut loc lansarea a două cărți importante: volumul „100 de ani de la deschiderea Frontului Românesc în Primul Război Mondial (1916-2016), ediția îngrijită de comandor Gheorghe Vartic și „Congresul Militarilor Moldoveni: 20-27 octombrie 1917. Studiu și culegere de documente”, editor Mihai Tașcă.

Organizarea acestei conferințe a fost un bun prilej de a duce în prim-plan evenimentele de acum o sută de ani, cinstirea eroilor basarabeni din Primul Război Mondial.

*Eugen-Tudor Sclifos**

* **Eugen-Tudor Sclifos**, cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM.

AVIZ asupra condițiilor publicării materialelor în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzanți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara Institutului și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău sau trimise prin e-mail: director@history.asm.md Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie al AȘM.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.

Adresa:

Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei,
str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău, Republica Moldova.

Tel./ Fax.: (373 22) 23-45-41
www.history.asm.md

ISSN 1857-2022